

Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

*Evolutie, kenmerken en verwachtingen
van de Brusselse middenklasse*

De cahiers van het BISA

December 2012

De cahiers van het BISA

Nr 3 • December 2012

Evolutie, kenmerken en verwachtingen van de Brusselse middenklasse

Realisatieteam

Auteurs

Magali Verdonck, Michèle Taymans en Nathalie Van Droogenbroeck van het Centre d'Études Régionales Bruxelloises (CERB),
Facultés Universitaires Saint-Louis

Wetenschappelijk comité

Xavier Dehaibe, Amynah Gangji, Anne Henau, Astrid Romain

Coördinatie van het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

Astrid Romain

Opmaak en druk

IPM Printing

Vertaling

Data Translations

Verantwoordelijke uitgever

Christian Lamouline, Secretaris-generaal van het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Voor meer informatie

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

Xavier Dehaibe

Tel. 02/800 38 84 – Fax 02/800 38 23

Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Kruidtuinlaan, 20 – 1035 Brussel

bisa@mbhg.irisnet.be - www.bisa.irisnet.be (de publicatie kan op dit adres gratis worden gedownload in pdf-formaat).

© 2012 Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Alle rechten voorbehouden.

Het reproduceren is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke vorm, noch in de bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging vanwege het BISA. Het gebruik van uittreksels uit deze publicatie is echter toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Wettelijk depot: IRIS Uitgaven - D/2012/6374/229

Inhoudsopgave

INLEIDING	2
1. DEFINITIE VAN DE MIDDENKLASSE	3
1.1 De sociologische benadering van de middenklasse	3
1.2 De subjectieve benadering van de middenklasse	3
1.3 De economische benadering van de middenklasse	4
1.4 Definitiekeuze van de middenklasse voor onze studie	5
1.5 Gebruikte gegevens	5
2. LITERATUUROVERZICHT	8
2.1 De theoretische literatuur	8
2.2 De toegepaste literatuur	10
3. ANALYSE VAN DE BRUSSELSE MIDDENKLASSE VANDAAG	15
3.1 De omvang van de Brusselse middenklasse vandaag	15
3.2 De inkomens en personen die buiten onze analyse vallen	16
3.3 De kenmerken van de Brusselse middenklasse vandaag	18
4. SPATIO-TEMPORELE ANALYSE VAN DE BRUSSELSE MIDDENKLASSE	27
4.1 Evolutie in de tijd	27
4.2 Een intergewestelijke vergelijking	28
4.3 Analyse van de oorzaken van deze spatio-temporele evolutie	32
5. DE VERWACHTINGEN VAN DE MIDDENKLASSE	41
5.1 De algemene beweegredenen van de stedelijke uittocht van de middenklasse	41
5.2 Enquêtes met betrekking tot de uittocht uit Brussel	45
6. ANALYSE EN VOORSTELLEN MET BETREKKING TOT DE BESTAANDE MAATREGELEN OM DE MIDDENKLASSE AAN TE TREKKEN OF TE BEHOUDEN	47
6.1 De maatregelen om de middenklasse aan te trekken of te behouden	47
6.2 De toereikendheid van de bestaande maatregelen voor de eigenheid of verwachtingen van de middenklasse	47
6.3 Voorstellen	51
BIBLIOGRAFISCHE REFERENTIES	53
LIJST VAN TABELLEN	55
LIJST VAN GRAFIEKEN	55
LIJST VAN KAARTEN	56
BIJLAGE 1: VERGELIJKING VAN DE VERSCHILLENDE BESCHIKBARE GEGEVENSBRONNEN	57
BIJLAGE 2: HERVORMING VAN DE PB	59

Voorwoord

Sedert het Gewest in 1989 opgericht werd, heb ik net zoals het merendeel der stedelijke bewindvoerders nauwlettend toegezien op de evolutie van de Brusselse middenklasse. Een sterke middenklasse wijst immers op een uitvlakking van de sociale ongelijkheden en staat garant voor het goed functioneren van de sociale lift en een gezonde maatschappelijke mix. Tot slot vormt ze ook een basisvoorwaarde voor de vestiging van een belastinggrondslag die het mogelijk maakt de stad te financieren en voor solidariteit met de gezinnen die het moeilijker hebben.

De studie die ik aangevraagd heb, heeft als doel de evolutie over de voorbije twintig jaar in kaart te brengen en dit vertrekkend van een kwantitatieve afbakening van de middenklasse, meer bepaald de belastingaangiften die zich bevinden tussen 75 % en 150 % van het Belgische mediaaninkomen, of concreter, tussen 15 000 en 30 000 euro netto belastbare, totale jaarinkomsten. Deze aanpak gaat gepaard met een aantal belangrijke beperkingen, waarmee rekening moet worden gehouden bij de conclusies. Zo zijn er bepaalde inkomens die aan de registratie ontsnappen, zoals dat van de internationale ambtenaren, dat van de niet-onderworpen belastingplichtigen, voor een deel dat van de zelfstandigen in vennootschap, de kinderbijslag en de sociale uitkeringen,... Bovendien zorgt het fenomeen van het « fiscale niet-samenwonen » ervoor dat het aantal fiscale alleenstaanden gevoelig hoger ligt dan het aantal werkelijk alleenstaanden. Helaas is het niet mogelijk om deze fenomenen in cijfers uit te drukken om tot een beeld te komen dat nauwer aanleunt bij de werkelijkheid.

De evolutie van de belastinginkomsten is zorgwekkend. Op 10 jaar tijd is de middenklasse gedaald van 40 % naar 34 % van de aangiften, terwijl dit percentage tussen 1988 en 1998 stabiel was gebleven. Deze daling voltrok zich in haar geheel bij het segment van de lagere inkomens en blijft niet beperkt tot Brussel. Een gelijkaardige daling stelt men vast in Wallonië en ook in Vlaanderen is dit, weliswaar in geringere mate, het geval. De oorzaken hiervoor zijn talrijk in aantal en complex van aard.

In Brussel, net zoals in andere steden, spelen de bevolkingsstromen een bijzonder belangrijke rol bij deze evolutie, waarbij een scherp onderscheid op te merken valt tussen de instroom afkomstig uit welstellende landen (het Europa van de 15, de VS en Japan die samen goed zijn voor 43 %) en die uit arme landen. Het interne migratiesaldo (-13 000) is vooral toe te schrijven aan gezinnen waar beide ouders werken en op zoek zijn naar een grotere woonst die financieel haalbaar is voor een uitgebreid gezin. Om te kunnen verhuizen, is het noodzakelijk een bepaalde inkomensdrempel te halen. Naarmate de inkomsten bescheidener zijn, ziet men zich trouwens verplicht verder weg te gaan verhuizen, en dit onder invloed van de forse prijsstijging van het vastgoed in de onmiddellijke periferie. Het wonen in een eigen huis, het op zoek gaan naar een aangenaam leefkader waar minder vervuiling en meer groen te vinden is, vormen samen met het onveiligheidsgevoel dat in de stad heerst de belangrijkste redenen om weg te trekken.

De studie stelt vast dat sinds tien jaar de jongeren op latere leeftijd (tussen 35 en 39 jaar) de stad gaan verlaten, wat tegelijk veelzeggend en bemoedigend is. Het is niettemin nodig erop toe te zien - hetgeen ook effectief gebeurt - dat aan de jonge gezinnen de voorzieningen worden geboden waar ze behoefte aan hebben, zoals crèches, kwaliteitsvolle scholen, ruimten voor vrije tijd en ontspanning, kortom een stad waar kinderen welkom zijn.

Ter afronding van de studie worden een aantal aanbevelingen gedaan om de middenklasse aan te trekken en in Brussel te houden. Ik onthoud meer bepaald volgende elementen.

De bouw van woningen voor de middeninkomens moet worden voortgezet, evenals de steun die verleend wordt om een eigen woning te kunnen aankopen. Daarnaast moet ook de nadruk worden gelegd op kwaliteitsvolle stadsuitrustingen (tuinen, terrassen, buurtvoorzieningen, sportinfrastructuur, kwaliteit van het erfgoed en de openbare ruimte) om er een comparatief voordeel van te maken ten aanzien van de Rand.

De kwaliteit van het leefkader is van fundamenteel belang. In dat opzicht dienen de inspanningen en investeringen om vorm te geven aan een aangename, veilige, groene, gezellige en nette stad te worden voortgezet.

Daarbij dient men zich in het bijzonder te richten op de jongeren, die zich meer aangesproken voelen door de troeven die de stad te bieden heeft.

Tot slot zijn er een aantal elementen die een ontmoedigend effect hebben op de wens naar een eengezinswoning in de voorstad: de stijging van de olieprijzen, wat verplaatsingen ook meteen duurder maakt, de kilometerheffing en de vermindering van het aantal parkeerplaatsen, de mogelijkheid om de kinderen in te kunnen schrijven in Brusselse scholen die hoog aangeschreven staan. Ook al bestaat het risico dat het GEN de stadsvlucht in de hand zal werken, toch biedt het aan de andere kant ook de mogelijkheid om de leefkwaliteit in de stad te verbeteren door de verkeersdruk op de weg te verminderen en moet het een kans vormen om de grootstedelijke samenwerking te versterken.

Charles Picqué,

Minister-President van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Inleiding

Welke gevolgen hebben de stadsvlucht van welgestelde gezinnen en de daling van het gemiddelde inkomen van de Brusselaars voor de middenklasse sinds de oprichting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest?

Dit cahier heeft in de eerste plaats tot doel de middenklasse te definiëren en de evolutie ervan sinds 1989 te objectiveren in termen van relatieve belangrijkheid en van inkomsten.

Vandaag bestaan er maatregelen om de middenklasse te handhaven en/of aan te trekken, aangezien een solide middenklasse i) een zekere sociale vermenging waarborgt, ii) een goede werking van de sociale lift mogelijk maakt, iii) een zwakke polarisatie van de inkomens weerspiegelt en iv) een arbeidsreserve vormt voor de beroepen die van essentieel belang zijn voor de stad. Tot slot houdt een uitgebreide middenklasse een fiscale basis in die het voortbestaan verzekert van de overheidsinvesteringen en van de solidariteit met minder bedeelde bevolkingsgroepen.

In deze studie worden dus ook de kenmerken van de Brusselse middenklasse geanalyseerd teneinde de bestaande maatregelen onder de loep te nemen en de nodige maatregelen voor te stellen om de aanwezigheid van de middenklasse in de hoofdstad te versterken en de voordelen die eruit voortvloeien te vergroten.

Vooreerst wordt in hoofdstuk 1 een definitie van de middenklasse gegeven, een vaak gebruikt, maar zelden verduidelijkt concept. Dit hoofdstuk is vooral gericht op de kwantitatieve definitie, maar behandelt ook enkele kwalitatieve aspecten.

Hoofdstuk 2 geeft een beknopt overzicht van de economische literatuur met betrekking tot de middenklasse, enerzijds om te begrijpen waarom de middenklasse zo belangrijk is

in de ogen van de politieke beleidsmakers en anderzijds om te kijken of de problemen eigen zijn aan Brussel, dan wel of zich op andere plaatsen een gelijkaardige tendens voordoet.

Hoofdstuk 3 beschrijft de hedendaagse Brusselse middenklasse. Daarbij wordt gepoogd deze te kwantificeren en de belangrijkste kenmerken ervan af te bakenen in termen van leeftijd, samenstelling van de inkomens en type huisgezin, alsook in termen van fiscale bijdragen.

In hoofdstuk 4 wordt de evolutie van de Brusselse middenklasse in de tijd geanalyseerd en vergeleken met de andere gewesten. Vervolgens worden de mogelijke oorzaken van de waargenomen spatio-temporele evolutie onderzocht. Deze stap is onontbeerlijk om de nodige maatregelen juist in te schatten. Wanneer de oorzaken bijvoorbeeld verband houden met de leeftijds piramide, gaat het om een relatief exogeen gegeven en moet de overheid anders reageren dan wanneer de oorzaken bijvoorbeeld verband houden met de bevolkingsmigraties.

Hoofdstuk 5 gaat dieper in op de belangrijkste waargenomen oorzaak, namelijk de uittocht van de middenklasse en van de hogere inkomens en peilt naar de beweegredenen van deze uittocht. Zo willen we nagaan wat de middenklasse ervan weerhoudt zich langdurig te vestigen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

In het laatste hoofdstuk wordt een inventaris gemaakt van de bestaande maatregelen die tot doel hebben de middenklasse in Brussel te behouden. We onderzoeken deze maatregelen in het licht van de voorheen geïdentificeerde kenmerken en verwachtingen van de middenklasse en leiden er een aantal voorstellen uit af voor nodige maatregelen of wijzigingen van maatregelen.

I. Definitie van de middenklasse

Het concept “middenklasse” is bijzonder vaag. Het begrip wordt vaak aangehaald in de media en in de openbare debatten, maar de precieze invulling ervan wordt meestal over het hoofd gezien. Het beeld dat mensen van het concept hebben, is vrij subjectief en wordt beïnvloed door de persoonlijke situatie. Een objectieve definitie is bijgevolg noodzakelijkerwijs arbitrair.

In dit hoofdstuk illustreren we de verschillende bestaande benaderingen om de middenklasse te definiëren: de sociologische benadering, de subjectieve benadering en tot slot de economische benadering, die we weerhouden voor het vervolg van deze studie.

I.1 De sociologische benadering van de middenklasse¹

De sociologische benadering is gebaseerd op criteria zoals het beroep, de waarden en de levenswijze.

Het beroep is een bepalend indelingscriterium: tot de middenklasse behoren met name kaderleden, zelfstandigen, onderwijzend personeel, ambtenaren, kantoorbedienden enz.

De middenklasse wordt eveneens gekenmerkt door een bijzondere band met het onderwijs, dat ze als een sociale lift beschouwt. Voorts kenmerkt de middenklasse zich door een verlangen naar een betere levenskwaliteit en door de aandacht die ze besteedt aan de openbare en stadsruimte en aan openbare voorzieningen (scholen, kinderdagverblijven,

bioscopen, bibliotheken, musea, theaters, sportcentra, groene zones, ...), die kunnen leiden tot gentrificatie.

Men gebruikt indicatoren van het cultureel kapitaal (diplomaniveau) of van het economisch kapitaal (inkomen en/of vermogen), maar ook het tewerkstellingsstatuut (stabiel of onzeker / openbare of private sector), de nationaliteit, de moedertaal, de regio waar men woont, de huwelijksstatus of de gezinssamenstelling, de generatie enz. om deze verschillende criteria te benaderen.

Het is moeilijk de analyse van de middenklasse te baseren op deze benadering, gezien de vele mogelijke combinaties van deze criteria.

I.2 De subjectieve benadering van de middenklasse

Deze benadering is gebaseerd op de individuele perceptie. Ze bestaat erin de individuen van een bevolkingsgroep te ondervragen over wat de middenklasse is en hen te vragen waar ze zich bevinden op de sociale ladder.

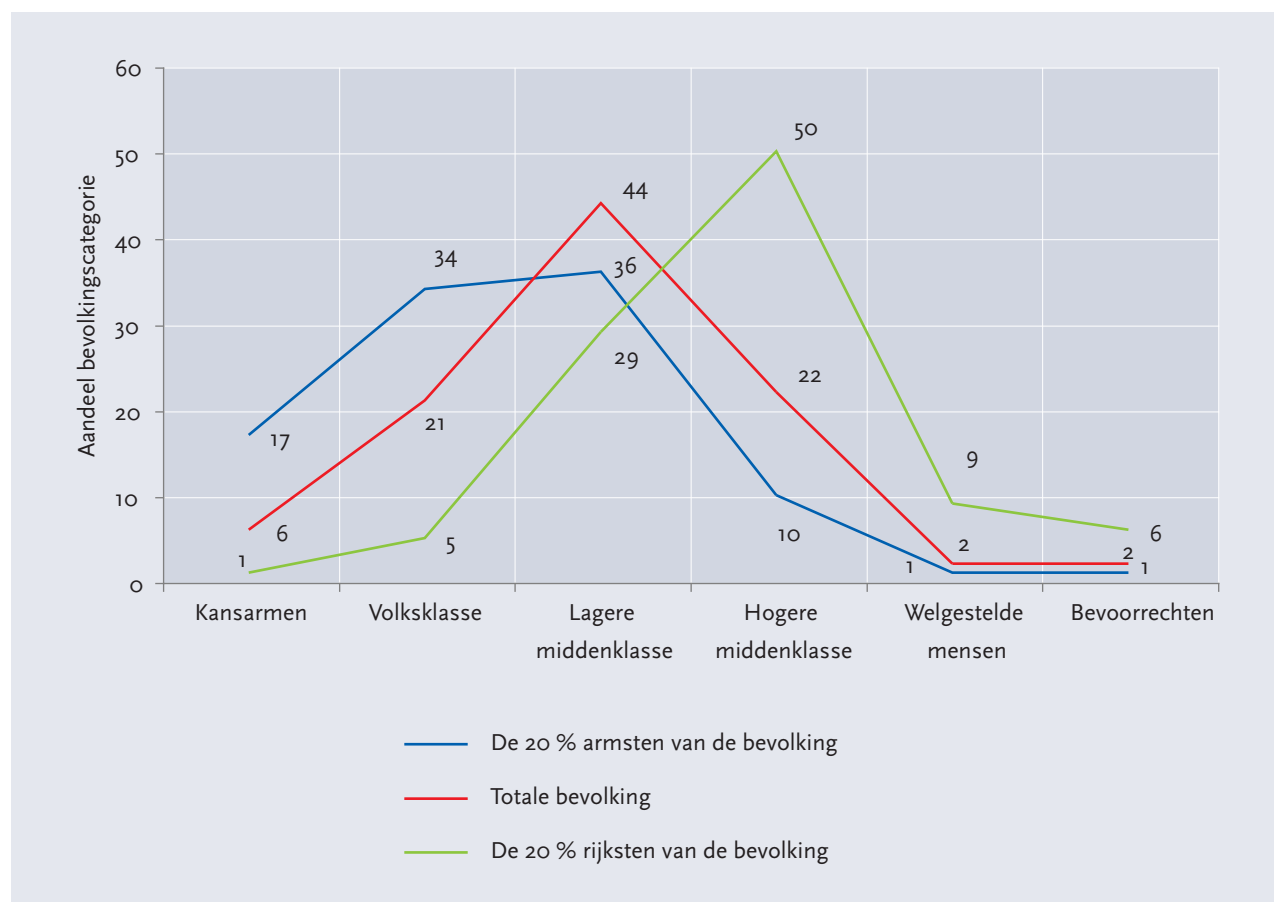
Het probleem met deze benadering is dat bijna iedereen, of hij nu een bescheiden inkomen heeft of welgesteld is, ervan uitgaat tot de middenklasse te behoren. Bigot R. (2008) illustreert dit in grafiek 1, op basis van resultaten

uit een enquête die in 2008 werd uitgevoerd naar de levensomstandigheden en de wensen van de Fransen.

Daaruit blijkt dat van de armste 20 % van de bevolking bijna de helft van oordeel is te behoren tot de lagere middenklasse (36 %), de hogere middenklasse (10 %) of zelfs hoger (2 %). Van de rijkste 20 % is 35 % van oordeel deel uit te maken van de lagere middenklasse (29 %), van de volksklasse (5 %) of zelfs de kansarme klasse (1 %).

¹ Bigot R. (2008) en Observatoire des inégalités, www.inegalites.fr.

GRAFIEK 1 : Perceptie van de Fransen van hun positie op de sociale ladder (2008)

Bron : Bigot R. (2008)

Uit dezelfde enquête blijkt dat de Fransen van oordeel zijn dat “men niet rijk is” met een inkomen van minder dan 4660 euro bruto per maand. Dit inkomen zou dus de bovengrens van de middenklasse kunnen vormen. Toch stemt dit overeen met een levensstandaard per consumptie-

eenheid die slechts 3 % van de bevolking haalt.

Voor zover wij weten bestaat er in België geen enkele enquête die een benadering van de middenklasse op basis van deze definitie mogelijk maakt.

1.3 De economische benadering van de middenklasse

De economische of monetaire benadering is enkel gebaseerd op het inkomenscriterium.

We kunnen de contouren van de middenklasse uit twee invalshoeken benaderen: die van het mediane inkomen en die van de inkomens die zich centraal op de inkomensverdelingscurve bevinden. De analyse-eenheid is over het algemeen het huishouden.

Vanuit de invalshoek van het mediaan inkomen wordt de middenklasse gedefinieerd als de maatschappelijke groep waarvan de inkomens het dichtst aanleunen bij het mediaan inkomen en binnen een a priori vastgestelde marge zitten. Bijgevolg spreekt men in statistische termen eerder van een

mediane klasse dan van een middenklasse. De omvang van deze klasse hangt af van het gekozen interval en verschilt van land tot land, waardoor het moeilijk is vergelijkingen te maken. Pressman S. (2006) situeert dit interval tussen 75 % en 125 % van het mediaan inkomen. Regelmatig vinden we een interval terug van 75 % tot 150 % van het mediaan inkomen. Zo houdt men rekening met het feit dat het gemiddelde inkomen over het algemeen hoger is dan het mediaan inkomen, aangezien de zeer hoge inkomens het gemiddelde naar boven trekken.

De keuze voor de inkomens die zich centraal op de inkomenscurve bevinden maakt het mogelijk een min of meer grote maatschappelijke groep te bepalen afhankelijk van

de gekozen decielen. Om de omvang van de middenklasse te meten, kan men kiezen voor het interval tussen het eerste en het negende deciel van de inkomensverdeling, wat overeenstemt met een relatief grote middenklasse van 80 % van de bevolking. Deze definitie is vooral gebaseerd op de inkomens van de personen met inkomsten uit arbeid en sluit de individuen uit van wie de financiële middelen afkomstig zijn uit sociale uitkeringen (kansarme klasse) of uit vermogen (welgestelde klasse). Deze definitie wordt in grote mate gehanteerd in Frankrijk. Een beperktere indeling omvat 40 % van de bevolking (interval tussen het derde en zevende deciel); deze stemt eerder overeen met de Angelsaksische notie van “middle class”.

De benadering vanuit het economische criterium, kan nog worden vervolledigd en verfijnd door rekening te houden met de gezinssamenstelling en met de werkelijke koopkracht (met andere woorden, zonder de vaste uitgaven, zoals huisvesting, transport, energie, verplichte verzekeringen, ...) in plaats

van de gemeten koopkracht. De gezinsstructuur heeft een niet te verwaarlozen impact op de toestand van de gezinnen en hun inkomen. De vaste uitgaven wegen zwaarder bij alleenstaanden dan bij een gezin met twee inkomens. Dit is een veel voorkomend fenomeen in Brussel, waar de bevolking voor meer dan 50 % bestaat uit alleenstaanden, met of zonder kinderen².

De weging van het inkomen, zoals die wordt aanbevolen door de OESO ten einde rekening te houden met de samenstelling van het gezin, is 1 voor de eerste volwassene, 0,7 per bijkomende volwassene en 0,5 per kind.

Een gemodificeerde schaal van de OESO die onder andere gebruikt wordt in de Belgische enquêtes naar de levensomstandigheden van huishoudens (SILC) en naar het huishoudbudget (HBO), is gebaseerd op de volgende wegingscoëfficiënt: 1 voor de eerste volwassene, 0,5 per volgende volwassene en per kind ouder dan 13 jaar en 0,3 per kind jonger dan 13 jaar.

1.4 Definitiekeuze van de middenklasse voor onze studie

Net zoals in alle kwantitatieve analyses over de middenklasse die we hebben geïnventariseerd, wordt in deze studie voor de economische definitie gekozen. Het ontbreekt haar ongetwijfeld aan een zekere finesse, maar in tegenstelling tot de twee andere benaderingen biedt ze het voordeel dat ze objectiever is en dat ze vergelijkingen in de tijd en in de ruimte mogelijk maakt. Wanneer echter alle inkomensgegevens gebaseerd zijn op de fiscale statistieken, zoals dit het geval is in onze analyse, dienen de vergelijkingen in de tijd soms de wijzigingen van de wetgeving te neutraliseren. Bovendien zijn internationale vergelijkingen onmogelijk.

Aangezien het onderwerp van de studie onder andere de evolutie van de Brusselse middenklasse en van de kenmerken ervan ten opzichte van die van de andere gewesten is, verdient de invalshoek van het mediaan inkomen onze voorkeur. Wanneer de middenklasse wordt

gedefinieerd als de bevolking die tot de 4, 5 of 6 centrale decielen op de inkomenscurve behoort, is het immers niet mogelijk een evolutie van de relatieve omvang te krijgen omdat deze per definitie altijd dezelfde is.

We kiezen voor de ruimste definitie van de middenklasse tussen 75 % en 150 % van het mediaan inkomen. Een omvangrijkere middenklasse geeft ons immers een grotere groep aan de hand waarvan we de kenmerken van de Brusselse middenklasse kunnen analyseren.

We opteren ervoor het mediaan inkomen in België (20 142 euro per jaar)³ als referentie te nemen, en niet het mediaan Brussels inkomen (16 959 euro per jaar), gezien de beperkte omvang van het Brussels Gewest en zijn sterke interactie met gebieden buiten het Gewest en in het bijzonder de rand, zowel in economisch als sociaal opzicht.

1.5 Gebruikte gegevens

Uit de analyse van de verschillende statistische gegevensbronnen op basis waarvan we ons kunnen buigen over de Brusselse middenklasse (cfr. bijlage 1) blijkt dat de fiscale inkomens voor onze studie het meest pertinent zijn. Deze gegevens, die aangeleverd worden door de FOD

Economie, bevatten namelijk het totale netto belastbaar inkomen (TNBI – zie kader) van elke aangifte die is opgesteld binnen het Belgische systeem. Bijgevolg omvat de steekproef alle mensen die in aanmerking komen voor het systeem van de personenbelasting, en zijn er gegevens van alle jaren.

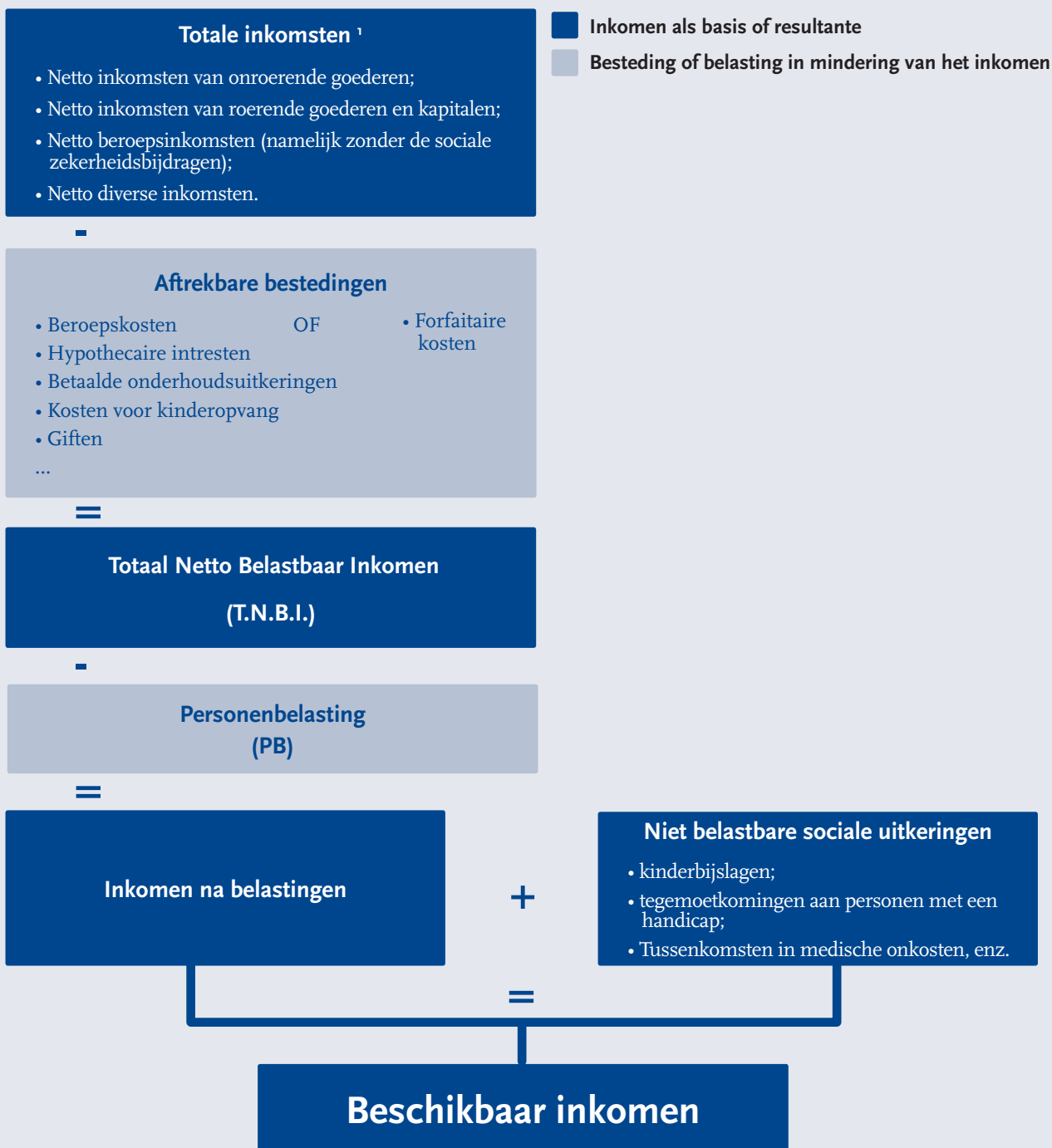
² FOD Economie, Bevolkingsstatistieken, 2008.

³ Berekend volgens het TNBI (Totaal Netto Belastbaar Inkomen) zie uitleg onder 1.5.

Kader 1 : Het TBNI

Wat is het totaal netto belastbaar inkomen?

Waarin verschilt het van het reële inkomen, m.a.w. van het beschikbaar inkomen?

¹ Netto in fiscale zin, d.w.z. na kostenaftek.

Het grootste voordeel van deze gegevensbron is dat de steekproef breed is en dat de gegevens regelmatig zijn en ver teruggaan in de tijd.

Toch zijn er tal van nadelen:

- in het TNBI wordt geen rekening gehouden met een deel van de inkomens van zelfstandigen die een vennootschap hebben, noch met het inkomen uit arbeid van personen die vrijgesteld zijn van belasting (internationale ambtenaren bijvoorbeeld);
- er wordt enkel rekening gehouden met de ingekohierde inkomens. Dit betekent dat met het volgende geen rekening wordt gehouden:
  - belastingplichtigen die niet belastbaar zijn,
  - vrijgestelde inkomens (bv. kinderbijslagen en sociale uitkeringen),
  - aftrekposten (bv. beroepsonkosten),
  - sommige roerende inkomsten,
  - belastingfraude.
- het betreft het inkomen vóór belastingen en niet het beschikbare inkomen;
- de database laat enkel bepaalde samengevoegde analyses toe (bv. het gemiddelde inkomen per leeftijdscategorie);

- ze houdt rekening met de fiscale huishoudens (alleenstaanden of gehuwden en wettelijk samenwonenden), maar niet met gewone huishoudens zonder officiële band;
- ze is onderhevig aan administratieve en wettelijke wijzigingen (bv. de verplichting om bepaalde inkomens, die geen belasting genereren, al dan niet in te kohieren).

De SIRE-steekproef zal worden gebruikt voor de kruisanalyses wanneer de fiscale inkomens van alle belastingplichtigen deze niet mogelijk maken. Deze steekproef is gebaseerd op de database van de fiscale inkomens en betreft 30 000 Belgische huishoudens, waaronder 3 694 Brusselse huishoudens. Ze is beschikbaar voor alle jaren tot het aanslagjaar 2011 (inkomsten 2010), dat we gebruiken en waarop we representativiteitstests hebben uitgevoerd. Het grote voordeel is dat deze steekproef toegang biedt tot de individuele gegevens en het mogelijk maakt meer verfijnde kruisanalyses uit te voeren. Ook is het mogelijk details met betrekking tot de belastbare inkomensbronnen te achterhalen. De steekproef heeft dezelfde nadelen als de fiscale inkomens. Bovendien vertegenwoordigt de steekproef slechts een klein deel van de betrokken bevolking (30 000 Belgische huishoudens waarvan 3 694 Brusselse huishoudens).

2. Literatuuroverzicht

Het doel van ons literatuuroverzicht bestaat erin een antwoord te geven op vier vragen. Ten eerste, waarom is de middenklasse belangrijk? Ten tweede, welke zijn de theoretische factoren die de evolutie ervan in de tijd verklaren? Ten derde, hoe evolueert ze overal ter wereld?

Ten vierde, worden de theoretische evolutiefactoren empirisch vastgesteld? We onderzoeken de theoretische literatuur om de eerste twee vragen te beantwoorden. We hebben onze toevlucht gezocht tot de empirische literatuur om antwoorden te vinden op de laatste twee vragen.

2.1 De theoretische literatuur

Het verdwijnen van de middenklasse is een actuele bezorgdheid die vrij algemeen verspreid is in de westerse landen. Onlangs verschenen in de kranten bijvoorbeeld de volgende koppen: “Can the middle class be saved?”⁴, “How the middle class became the underclass”⁵, “Is the British

middle class an endangered species?”⁶, of nog “La peur du déclin de la classe moyenne”⁷. Een boek met als titel “Le chagrin de la classe moyenne”⁸ is in 2011 op de markt verschenen.

• Waarom is men zo bezorgd over het behoud van de middenklasse?

Wat is haar nut binnen de maatschappij? In de literatuur kunnen hierop meerdere antwoorden worden gevonden.

Ten eerste wijst een groeiende middenklasse erop dat de ongelijkheid kleiner wordt. De strijd tegen de inkrimping van de middenklasse komt neer op het bestrijden van deze ongelijkheid.

Ten tweede zorgt een uitgebreide middenklasse voor maatschappelijke en politieke stabiliteit aangezien de conflicten tussen de klassen worden getemperd. Sinds Aristoteles⁹ is er weinig veranderd. Hij stelde vast dat de politieke entiteiten die over een grote middenklasse beschikken waarschijnlijk goed beheerd worden, aangezien ze niet gedomineerd worden door het ene of het andere uiterste van de inkomensverdeling. Recenter opperde Thurow L.C. (1984) dat de middenklasse een noodzaak is voor een goede werking van de democratie aangezien de maatschappelijke instabiliteit over het algemeen toeneemt met de polarisatie van de inkomens.

Ten derde consumeert de middenklasse een groot deel van haar aanzienlijke inkomen. Ze vormt bijgevolg de motor van de vraag, die zelf de motor van de groei en van de economische ontwikkeling is (wanneer de consumptie niet in hoofdzaak

verloopt via de import).

Ten vierde, gezien het feit dat het individuele welzijn algemeen beschouwd een relatieve perceptie is, zorgt een bevolking die voornamelijk samengesteld is uit personen die in vergelijkbare sociale omstandigheden leven voor een groter gevoel van algemeen welzijn¹⁰.

Ten vijfde is de middenklasse onontbeerlijk voor de werking van de sociale lift¹¹. Zonder de middenklasse is het voor de armsten bijzonder moeilijk om toegang te krijgen tot de hoge inkomensklassen. Het risico bestaat immers dat de barrières te hoog zijn in termen van scholing, huisvesting, vrije tijd enz.

Ten zesde zorgt een bevolking met zeer gepolariseerde inkomens ervoor dat het aanbod van goederen en diensten parallel gepolariseerd wordt met enkel Aldi- en Delhaize-winkels, om de woorden van Berube¹² van het Brookings Institute te gebruiken. Daartussen bevinden zich geen concurrerende merken, wat de concurrentie en de gematigde stijging van de prijzen niet ten goede komt.

De zevende reden is specifiek van toepassing op steden. Bepaalde beroepssectoren zoals onderwijzend personeel

4 “Kan de middenklasse worden gered?”, The Atlantic Magazine, september 2011.

5 “Hoe is de middenklasse de lagere klasse geworden?”, CNN Money, februari 2011.

6 “Is de Britse middenklasse een bedreigde soort?”, The Guardian, juli 2010.

7 La Dépêche, Frankrijk, mei 2011.

8 Bouzou N. (2011).

9 *Politika*, Boek VI, hoofdstuk IX, 4de eeuw v. Chr.

10 Zie Frank R. (1999) en Layard R. (2005), geciteerd door Pressman S. (2006).

11 Booza J. *et al.* (2006).

12 “Cities Shed Middle Class, and Are Richer and Poorer for It”, J. Scott, New York Times, 23 juli 2006.

en politie komen vaker voor in de middenklasse. Wanneer de middenklasse de stadszones ontvlucht, zullen deze jobs, die zeer belangrijk zijn voor de ontwikkeling van de stad, ingenomen worden door personen die minder betrokken zijn bij de stedelijke context, al was het maar door een kleinere persoonlijke kennis ervan. Evenzo zijn winkeliers die niet in de stad wonen waar ze werken minder vaak betrokken bij lokale actieprojecten.

Tot slot levert de middenklasse de grootste bijdrage in termen van belastinggelden omdat ze bijdragen van gemiddelde omvang combineert met een groot aantal belastingbetalers. Zo moet het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat te kampen heeft met een instroom en een sterke groei van kansarme bevolkingsgroepen, erover waken dat ze de budgettaire

middelen afkomstig van de inkomensklassen die de grootste bijdrage leveren in stand houdt. Zo niet dient men een beroep te doen op de solidariteit tussen de armen, waardoor de te herverdelen middelen vanzelfsprekend worden beperkt.

Dit argument geldt des te meer omdat een hervorming van het land zich aankondigt. In dit kader krijgen de gewesten een grotere fiscale autonomie en wordt de financiële handicap in termen van de inkomsten die geïnd worden uit de personenbelasting per inwoner slechts gedeeltelijk gecompenseerd. Indien men een overgangsmechanisme voorziet om de schok van de nieuwe financieringswet gedurende de eerste tien jaar¹³ op te vangen, zal het Brussels Gewest daarna meer op zichzelf moeten rekenen dan vandaag het geval is.

• Welke factoren hebben een impact op de omvang van de middenklasse?

1. Allereerst zijn er **de sociaal-demografische factoren**, zoals het toenemende aantal echtscheidingen dat samengaat met een stijging van het aantal kwetsbaardere eenoudergezinnen, de verjonging of de veroudering van de bevolking en de toename van het aantal gezinnen met twee inkomens. De impact van de sociaal-demografische factoren op de omvang van de middenklasse is ambig. In onze eerste twee voorbeelden zullen de levensomstandigheden eerder verslechteren en in de laatste twee eerder verbeteren.
2. Ten tweede zijn er de factoren die verband houden met **de economische structuur**. De ontwikkeling van sommige sectoren, zoals de financiële sector met relatief veel hooggekwalificeerde beroepen, en de aftakeling van de secundaire sector (in het bijzonder de verwerkende industrie) met een groter aantal minder gekwalificeerde arbeiders, heeft de kloof nog uitgediept tussen de eerste groep, die zijn loon gevoelig heeft zien stijgen, en de tweede, die moeilijker werk vindt.
3. Ten derde zijn er **de macro-economische factoren**, zoals de gevolgen van de recessies. De evolutie van de middenklasse zou samengaan met die van de economische conjunctuur: arbeiders die in tijden van recessie moeten gaan stempelen behoren niet langer tot de middenklasse en komen in de kansarme klasse terecht.
4. Ten vierde zijn er **de overheidsmaatregelen, die de herverdeling in kleinere of grotere mate bewerkstelligen**. De beleidsmaatregelen van de overheden zijn geëvolueerd in de tijd en verschillen tussen landen onderling. Na de Tweede Wereldoorlog werden, binnen een context van sterke groei van de economische activiteit, meer herverdelende beleidsmaatregelen genomen. Dit kwam de ontwikkeling van de middenklasse gedurende de drie economisch gunstige decennia na de oorlog ten goede. Sinds de eerste oliecrisis hebben de keynesiaanse beleidsmaatregelen aan geloofwaardigheid ingeboet, heeft het liberalisme de bovenhand genomen en zijn de inkomsten uit arbeid na belastingen aanzienlijk minder snel gestegen dan de inkomsten uit kapitaal, waardoor de kloof tussen rijken en armen veel breder is geworden¹⁴. Deze evolutie was duidelijker merkbaar in de Angelsaksische landen, wat de verschillende evolutie in omvang van de middenklasse in die landen kan verklaren.
5. Ten vijfde zijn er **de bevolkingsmigraties**. Op kleine grondgebieden, zoals een stad of een klein gewest, kunnen migraties een significante impact hebben op de samenstelling van de bevolking in termen van sociale klassen.

¹³ Het omzettingsmechanisme wordt verder dan 10 jaar voortgezet, maar wordt geleidelijk afgebouwd om binnen 20 jaar volledig te verdwijnen.

¹⁴ Cassiers I. (2000 en 2005).

2.2 De toegepaste literatuur

We hebben de toegepaste literatuur bestudeerd om de evolutie van de middenklasse in de wereld en in West-Europa gedurende de afgelopen decennia na te gaan,

enerzijds op nationaal niveau en anderzijds op het niveau van de stedelijke zones.

• Nationale benadering

Pressman S. (2006) heeft de evolutie van de omvang van de middenklasse in 11 landen bestudeerd tussen 1980 en 2000 op basis van de cijfers van de Luxembourg Income Study¹⁵. Pressman definieert de middenklasse als het deel van de huishoudens waarvan het *aangepaste*¹⁶ inkomen ligt

tussen 75 % en 125 % van het aangepast mediaan inkomen van het land. In tabel 1 worden de resultaten van zijn analyse voorgesteld. Hieruit blijkt dat de verkleining van de middenklasse geen algemeen fenomeen is, zelfs al is het de overheersende tendens.

TABEL 1 : Evolutie van het aandeel van de middenklasse tussen 1980 en 2000 in 11 landen (in %)

In % van de huishoudens	Historische gegevens*	1980	1990	2000	Vershil 2000-1980
Zweden	32,5	54,0	47,8	46,9	-7,1
Noorwegen	n.a.	41,4	45,7	46,3	4,9
Duitsland**	40,5	41,5	51,4	42,6	1,1
Nederland	n.a.	41,0	39,0	39,7	-1,3
Zwitserland	n.a.	36,9	37,9	37,8	1,5
Canada	28,1	33,0	36,3	37,0	4,0
Taiwan	n.a.	41,1	39,9	36,6	-4,5
Spanje	n.a.	35,5	37,7	33,3	-3,2
Verenigd Koninkrijk	35,2	36,5	29,6	32,0	-4,5
USA	31,5	31,7	29,7	29,3	-2,4
Israël	n.a.	28,6	32,1	27,9	-0,7
Gemiddelde	33,6	38,3	38,8	37,1	-1,1
Gewogen gemiddelde	33,6	35,5	35,5	33,5	-1,8

* Op het einde van de jaren 1960 of het begin van de jaren 1970

Bron : Pressman S. (2006)

** Tot en met 1990 hebben de Duitse cijfers enkel betrekking op West-Duitsland

Deze tabel toont dat de omvang van de middenklasse zeer sterk uiteenloopt van land tot land. In 1980 varieerde deze van 28,6 % van de huishoudens in Israël tot 54,0 % in Zweden. In 2000 was dit verschil geslonken, maar nog steeds belangrijk en bevonden dezelfde landen zich aan de uiteinden: Israël met 27,9 % en Zweden met 46,9 %.

Gemiddeld is het aandeel van de middenklasse tussen 1980 en 2000 met 1,1 procentpunt afgenomen (1,8 procentpunt voor het gewogen gemiddelde door de bevolking). In Canada en Noorwegen is de middenklasse substantieel gegroeid; in Zwitserland in mindere mate. In het Verenigd Koninkrijk,

Taiwan en Zweden was de daling aanzienlijk. Elders liep het aandeel van de middenklasse terug met 0,7 à 4,5 procentpunt.

Pressman S. (2006) heeft onderzocht waar de middenklasse heen is gegaan. Is ze toetreden tot de rangen van de welgestelde huishoudens of heeft ze de minder gegoede rangen vervoegd? Uit de statistieken blijkt dat het aandeel van de welgestelde bevolking is gegroeid. Tevens blijkt dat het aandeel van de armere bevolking wel twee keer zo sterk is gegroeid. In totaal is de inkomensverdeling bijgevolg neerwaarts afgegleden. Bij de becommernis rond de

15 Raadpleeg de website <http://www.lisproject.org> voor meer informatie over de database.

16 De inkomens worden aangepast teneinde rekening te houden met de grootte van de gezinnen.

verkleining van de middenklasse komt dus ook nog de zorg van de verlaging van de relatieve levensstandaard van de bevolking en van de polarisatie van de inkomens.

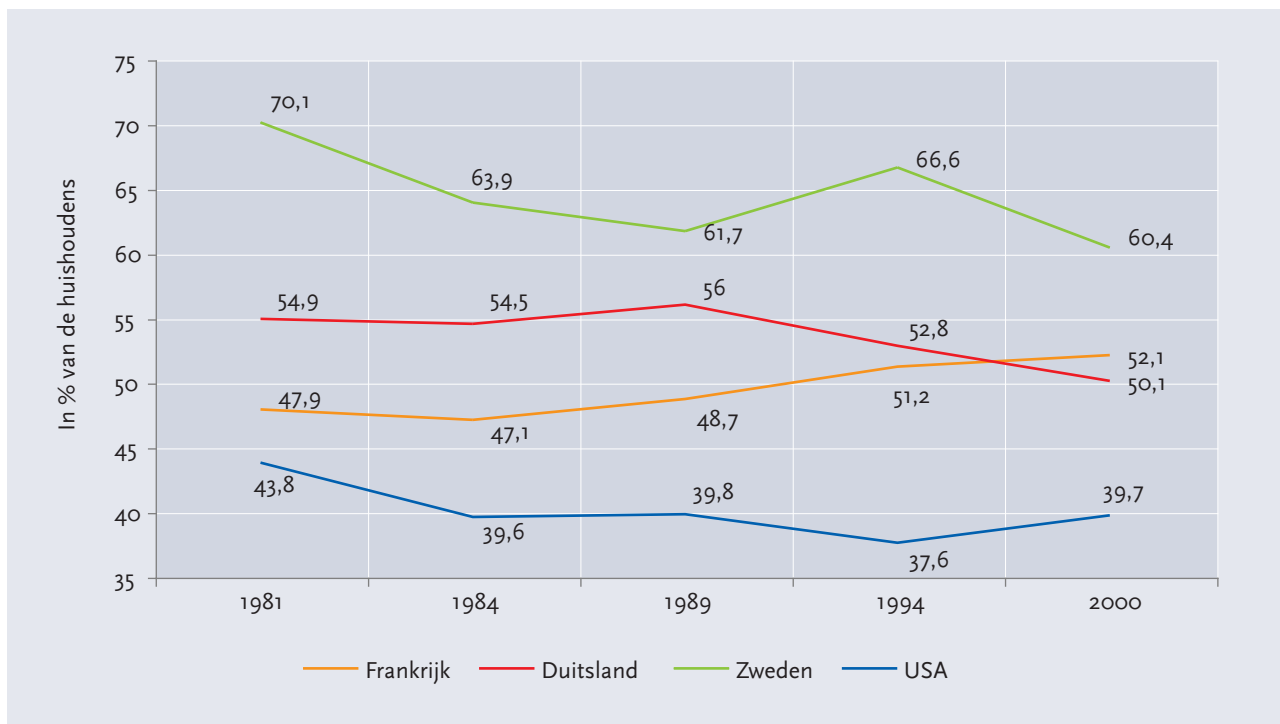
Pressman S. (2006) heeft ook de mogelijke oorzaken geanalyseerd van de verschillen tussen landen op het vlak van evolutie van de omvang van de middenklasse. De sociodemografische factoren (leeftijd en samenstelling van de gezinnen) hebben geen significante impact. Integendeel: de evolutie van de leeftijdspiramide zou de inkrimping van de middenklasse eerder hebben afgezwakt. Nog verrassender is het feit dat de macro-economische factoren, die vertaald worden door de werkloosheidspercentages, evenmin een impact hebben. De evolutie van de werkloosheidsgraad en van de omvang van de middenklasse verloopt soms zelfs parallel, wat contra-intuïtief is.

Uiteindelijk speelt het sociale en fiscale beleid een bepalende rol. Om dit te testen observeert Pressman S. (2006) de inkomensverdeling vóór belastingen en sociale overdrachten en vergelijkt hij deze met de verdeling na belastingen en overdrachten. Hieruit blijkt in de eerste plaats duidelijk dat de middenklasse veel kleiner zou zijn zonder sociaal en fiscaal beleid, wat het herverdelende karakter ervan aantoont.

De middenklasse zou gemiddeld 20 % van de bevolking vertegenwoordigen voorafgaand aan een tussenkomst van de overheid en bijna 50 % erna¹⁷ (bij ongewijzigd gedrag, wat een sterke hypothese vormt). Bovendien zou zonder het sociale en fiscale beleid de middenklasse veel sterker gekrompen zijn, met ongeveer 4 % in plaats van ongeveer 1 % voor de 11 landen samen. De analyse toont tot slot aan dat de verschillen in omvang van de middenklasse tussen landen tussen 1980 en 2000 te wijten is aan de minder of meer herverdelende beleidsmaatregelen die er zijn ingevoerd.

Een andere analyse, uitgevoerd door Bigot R. (2008), gaat uitvoerig in op de situatie in Frankrijk. Op basis van dezelfde gegevens die Pressman S. (2006) gebruikt, maar waarbij de middenklasse wordt gedefinieerd als het aandeel van de bevolking waarvan de levensstandaard¹⁸ zich situeert tussen 75 % en 150 % van het mediaan inkomen, toont Bigot R. (2008) aan dat de Franse middenklasse in omvang is toegenomen. In grafiek 2 wordt dit resultaat geïllustreerd. Er is eveneens een afname van de middenklasse in de overige bestudeerde landen. De tendens is dezelfde als in de tabel van Pressman S. (2006). De cijfers verschillen omdat een andere definitie van de middenklasse werd gehanteerd.

GRAFIEK 2 : Evolutie van de middenklasse in enkele landen van de OESO in procent van de huishoudens (1981-2000)

Bron : Bigot R. (2008)

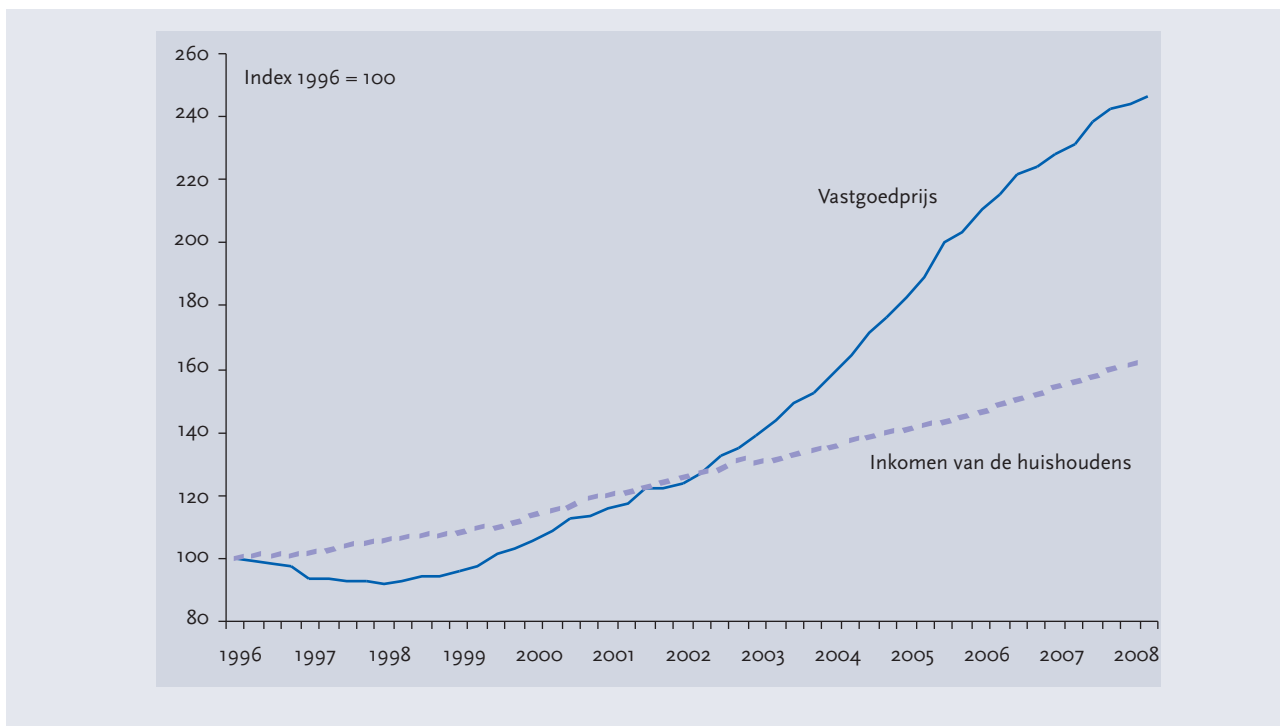
17 Pressman S. (2006).

18 Beschikbaar inkomen per gezin in verhouding tot het aantal consumptie-eenheden van dit gezin (gemodificeerde schaal van de OESO).

Bigot R. (2008) ontzenuwt twee algemeen aanvaarde overtuigingen in Frankrijk door te stellen dat niet enkel de relatieve omvang van de Franse middenklasse is

toegenomen maar ook haar levensstandaard. Het Franse mediaan inkomen is in één generatie immers vrijwel verdubbeld bij constante prijzen in euro.

GRAFIEK 3 : Evolutie van de Franse inkomens en van de vastgoedprijzen in Île-de-France (1996 - 2008)*

Bron : Bigot R. (2008)

* De inkomens betreffen de volledige Franse bevolking, terwijl de vastgoedprijzen enkel betrekking hebben op Île-de-France. We merken op dat de conclusies vrij gelijkaardig zijn wanneer we de evolutie van het inkomen van de Fransen vergelijken met die van de prijzen van oude woningen op het platteland. Deze zijn tussen 2000 en 2008 namelijk meer dan verdubbeld.

Hij schrijft de perceptie van een verslechtering van de levensomstandigheden van de middenklasse toe aan drie elementen. Ten eerste stijgen de inkomens van de middenklasse trager dan de hoge inkomens (de kloof tussen het mediaan inkomen en het gemiddelde inkomen wordt breder). Ten tweede is er de toenemende professionele instabiliteit. Tot slot kunnen de middenklasse en de lage inkomens moeilijker het hoofd bieden aan de vaste uitgaven (energie, voeding en huisvesting), welke sneller stijgen dan

de lonen; (cfr. grafiek 3).

We kunnen besluiten dat deze twee studies lijken aan te tonen dat de middenklasse elders in de westerse wereld eerder krimpt, maar deze tendens zou verminderd of zelfs omgekeerd kunnen worden dankzij een hoge mate van herverdeling van de inkomens. Zo maakt Frankrijk deel uit van de landen waar men een groei van de omvang van de middenklasse waarneemt.

• Stedelijke benadering

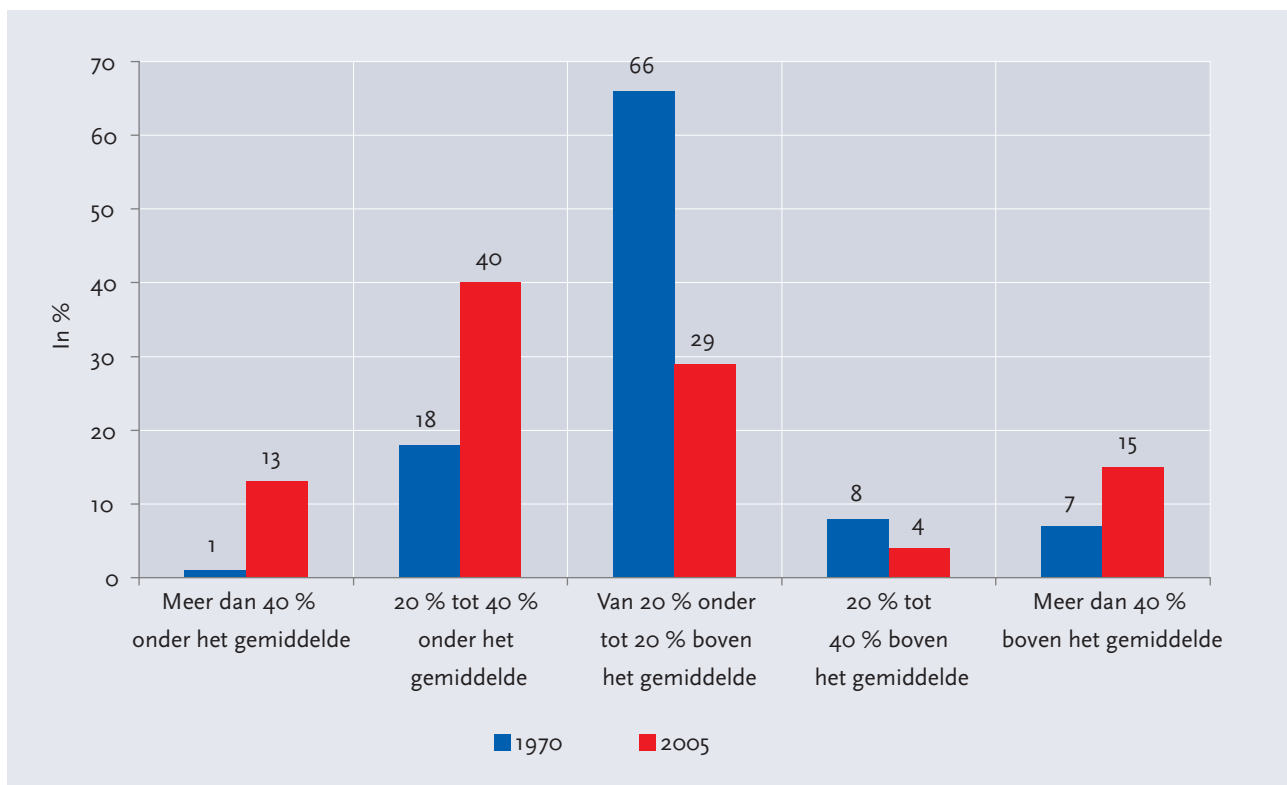
Wat kleinere grondgebieden betreft, zoals een stad of een stadsregio, dient men rekening te houden met een bijkomende factor om de evolutie van de omvang van de middenklasse te verduidelijken: de mobiliteit van de gezinnen tussen de stad en de periferie. Deze bijkomende factor kan ertoe leiden dat de middenklasse in de hoofdstad of in de grote steden anders evolueert dan in de rest van het land.

De geraadpleegde literatuur op dit vlak is verre van volledig. Bovendien is de verzamelde informatie zelden afkomstig uit wetenschappelijke bronnen en vaak doordrongen van politieke standpunten. Toch hebben we enkele referenties

samengevoegd die het mogelijk maken de kenmerken die specifiek zijn voor Brussel op de voorgrond te plaatsen. Deze referenties hebben als gemeenschappelijk punt dat ze de kosten voor huisvesting en het verdwijnen van bepaalde soorten banen aanduiden als de belangrijkste oorzaken van de inkrimping van de middenklasse in de steden.

Hulchanski D. (2010) heeft de evolutie van de structuur van de bevolking van Toronto tussen 1970 en 2005 bestudeerd. Hij merkt op dat de middenklasse op dertig jaar tijd is weggesmolten van 66 % tot 29 % en noteert een polarisatie van de inkomens met vooral een stijging van de arme bevolking, zoals geïllustreerd wordt in de grafiek 4.

GRAFIEK 4 : Evolutie van de bevolking van de stad Toronto, per inkomenscategorie, in percent van de geïnventariseerde antwoorden (1970-2005)

Bron : Hulchanski D. (2010)

Hulchanski D. (2010) bestudeert de uittocht van de stedelijke middenklasse en onderzoekt de evolutie van de bevolking in het stedelijke randgebied van Toronto. Hij merkt eveneens een terugval van de omvang van de middenklasse, maar in mindere mate. Hoewel de stadsvlucht van de middenklasse niet de belangrijkste oorzaak van de verkleining van de omvang van de middenklasse lijkt te zijn, blijft het een feit dat de stedelijke middenklasse sterker krimpt. De auteur heeft het in de eerste plaats over de kostprijs voor huisvesting.

Booza J. *et al.* (2006) hebben de evolutie van vier wijken in twaalf metropolen van de Verenigde Staten gevolgd die bewoond worden door de middenklasse. Zij stellen vast dat het aandeel van deze wijken is gedaald van 58 % in 1970 naar 41 % in 2000, wat gelijklopend is met een polarisatie van de inkomens.

Siegel F. (2011) analyseert meer in detail het geval van New York en beschrijft het volgende proces: op het einde van de jaren 1960 verloren beleggers hun belangstelling voor de verwerkende sector en richtten ze hun aandacht op de tertiaire sector. Dit leidde tot een daling van het aantal banen dat over het algemeen ingenomen werden door de middenklasse, ten gunste van banen voor

hoger gekwalificeerde arbeiders. Daardoor gleed een aantal mensen af van de middenklasse naar de lagere inkomensklasse. Als reactie op deze situatie verhoogde de overheid de belastingen en de sociale steun, waardoor het banenverlies in de verwerkende sector nog verergerd zou zijn.

In Frankrijk worden tal van standpunten¹⁹ ingenomen over het verdwijnen van de middenklasse in Parijs. We hebben geen wetenschappelijke analyse kunnen terugvinden die dat bevestigt. Maar de kostprijs voor huisvesting, die door de hoge inkomens, buitenlandse investeringen en het toerisme omhoog is gestuwd, wordt als enige oorzaak naar voor geschoven en is tevens het voorwerp van alle bekommernissen.

Tot besluit is het opvallend dat de middenklasse in de grote steden in tegengestelde zin kan evolueren dan op nationaal niveau, zoals het Canadese voorbeeld in elk geval aantoonde.

Door de analyse in de volgende hoofdstukken zullen we kunnen oordelen of de Brusselse situatie vergelijkbaar is met die van de steden die in dit korte overzicht zijn aangehaald.

---

19 <http://www.le-buzz-immobilier.com/2010/04/paris-la-capitale-qui-chasse-ses-classes-moyennes-au-profit-des-speculateurs-et-des-touristes-0030184>
<http://lapresseaffaires.cyberpresse.ca/economie/immobilier/201012/19/01-4353830-paris-la-folie-immobiliere-chasse-les-classes-moyennes.php>
<http://magimmo.seloger.com/a-la-une/marche-de-l-immobilier/les-classes-moyennes-sont-les-plus-mal-logees-t218569>
http://www.paris.fr/viewPDFServlet?file_id=13629, "Les classes moyennes ont leur place dans Paris", 2007.

3. Analyse van de Brusselse middenklasse vandaag

In dit hoofdstuk wordt de Brusselse middenklasse beschreven op basis van cijfers met betrekking tot de fiscale statistiek. Delen 3.1 en 3.2 buigen zich over de omvang van deze klasse en deel 3.3. gaat dieper in op de kenmerken ervan. We wijzen erop dat “inkomen” in dit en de volgende hoofdstukken verwijst naar het totaal netto belastbaar inkomen (TNBI).

Wanneer we over de “middenklasse” spreken, gaat het om aangiften die zich situeren tussen 75 % en 150 % van het Belgisch mediaan inkomen van de aangiften en wanneer we het over de inkomens van het jaar n hebben, gaat het om de aangiften voor het boekjaar $n+1$ (inkomsten n).

3.1 De omvang van de Brusselse middenklasse vandaag

Zoals aangegeven wordt in tabel 2 bedraagt de relatieve omvang van de middenklasse 34,2 % van de belastingaangiften.²⁰ We stellen ook vast er zich tweemaal zoveel aangiften onder het niveau van de middenklasse bevinden dan erboven.

We merken op dat het gaat om het percentage van de aangiften, en niet om het percentage van de bevolking. We kunnen niet over de gehele bevolking spreken omdat bepaalde categorieën van personen niet opgenomen zijn in de fiscale statistieken (cfr. deel 3.2). Ondanks deze lacune zijn we genoodzaakt deze laatste statistieken te gebruiken.

TABEL 2 : Verdeling van de aangiften in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2008) - na neutralisatie

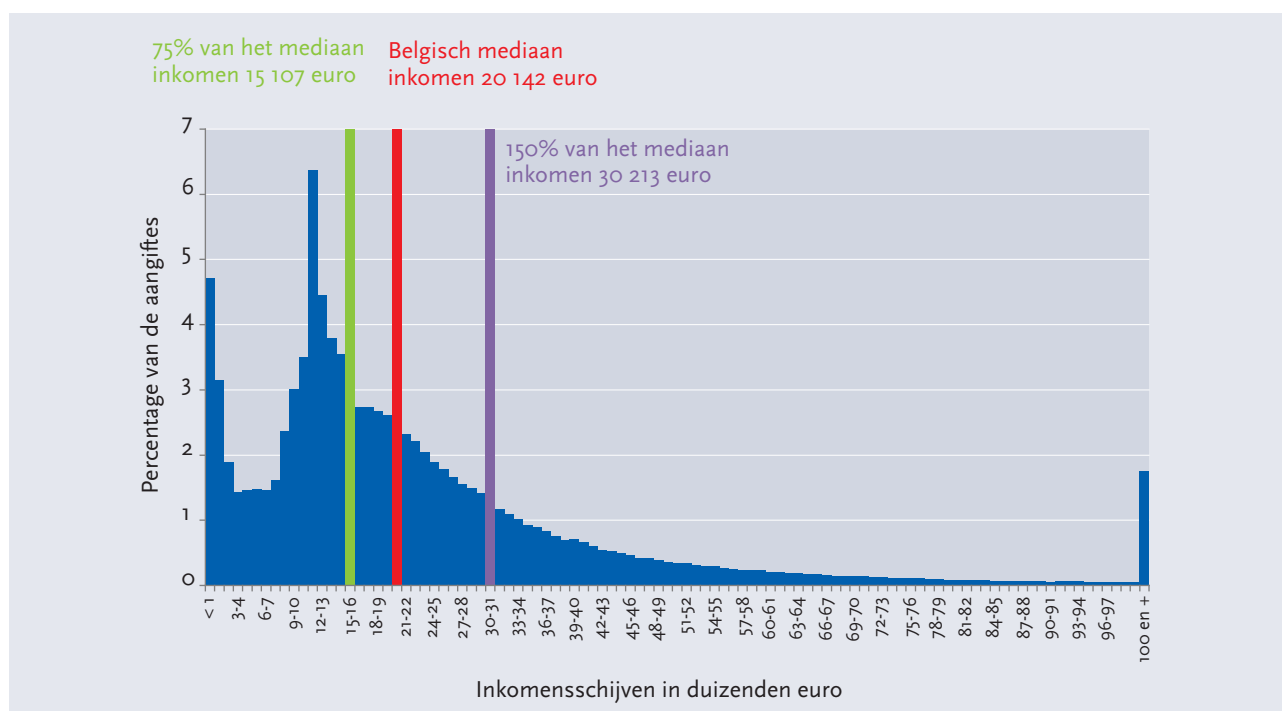
Aandeel van de aangiften boven het niveau van de middenklasse	23,8 %
Aandeel van de middenklasse in de totale belastingaangiften (tussen 75 % en 150 % van het Belgisch mediaan inkomen)	34,2 %
Aandeel van de aangiften beneden het niveau van de middenklasse	42,0 %

Bron : FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

Naast de omvang van de middenklasse is ook het eraan gekoppelde inkomensniveau van belang. In grafiek 5 wordt de verdeling voorgesteld van de inkomens van de

belastingaangiften van de Brusselse bevolking en wordt het niveau van het mediaan inkomensniveau alsook dat van de marges boven en onder de middenklasse weergegeven.

GRAFIEK 5 : Verdeling van de jaarlijkse inkomens in het Brussels Gewest in duizenden euro (inkomsten 2008)

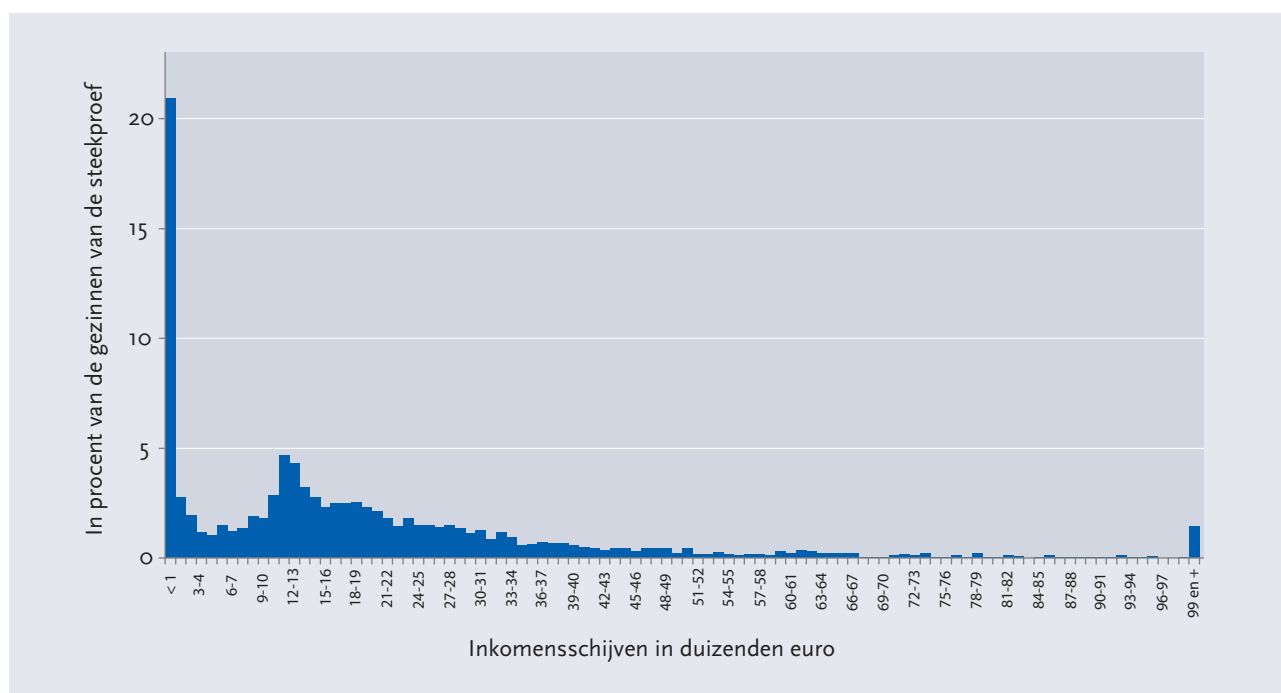
Bron : FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens – berekeningen CERB

20 Na neutralisatie zie bijlage 2.

De verdeling van de Belgische jaarlijkse inkomens in 2008 geeft aan dat het jaarlijkse mediaan inkomen van de aangiftes 20 142 euro bedraagt en dat het jaarlijkse gemiddelde inkomen²¹ per aangifte 26 722 euro bedraagt. De inkomens van de Brusselse middenklasse liggen tussen 75 % van het mediaan inkomen, ofwel 15 107 euro, en 150 % van het mediaan inkomen, ofwel 30 213 euro, afhankelijk van de gekozen kwantitatieve definitie.

Aangezien we hierna regelmatig de steekproef van 3 694 Brusselse aangiftes voor 2010 hanteren, namelijk de SIRE-steekproef²², volgen we eveneens de inkomensverdelingscurve van deze aangiftes op (grafiek 6). We zien dat de grote tendensen veel gelijkenissen vertonen met deze in grafiek 5. De zeer lage inkomens zijn evenwel oververtegenwoordigd terwijl de neerwaartse piek van het mediaan inkomen minder uitgesproken is dan die van de totale Brusselse bevolking in 2008.

GRAFIEK 6 : Verdeling van de jaarlijkse inkomens in het Brussels Gewest in duizenden euro op basis van de SIRE-steekproef (totaal netto belastbaar inkomen 2010)

Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef - berekeningen CERB

3.2 De inkomens en personen die buiten onze analyse vallen

De statistieken van de inkomens waarover we beschikken zijn gebaseerd op de gegevens die werden ingezameld door de administratie van de personenbelasting (PB). Hieruit blijkt dat in deze statistieken het aandeel van de inkomsten die de Brusselse inwoners genieten, wordt onderschat. Of al dan niet rekening wordt gehouden met verschillende bronnen van inkomsten hangt immers af van de fiscale behandeling. Sommige inkomsten zijn niet onderworpen aan de personenbelasting, ofwel omdat ze zijn vrijgesteld, ofwel omdat ze onder een ander belastingstelsel voor individuele inkomsten vallen, ofwel omdat ze het statuut van vennootschapsinkomsten hebben en onderworpen zijn aan de vennootschapsbelasting²³.

Dit deel beschrijft de belangrijkste inkomens die buiten de fiscale statistieken vallen. Om het belang van deze lacune in onze voornaamste database te kunnen inschatten, worden bepaalde grootteordes voorgesteld wanneer deze beschikbaar zijn. Ter vergelijking: het “Totale Netto Belastbare Inkomen” van het Brussels Gewest bedroeg 13 613 miljoen euro in 2008, terwijl het “Beschikbare inkomen”²⁴ in hetzelfde jaar op 18 848 miljoen euro werd berekend in de gewestelijke boekhouding.

Verder in deze studie wordt geen enkele correctie aangebracht aan onze statistieken. Het is bijgevolg aangewezen in het achterhoofd te houden wat wel en niet door de cijfers wordt gedekt.

21 Steeds geraamd volgens het TNBI.

22 Zie bijlage 1 voor meer informatie.

23 We merken op dat tot het aanslagjaar 2005 (inkomsten 2004) de zeer lage inkomsten niet werden ingekohierd. Sindsdien worden ze dit wel en worden ze opgenomen in onze statistieken. Onze vergelijkingen in de tijd neutraliseren deze wijziging van de wetgeving.

24 Primair inkomen – belastingen – sociale bijdragen + sociale uitkeringen.

• De vrijgestelde inkomens

De belangrijkste herhaaldelijk vrijgestelde inkomens zijn het leefloon en de kinderbijslag. Hierbij komen nog de uitkeringen aan gehandicapten alsook bepaalde premies, zoals geboortepremies of adoptiepremie, waar we verder niet op ingaan.

We weten dat 22 936 Brusselaars in 2008 een leefloon genoten en dat de jaarlijkse uitgekeerde bedragen respectievelijk 5 692 euro, 8 538 euro en 11 384 euro bedroegen voor samenwonenden, alleenstaanden en begunstigden met minstens één minderjarig kind ten laste²⁵. In totaal werd 171,4 miljoen uitgekeerd aan de begunstigden van een leefloon in 2008, wat overeenkomt met 1,26 % van het TNBI van het Brussels Gewest van dat jaar.

• De inkomens van de internationale ambtenaren

Het Brussels Gewest is de zetel van tal van internationale instanties, met als belangrijkste de Europese Unie en de NAVO. Het personeel van deze instanties is vrijgesteld van de Belgische inkomstenbelasting en wordt bijgevolg niet opgenomen in de fiscale statistieken. Voor de Europese Unie schatten we het aantal ambtenaren²⁸ dat in het Brussels Gewest is gedomicilieerd op 24 569 en voor de NAVO op 1 856 werknemers²⁹ in 2009.

Uit de informatie met betrekking tot de barema's die worden gehanteerd³⁰ in bovenvermelde instellingen blijkt dat alle

• De inkomens van zelfstandigen in onderneming

Het feit onderworpen te zijn aan de personenbelasting betekent niet dat met alle inkomens rekening wordt gehouden in de fiscale statistieken waarover we beschikken. Zo keren de zelfstandigen in onderneming over het algemeen aan zichzelf een inkomen uit dat onderworpen is aan de personenbelasting, maar wordt een deel van hun inkomen ondergebracht in hun onderneming. Een reeks uitgaven wordt hiervan afgetrokken en de resterende winst wordt onderworpen aan de vennootschapsbelasting. Dit deel van het inkomen ontsnapt aan de fiscale statistieken

Het is opvallend dat het TNBI van het eerste deciel van de bevolking, waar naar alle waarschijnlijkheid de begunstigden van een leefloon toe behoren, 69 708 495 euro bedraagt. De uitgekeerde leeflonen vertegenwoordigen meer dan het dubbele van dit bedrag. De reële inkomens van het armste deel van de bevolking worden dus bijzonder sterk onderschat.

De kinderbijslag wordt evenmin belast. In de SIRE-steekproef kan de kinderbijslag bijna 21 % vertegenwoordigen van het jaarlijks TNBI van de drie eerste decielen en bedraagt het minstens²⁶ 2,97 % van het Brusselse TNBI van de SIRE-steekproef in 2010. We weten bovendien dat 308,6 miljoen euro werd uitbetaald als kinderbijslag in het Brussels Gewest in 2008²⁷, wat overeenkomt met 2,27 % van het TNBI van het Gewest van dat jaar.

Europese ambtenaren een inkomen genieten dat hoger is dan 30 213 euro en dus 150 % van het Belgisch mediaan inkomen bedraagt. Bijna 45 % van de werknemers van de NAVO geniet eveneens een inkomen dat hoger ligt dan deze limiet. Hun jaarlijks bruto-inkomen stemt wel niet precies overeen met het TNBI (totale netto belastbaar inkomen), dat als basis dient voor de berekeningen op basis van de fiscale statistieken in dit rapport. We herinneren er overigens aan dat deze inkomens aanzienlijk minder belast worden dan de inkomens die onderworpen zijn aan de personenbelasting.

m.b.t. de personenbelasting.

We kunnen onmogelijk het bedrag achterhalen van de inkomens die niet aan de personenbelasting onderworpen zijn. Hoogstens kunnen we opmerken dat van de 83 243 btw-plichtige ondernemingen in Brussel in 2010 er 62 519 geen werknemers hebben³¹. Er zouden bijgevolg meer dan 62 500 zelfstandigen in onderneming in het Brussels Gewest zijn, ofwel het equivalent van 11 % van het aantal belastingaangiftes (in 2008).

25 POD Maatschappelijke integratie, <http://www.mi-is.be>

26 We hebben enkel rekening gehouden met de basiskinderbijslag, met uitsluiting van de sociale toeslagen, de leeftijdstoelagen, jaarlijkse toeslag of de toeslag voor kleine eenoudergezinnen.

27 Statistieken van de Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers http://www.rkw.be/NL/PortalStat/Expenditure/stato4_04_01_01.php

28 Bronnen: IRIS Consulting, "Brussel-Europa in cijfers", Studie van het Verbindingsbureau Brussel-Europa, 2008 en 2009 en berekeningen C.E.R.B.

29 Bron: Internationaal secretariaat van de NAVO + berekeningen C.E.R.B.

30 IRIS Consulting, "Brussel-Europa in cijfers", Studie van het Verbindingsbureau Brussel-Europa, 2008 en 2009, Internationaal secretariaat van de NAVO en berekeningen C.E.R.B.

31 Bron: Statbel en RSVZ.

• De personen die niet zijn ingeschreven in het Rijksregister

Minstens drie categorieën van personen zijn niet ingeschreven in het Rijksregister en zijn bijgevolg niet opgenomen in onze statistieken: de kandidaat-vluchtelingen, de personen met een diplomatieke status en de personen die onregelmatig zijn binnengekomen of verblijven in België. Volgens de Welzijnsbarometer 2011 telde men in

het Brussels Gewest op 1 januari 2011 11 200 personen met een diplomatieke status en de meerderheid van de 100 000 personen die onregelmatig zijn binnengekomen of verblijven in België. Volgens het BISA werden op hetzelfde moment 17 606 kandidaat-vluchtelingen geteld.

3.3 De kenmerken van de Brusselse middenklasse vandaag

In dit deel gaan we dieper in op de kenmerken van de Brusselse middenklasse, waarbij we onderzoeken of bepaalde categorieën van de bevolking of bepaalde specifieke kenmerken over- of ondervertegenwoordigd

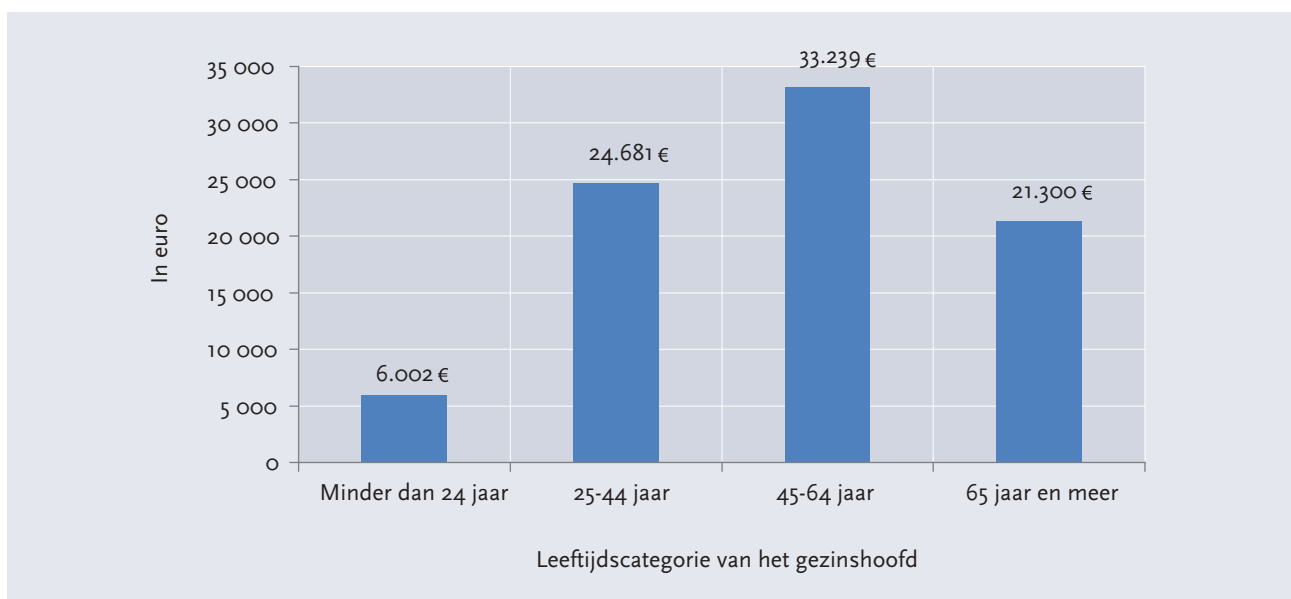
zijn in deze klasse. De beschikbare gegevens stellen ons in staat deze oefening uit te voeren in functie van de leeftijd, de samenstelling van de inkomens, het type gezin en de fiscale bijdragen.

• Middenklasse en leeftijd

Het beroepsinkomen hangt onder andere samen met ervaring en anciënniteit. Bovendien heeft de levenscyclus een invloed op het inkomen van huisgezinnen aangezien het leven als koppel, en bijgevolg de mogelijkheid twee inkomens te genieten, vaker voorkomt boven de leeftijd

van 25 jaar en minder vaak op het einde van het leven. Deze twee elementen worden weerspiegeld in het TNBI. Grafiek 7 toont duidelijk aan dat het inkomen toeneemt samen met de leeftijd van het gezinshoofd en dit tot de pensioenleeftijd, waarbij het een daling kent.

GRAFIEK 7 : Gemiddeld inkomen per leeftijdscategorie van het gezinshoofd in het Brussels Gewest in euro (2008)

Bron : FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

Gezien deze invloed van de leeftijd op het inkomen en wetende dat de middenklasse zich rond een mediaan inkomen van 20 142 euro situeert, verwachten we een grotere vertegenwoordiging van de categorie van 25- tot 44-jarigen binnen de inkomensschijven die gekoppeld zijn aan de middenklasse.

Aangezien de SIRE-steekproef ons in staat stelt de individuele gegevens met betrekking tot de leeftijd van het gezinshoofd en tot het gezinsinkomen kruislings te vergelijken, kunnen we een grafiek maken waarin de inkomensklasse die overeenstemt met de middenklasse aangegeven wordt door een rode lijn (grafiek 8).

Het eerste histogram toont de verdeling van de leeftijdscategorieën in de totale steekproef. Door deze te vergelijken met de verdeling per leeftijd binnen de inkomensklasse van de middenklasse, leren we dat de personen jonger dan 25 jaar er ondervertegenwoordigd zijn en dat de gezinshoofden tussen 25 en 34 jaar oud er oververtegenwoordigd zijn, net zoals de gepensioneerden.

De oververtegenwoordiging van de categorieën van 35 tot 64 jaar begint buiten de middenklasse, vanaf een jaarlijks TNBI van 50 000 euro.

GRAFIEK 8 : Leeftijdscategorie van het gezinshoofd per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)

Bron : FOD Financiën, SIRE-steekproef - berekeningen CERB
Noot : Middenklasse in rood omkaderd

• Middenklasse en samenstelling van de inkomens

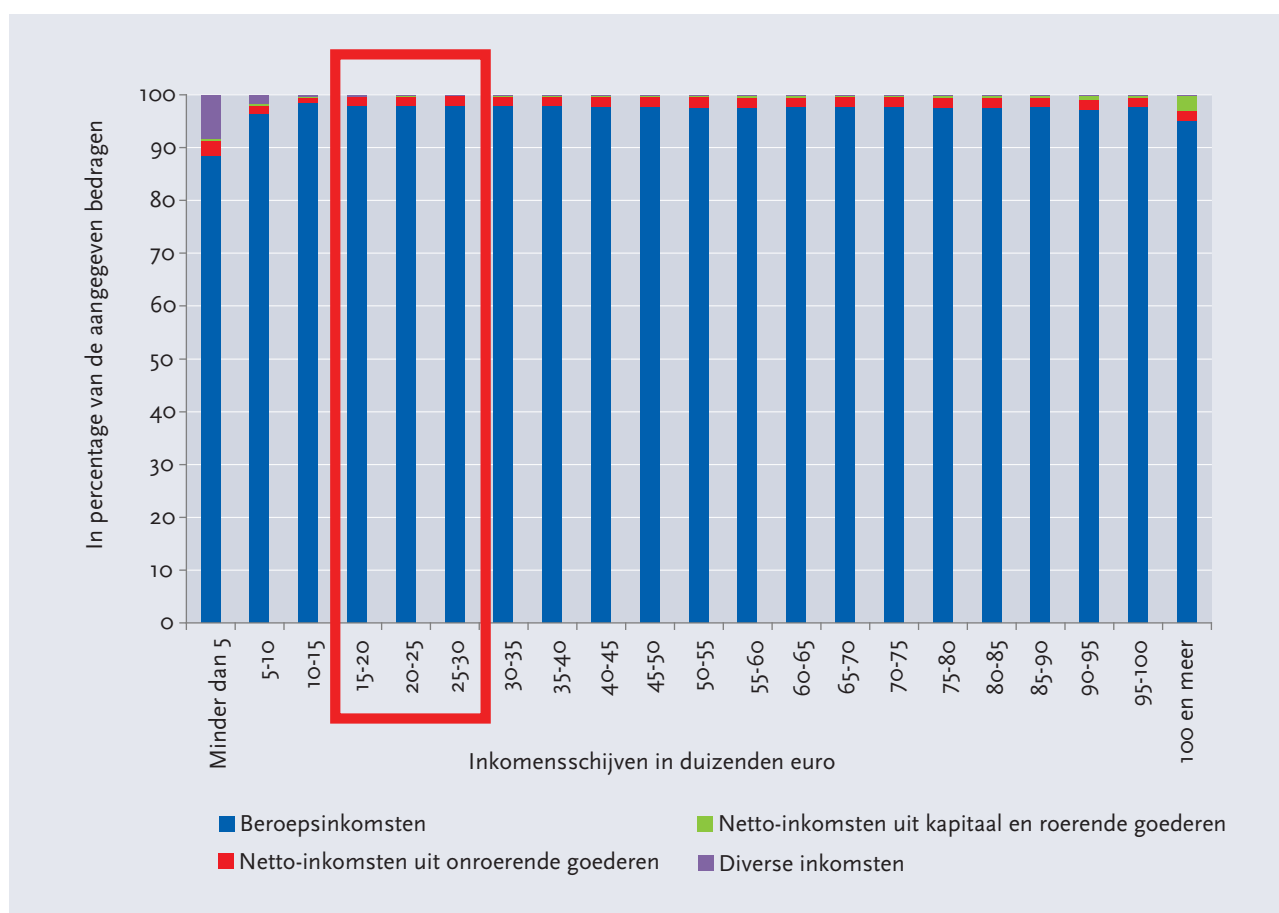
We hebben ook belangstelling voor de samenstelling van de inkomens³² in functie van de inkomensklasse. Afgezien van de extremen van de inkomensklassen, stellen we vast dat de samenstelling van inkomens in termen van aangegeven bedragen opmerkelijk eenvormig is (grafiek 9).

Het is geen verrassing dat de beroepsinkomens (waaronder de inkomsten uit arbeid en de vervangingsinkomens, zoals werkloosheidsuitkeringen en pensioenen) het grootste deel van de inkomens vertegenwoordigen, met ongeveer 98 % van de aangegeven bedragen. Vervolgens komen de inkomens uit vastgoed³³ waarvan het aandeel zeer stabiel is

tussen de inkomensklassen onderling. De kapitaalinkomens (aangegeven en belastbaar) vertegenwoordigen enkel een aanzienlijk deel binnen de zeer hoge inkomensschijven. Voor de laagste inkomens is het aandeel van de diverse inkomens (vooral de onderhoudsuitkeringen) niet te verwaarlozen. We herinneren eraan dat met de niet-belastbare inkomens, zoals de kinderbijslag en het leefloon, geen rekening wordt gehouden in deze statistieken.

De middenklasse, waarvan de inkomensschijven aangegeven worden door een rode lijn, onderscheidt zich niet in termen van samenstelling van de inkomens.

GRAFIEK 9 : Samenstelling van de inkomens per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2008)

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB
 Noot : Middenklasse in rood omkaderd

32 Voor meer details over de inhoud van de verschillende inkomenscategorieën, verwijzen we naar de “Methodologie van de fiscale statistieken” van de FOD Economie.

33 Waaronder het kadastraal inkomen van het vastgoed dat bewoond wordt door de belastingplichtige-eigenaar.

• Middenklasse en type gezin

In dit deel wordt onderzocht of een gezinsprofieltype kan worden geassocieerd met de middenklasse. Er worden drie technieken gehanteerd om deze informatie te verkrijgen. Ten eerste bekijken we op basis van alle fiscale inkomens van het Brussels Gewest in 2008 de verdeling van alleenstaanden of van koppels³⁴ afhankelijk van het aantal personen ten laste (kinderen of anderen) en per inkomensklasse. Ten tweede gaan we op basis van de SIRE-steekproef van het Brussels Gewest in 2010 de verdeling na van het aantal kinderen ten laste per inkomensklasse zonder onderscheid te maken tussen alleenstaanden en koppels.

Deze eerste twee informatiebronnen geven geen volledige voldoeningaangezien er geen manier bestaat om onderscheid te maken tussen de echte en de “valse”³⁵ alleenstaanden. De cijfers met betrekking tot het aantal fiscaal alleenstaanden zijn evenwel duidelijk hoger dan de cijfers van de echte alleenstaanden. Afgaande op de belastingaangiften zou men in 2008 aldus 63,7 % alleenstaanden zonder kinderen ten laste hebben in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het Rijksregister telt echter 50,9 % alleenstaanden zonder kinderen ten laste voor hetzelfde jaar. Wanneer we uitgaan van de veronderstelling dat het aandeel alleenstaanden in de totale bevolking hetzelfde is als in de bevolking die onderworpen is aan de personenbelasting, zouden er bijgevolg ongeveer 13 % “valse” alleenstaanden zonder kinderen zijn.

Daarom bestaat onze derde benadering erin de gegevens van de enquête over de levensomstandigheden van de gezinnen (SILC-enquête) te gebruiken, waarbij de werkelijke gezinssituatie gekend is en kan worden onderzocht in het kader van het inkomen. De steekproef van deze enquête is echter relatief klein (zie bijlage voor de beschrijving van de verschillende gegevensbronnen). Daarom dienen de drie benaderingen te worden beschouwd als complementair.

De eerste benadering leert dat ongeveer 16 % van de fiscaal alleenstaande gezinshoofden (grafiek 10) die tot de middenklasse behoren (de helft van deciel 5 en de decielen 6 tot 8, die worden aangegeven door een rode lijn) een of meerdere personen ten laste heeft. Iets minder dan 50 % van de fiscale koppels (grafiek 11) die tot de middenklasse behoren, heeft een of meerdere personen ten laste.

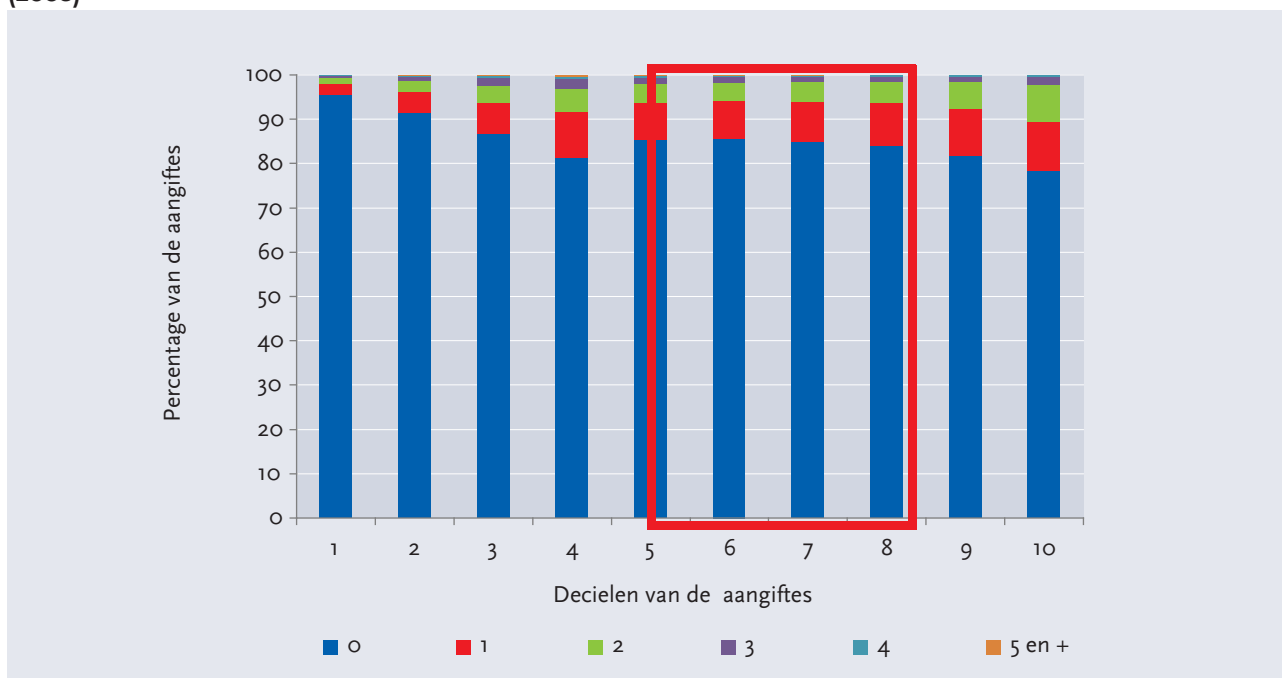
Deze eerste benadering wijst ook uit dat voor de alleenstaanden de inkomensdecielen die overeenstemmen met de middenklasse diegene zijn waarin het aantal personen ten laste³⁶ het kleinst is in vergelijking met de decielen die zich net daaronder of daarboven bevinden. Het effect is nog meer uitgesproken voor de koppels (grafiek 11). Het is immers zo dat geen enkel deciel een kleiner aantal personen ten laste vertoont dan die van de vier decielen van de middenklasse.

34 We herinneren de lezer eraan dat we ervoor geopteerd hebben het TNBI per aangifte niet aan te passen in functie van de samenstelling van het gezin. Hieruit vloeit voort dat, bij een gelijk TNBI, de levensomstandigheden van de alleenstaanden binnen de middenklasse in werkelijkheid beter zijn dan de levensomstandigheden van de koppels binnen de middenklasse aangezien zij de inkomsten moeten delen waarvan de alleenstaanden als enige genieten.

35 Indien men samenwoont zonder gehuwd of wettelijk samenwonend te zijn, is het wettelijk en verplicht om twee aangiften als alleenstaande in te dienen.

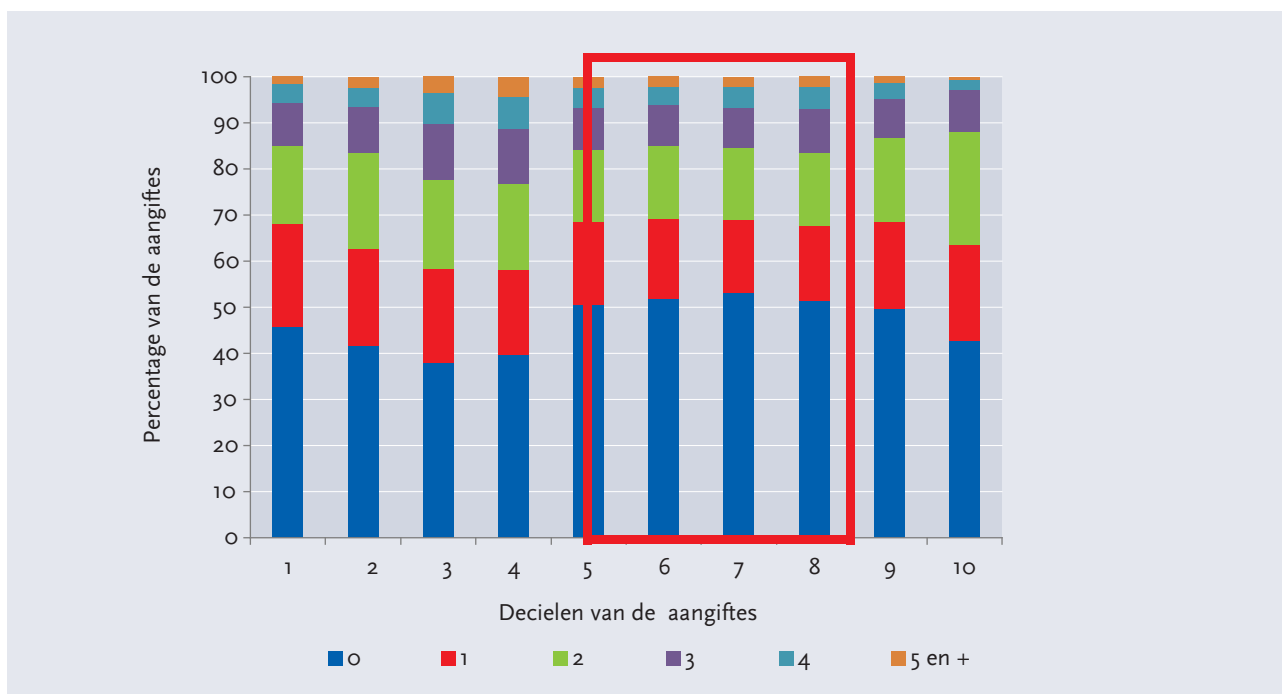
36 Wanneer we de database van alle Brusselse fiscale inkomens gebruiken, kunnen we het type persoon ten laste (kinderen of andere) niet onderscheiden.

GRAFIEK 10 : Personen ten laste per deciel van de aangiftes van fiscaal alleenstaanden in het Brussels Gewest (2008)

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB
 Noot : Middenklasse in rood omkaderd

GRAFIEK 11 : Personen ten laste per deciel van de gezamenlijke aangiftes in het Brussels Gewest (2008)

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB
 Noot : Middenklasse in rood omkaderd

We stellen de volgende twee interpretaties voor om dit fenomeen minstens gedeeltelijk te verklaren.

Vooreerst veronderstellen we dat personen ten laste een

kostprijs aan geld en/of een kostprijs aan tijd met zich meebrengen. Een gezin uit de middenklasse kan slechts een groter aantal personen ten laste voor zijn rekening nemen

indien het ofwel over meer financiële middelen beschikt, bijvoorbeeld om de kosten voor opvang te betalen (bijgevolg zal het deel uitmaken van de hogere inkomens), ofwel meer tijd aan deze personen besteedt (en bijgevolg afziet van een deel van de arbeidstijd van het gezin³⁷ en van het inkomen dat eraan gekoppeld is, waardoor het afglijdt onder het niveau van de middenklasse). Hierdoor is er geen lineair verband tussen het inkomen en het aantal personen ten laste.

Ten tweede, maar dit geldt enkel voor de gezamenlijke aangiftes, is het zo dat wanneer de partner overstapt van de status van persoon ten laste naar die van persoon die bijdraagt aan het gezinsinkomen, het gezinsinkomen op hetzelfde ogenblik stijgt dat het aantal personen ten laste daalt. Dit verklaart de vorm van de histogrammen van de grafieken 10 en 11 en geeft aan dat het beter is met twee te gaan werken om toegang te krijgen tot de middenklasse. Vanaf een bepaald inkomen van het gezinshoofd wordt het voor de partner mogelijk zijn inkomen uit arbeid op te geven en een persoon ten laste te zijn. Deze tweede interpretatie verklaart waarom het effect dat wordt waargenomen in de twee grafieken duidelijker is met betrekking tot de gezamenlijke aangiftes.

Onze tweede benadering is gebaseerd op de SIRE-steekproef,

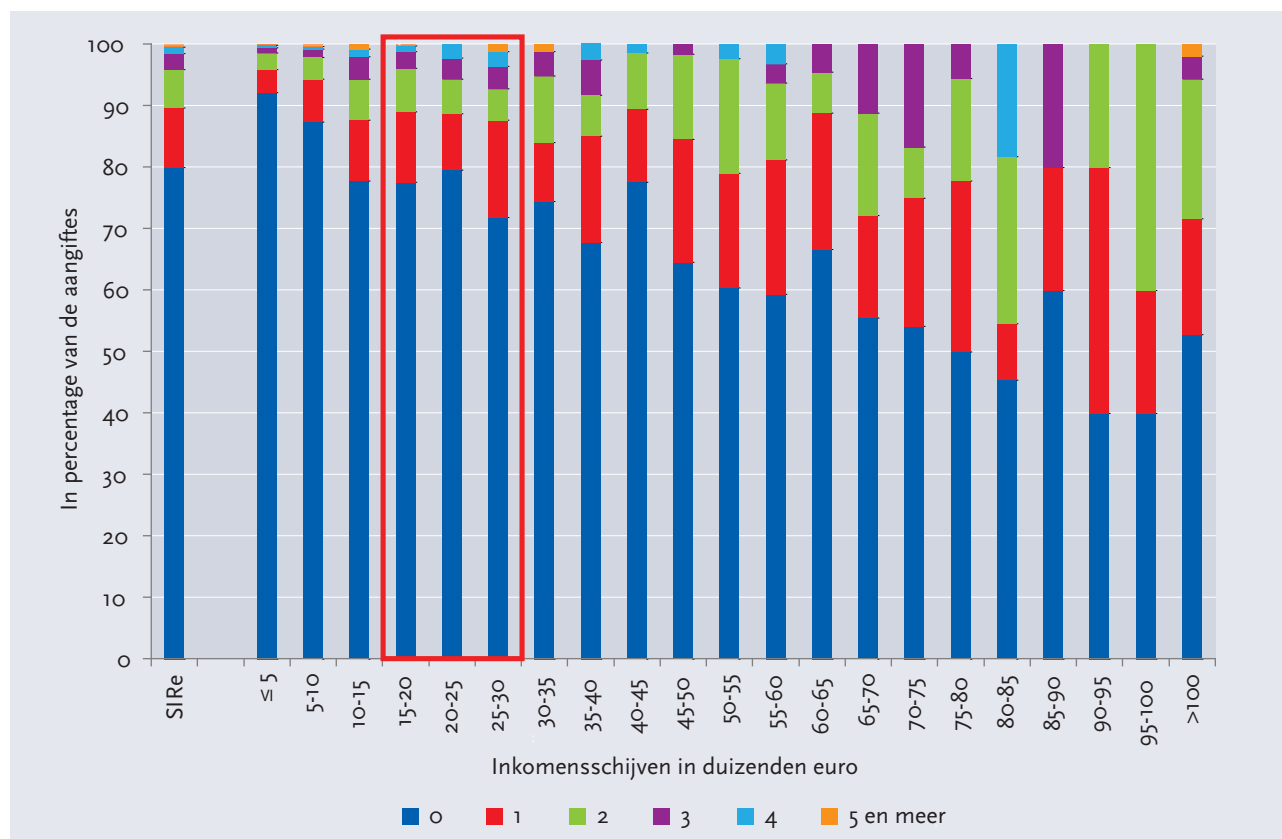
waarin de inkomens van 3 694 Brusselse gezinnen in 2010 zijn opgenomen. De verdeling van het aantal kinderen over alle gezinnen, alleenstaanden en koppels samengenomen, wordt onderzocht. Daarbij wordt geen rekening gehouden met andere personen ten laste (partner zonder inkomen, bejaarde ouder enz.). Dit maakt het mogelijk de inkomensklassen te analyseren, welke meer verfijnd zijn dan de aangiftecycli.

In grafiek 12 lijkt het verband tussen het inkomen en het aantal kinderen meer lineair te zijn, zelfs al is het effect in de schijf van 20 000 tot 25 000 euro hetzelfde als hierboven beschreven. Dit zou een bevestiging vormen van onze tweede interpretatie die hierboven wordt uiteengezet, aangezien het in grafiek 3.8. enkel kinderen betreft en niet langer personen ten laste. Het effect dat gekoppeld is aan de partners zonder inkomen is bijgevolg verdwenen.

Het meest opmerkelijke in deze nieuwe grafiek is de manier waarop het aandeel van gezinnen met kinderen sterk toeneemt in de hoogste inkomensklassen.

In deze steekproef heeft 25 % van de gezinnen uit de middenklasse (aangegeven door een rode lijn) een of meerdere kinderen, wat iets meer is dan het gemiddelde van de steekproef.

GRAFIEK 12 : Aantal kinderen per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)

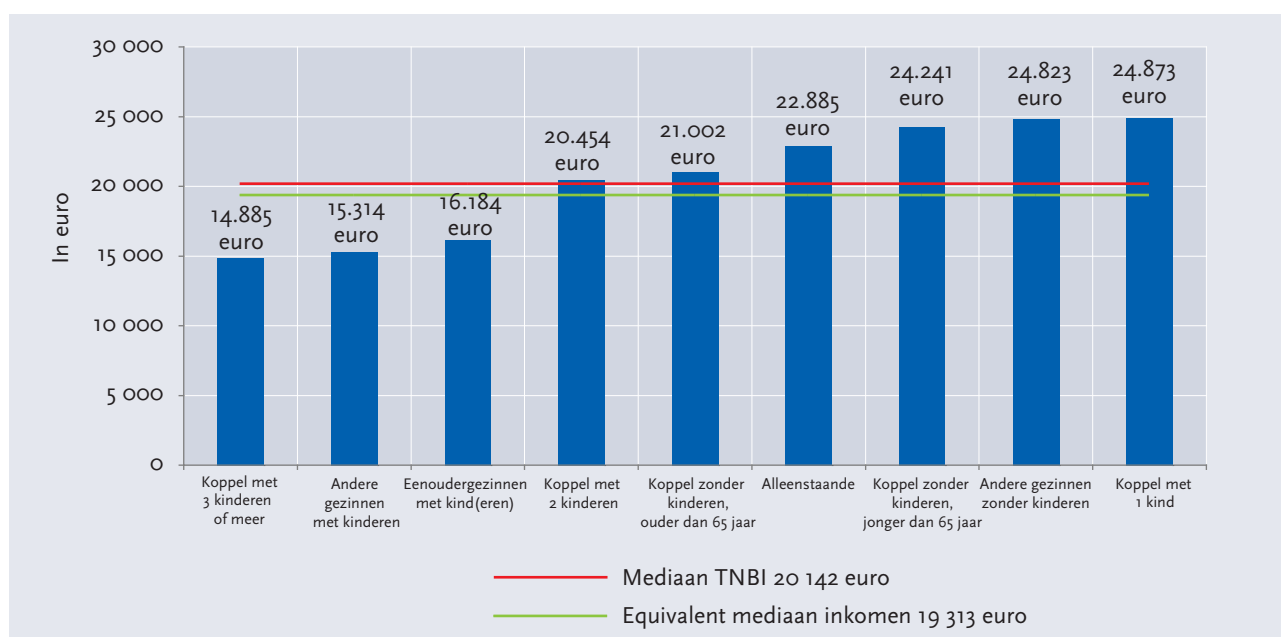
Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef - berekeningen CERB
Noot : Middenklasse in rood omkaderd

37 Het zijn vooral de moeders die gedeeltelijk of volledig hun arbeidstijd opgeven, zoals wordt aangetoond door Maron en Meulders (2008).

De derde benadering om de gezinstypes waaruit de middenklasse bestaat te analyseren, is gebaseerd op de enquête rond de levensomstandigheden van de gezinnen, de SILC-enquête die jaarlijks door de FOD Economie wordt uitgevoerd³⁸.

In grafiek 13 wordt het equivalent gemiddeld inkomen per type gezin gebruikt als rekeneenheid. De verschillende types gezinnen worden in stijgende volgorde van equivalent gemiddeld inkomen geplaatst. Zo kan men zien welke types gezinnen gemiddeld onder het equivalent mediaan inkomen zitten.

GRAFIEK 13 : Type gezin en equivalent gemiddeld inkomen in Brussel (2009)

Bron : FOD Economie, SILC Enquête 2009 - berekeningen CERB

Hieruit blijkt dat koppels zonder kinderen een relatief hogere levensstandaard hebben. Als er kinderen zijn, is de levensstandaard hoger wanneer men als koppel leeft en men niet tot de “grote gezinnen” behoort. Eenoudergezinnen of grote gezinnen bevinden zich namelijk gemiddeld grotendeels onder de mediaan van

deze steekproef bevinden. We merken op dat dit laatste element in tegenspraak is met de resultaten die verkregen werden in de vorige grafiek. Dit is toe te schrijven aan de hypothesen die gehanteerd werden om het inkomen aan te passen in functie van de grootte van het gezin (zie de tabel in bijlage 1 voor meer details).

• Middenklasse en fiscale bijdragen

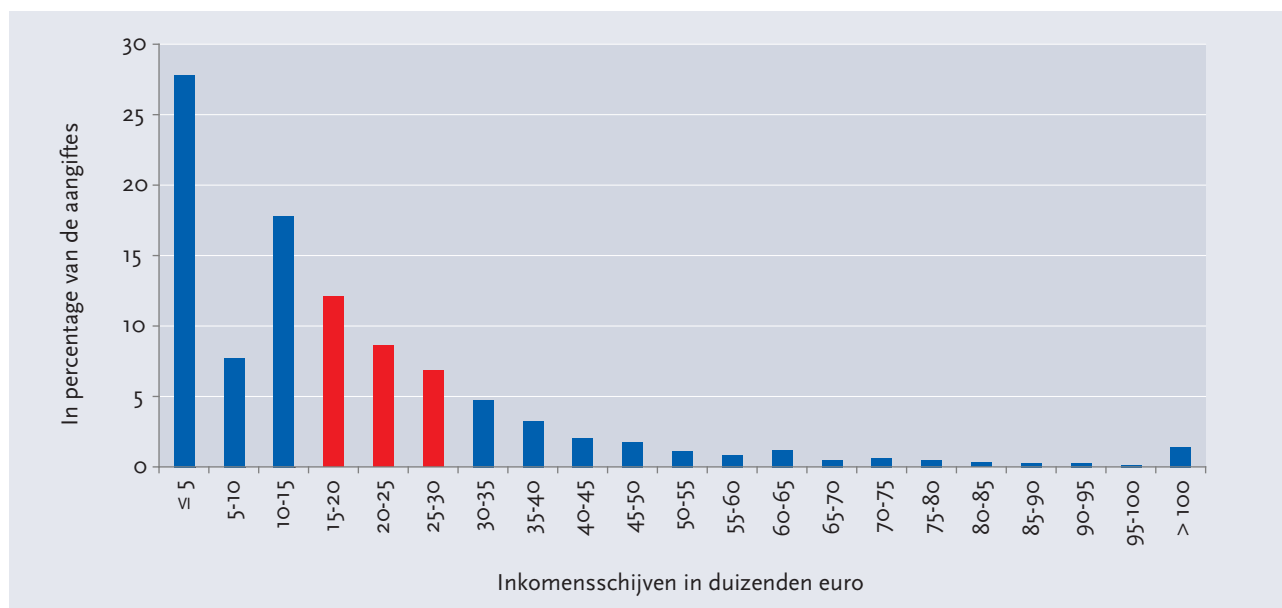
Algemeen gaat men ervan uit dat de middenklasse de grootste fiscale bijdrage levert. We beschikken over gegevens met betrekking tot de fiscale bijdragen aan de personenbelasting die het mogelijk maken de juistheid van deze perceptie te toetsen³⁹.

Op basis van de SIRE-steekproef berekenen we de verdeling van de aangiftes per inkomensklasse, alsook de gemiddelde federale staatsbelasting die door elk van hen wordt betaald, en trekken er de globale federale staatsbelasting per klasse van af.

38 We vestigen de aandacht van de lezer op het feit dat voor het eerst in dit rapport het inkomen in kwestie niet het Totale Netto Belastbaar Inkomen (TNBI) is, maar de som van alle daadwerkelijk inkomens die netto door de gezinnen werden ontvangen. De sociale uitkeringen en de kinderbijslagen zijn bijgevolg inbegrepen. Het kadastraal inkomen van de eigenaars-bewoners wordt daarentegen niet meegerekend. Bovendien wordt het inkomen aangepast ten einde rekening te houden met de grootte van de gezinnen en om een benadering van de levensstandaard te verkrijgen. Het resultaat wordt het equivalent inkomen genoemd.

39 Dit is een federale belasting. Wel zijn er bijkomende gemeentelijke en gewestelijke opcentiemen (meer in het bijzonder de agglomeratie, opgenomen in het gewestelijke budget) van toepassing op de federale belasting. Bovendien wordt de PB-dotatie aan de gewesten onder hen verdeeld in verhouding tot de ontvangen inkomsten voor hun grondgebied. Een bijdrage aan de federale staat houdt bijgevolg een proportionele bijdrage in voor de gemeenten en voor het gewest. De conclusies met betrekking tot de fiscale bijdragen van de middenklasse kunnen bijgevolg rechtstreeks worden omgezet naar de gewesten en de gemeenten.

GRAFIEK 14 : Verdeling van de aangiftes per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)

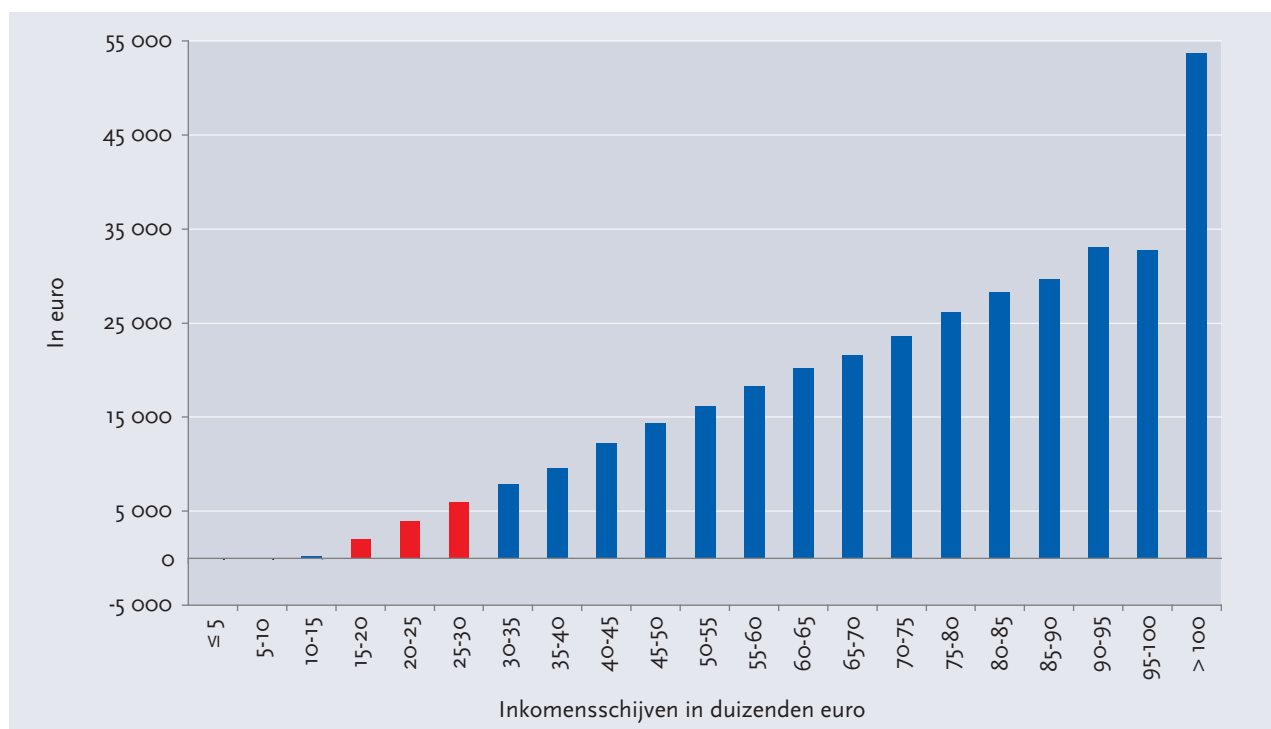
Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef en berekeningen CERB
 Noot : De rode balken geven de middenklasse aan

Grafiek 14 toont dat in het Brussels Gewest, en afhankelijk van de steekproef die we gebruiken, de meerderheid (53,3 %) van de aangiftes zich situeert in de eerste drie inkomensschijven (TNBI). De eerste schijf betreft de belastingplichtigen die vrijwel geen belastbaar inkomen hebben, zoals studenten of personen die uitsluitend een

sociale uitkering of kinderbijslag genieten.

De middenklasse bevindt zich bijna precies binnen de inkomensklassen die in het rood gekleurd zijn, ofwel met een TNBI tussen 15 000 en 30 000 euro⁴⁰. Dit vertegenwoordigt in onze steekproef 27,5 % van de aangiftes.

GRAFIEK 15 : Gemiddelde federale staatsbelasting per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)

Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef en berekeningen CERB
 Noot : De rode balken geven de middenklasse aan

⁴⁰ De inkomensmarge van de middenklassen, zoals die berekend werd in deel 3.1., situeert zich precies tussen 15.107 euro en 30.213 euro, ofwel respectievelijk 75 % en 150 % van het mediaan inkomen per aangifte.

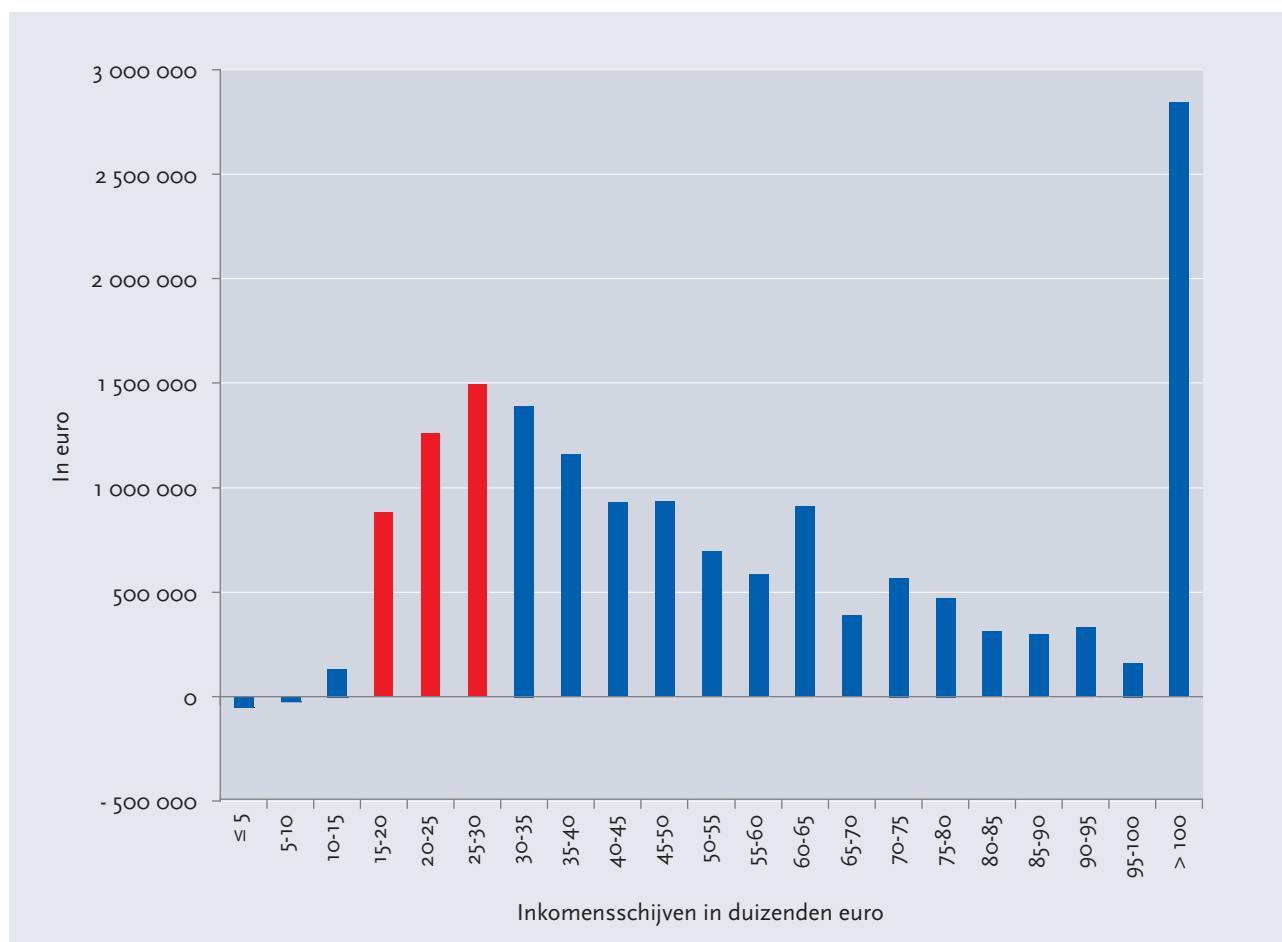
Grafiek 15 toont dat de verschuldigde staatsbelasting voor elke aangifte toeneemt met het inkomen. Dit is het resultaat van de progressiviteit van de personenbelasting (PB), die zorgt voor een zekere gelijkheid tussen de belastingplichtigen.

De drie eerste inkomensklassen dragen fiscaal niet bij in termen van PB. Meer in het bijzonder genieten de twee eerste klassen van belastingkredieten, respectievelijk van jaarlijks gemiddeld 46 en 78 euro. Hun belastingen zijn bijgevolg negatief. De derde inkomensklasse draagt nauwelijks bij, gemiddeld ongeveer 197 euro per jaar.

De bijdragen worden slechts significant positiever vanaf een inkomen van 15 000 euro, wat precies de laagste drempel is van de middenklasse. De middenklasse levert bijgevolg effectief een bijdrage.

Om te controleren of de middenklasse daadwerkelijk het grootste deel van de fiscale bijdragen voor haar rekening neemt, moeten we moeten de hierboven verkregen resultaten combineren, met andere woorden de gemiddelde belasting per inkomensklasse en het aantal aangiftes per inkomensklasse. In grafiek 3.12. wordt de totale staatsbelasting weergegeven die elke inkomensklasse van onze steekproef betaalt.

GRAFIEK 16 : Totale federale staatsbelasting per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)

Bron: FOD Financiën, SIRe-steekproef en berekeningen CERB
 Noot : De rode balken geven de middenklasse aan

Hoewel de middenklasse effectief deel uitmaakt van de “piek” van de verdeling, is ze de kleinste “storter”. Ze draagt slechts voor 23,2 % bij in de globale staatsbelasting die betaald wordt door de belastingplichtigen van onze

steekproef. We moeten er de inkomensklassen tot 50.000 euro bijnemen om de volledige “piek” te omvatten en een staatsbelastinggedeelte van meer dan 50 % te verkrijgen.

4. Spatio-temporele analyse van de Brusselse middenklasse

De omvang en de kenmerken van de middenklasse, zoals die beschreven worden in hoofdstuk 3, zijn gegevens die nuttiger zijn wanneer ze in perspectief worden geplaatst. In hoofdstuk 4 wordt een analyse voorgesteld van de evolutie

van de omvang van de middenklasse in de tijd (deel 4.1.) en in de ruimte, via een intergewestelijke vergelijking (deel 4.2.). De mogelijke oorzaken van de evoluties en de waargenomen verschillen worden getoetst in deel 4.3.

4.1 Evolutie in de tijd

De vergelijking in de tijd vergt enkele aandachtspunten. In 2004 is een wetwijziging van kracht geworden die een aanzienlijke stijging tot gevolg heeft van het aantal ingekohierde belastingaangiftes met een TNBI dat zeer laag, of zelfs nul, is. We hebben bijgevolg geprobeerd dit effect te neutraliseren om een correcter beeld te krijgen van de daadwerkelijke evolutie van de middenklasse. Voor meer informatie over de wetwijziging en de methode die werd gehanteerd om deze te corrigeren, verwijzen we naar bijlage 2.

Een gangbare opvatting is dat de omvang van de middenklasse bijna overal in de wereld afneemt, maar nog meer in Brussel. De cijfers die we hebben ingezameld bevestigen deze indruk. De inkringing van de Brusselse middenklasse is bijzonder snel en opvallend verlopen gedurende de laatste tien bestudeerde jaren. Ze vertegenwoordigde meer dan 40 % in 1988 en 1998 maar is gekrompen tot zo'n 34 % in 2008 (tabel 3).

TABEL 3 : Evolutie van de omvang van de Brusselse middenklasse tussen 1988 en 2008

Definitie van de middenklasse	Percentage van de fiscale gezinnen in 1988	Percentage van de fiscale gezinnen in 1998	Percentage van de fiscale gezinnen in 2008
Tussen 75 % en 150 % van het Belgisch mediaan inkomen	40,1 %	40,2 %	34,2 %

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

Deze verkleining van het aandeel van de middenklasse tussen 1998 en 2008 gaat uitsluitend gepaard met een uitbreiding van de lagere inkomensklasse. Er is een

ommekeer merkbaar van de relatieve omvang van deze twee klassen, wat zich vertaalt in een algemene verarming van de Brusselse bevolking.

4.2 Een intergewestelijke vergelijking

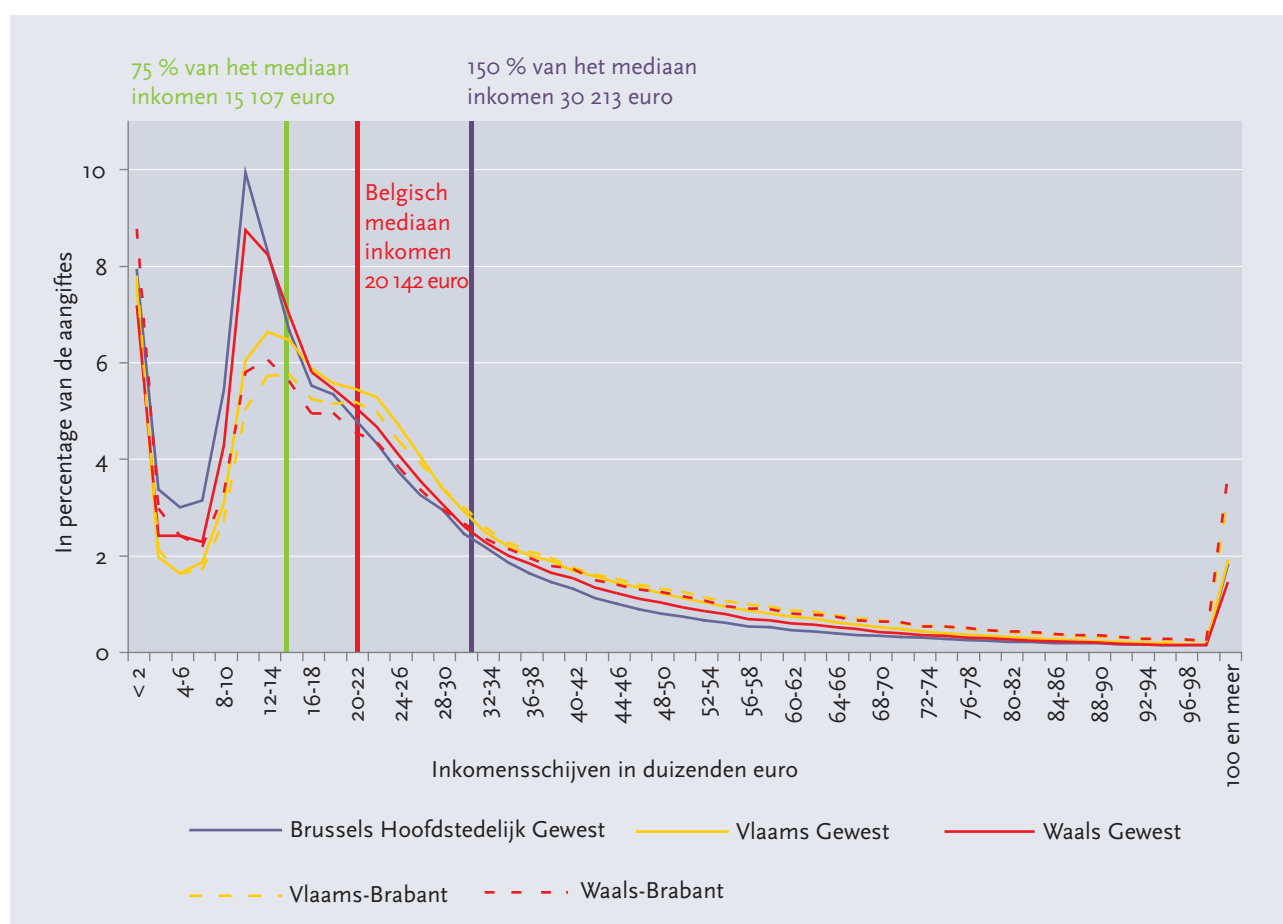
Om te weten te komen of de Brusselse situatie specifiek is voor dit gewest dan wel algemeen is, vergelijken we ze met het Vlaams en Waals Gewest.

Eerst onderzoeken we de inkomensverdeling in de drie gewesten en in Vlaams- en Waals-Brabant in 2008. We stellen vast dat de Waalse en Brusselse verdelingen vergelijkbaar zijn, terwijl de inkomensverdeling in Vlaanderen gekenmerkt wordt door globaal genomen hogere inkomens en vooral door een beperktere polarisatie.

Vlaams- en Waals-Brabant vertonen profielen die relatief beschouwd vergelijkbaar zijn met die van het Vlaams Gewest (grafiek 17).

In vergelijking met het Waals Gewest zijn er in het Brussels Gewest meer inkomens lager dan 10 000 euro en een kleiner aantal inkomens boven de 17 000 euro. Daarentegen is de frequentiepiek van de inkomens tussen 10 000 en 16 000 vrij gelijkaardig, vooral in vergelijking met de andere gebieden.

GRAFIEK 17 : Verdeling van de inkomens in vijf Belgische gebieden (2008)

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

De kleinere verschillen in Vlaanderen vertalen zich in een groter aandeel van de middenklasse in dit gewest, namelijk ongeveer 4,25 procentpunten meer dan in het

Brussels Gewest (zie tabel 4) en het feit dat het *gewestelijk* mediaan inkomen en het *gewestelijk* gemiddeld inkomen systematisch dicht bij elkaar liggen (zie grafiek 18).

TABEL 4 : Evolutie van de omvang van de middenklasse 1988 - 1998 - 2008

Percentage van de aangiftes binnen de vork van 75 % - 150 % van het mediaan inkomen van het Rijk	1988	1998	2008 na neutralisatie*
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	40,1 %	40,2 %	34,2 %
Vlaams Gewest	42,3 %	40,7 %	38,4 %
Waals Gewest	43,0 %	41,4 %	36,0 %
Rijk	42,3 %	40,9 %	37,3 %
Vlaams-Brabant	39,3 %	38,6 %	36,3 %
Waals-Brabant	36,0 %	36,5 %	33,1 %

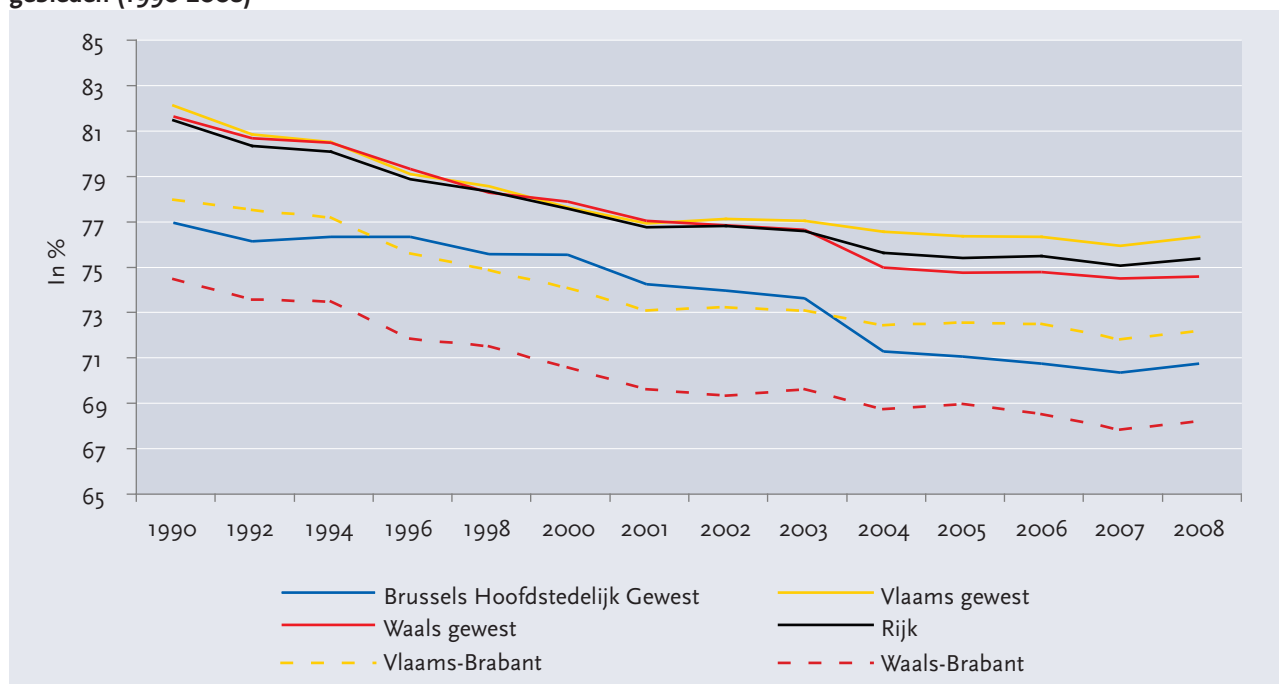
* Zie uitleg in sectie 4.1.

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

In het Vlaams Gewest en in Vlaams-Brabant is de omvang van de middenklasse verhoudingsgewijs het minst afgenomen tussen 1988 en 2008⁴¹. Afgezien van het Brussels Gewest, is de omvang van de middenklasse significant beperkter in Waals-Brabant. De polarisatie van de inkomens is hiervoor de belangrijkste verklaring.

Het is ook leerzaam de evolutie van de drie gewesten en Vlaams- en Waals-Brabant tussen 1990 en 2008 te vergelijken. Grafiek 18 geeft aan dat het verschil tussen het mediaan inkomen en het gemiddeld inkomen overall toeneemt. Ze ondervinden ook alle het effect van de wetwijziging van 2004, maar het effect is het zwaarst in het Brussels Gewest, wat wijst op de omvang van de verarmde bevolking in de hoofdstad

GRAFIEK 18 : Evolutie van de verhouding tussen het mediaan inkomen en het gemiddeld inkomen in 6 Belgische gebieden (1990-2008)

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

41 De hier aangeleverde cijfers worden niet geneutraliseerd voor de wetwijziging.

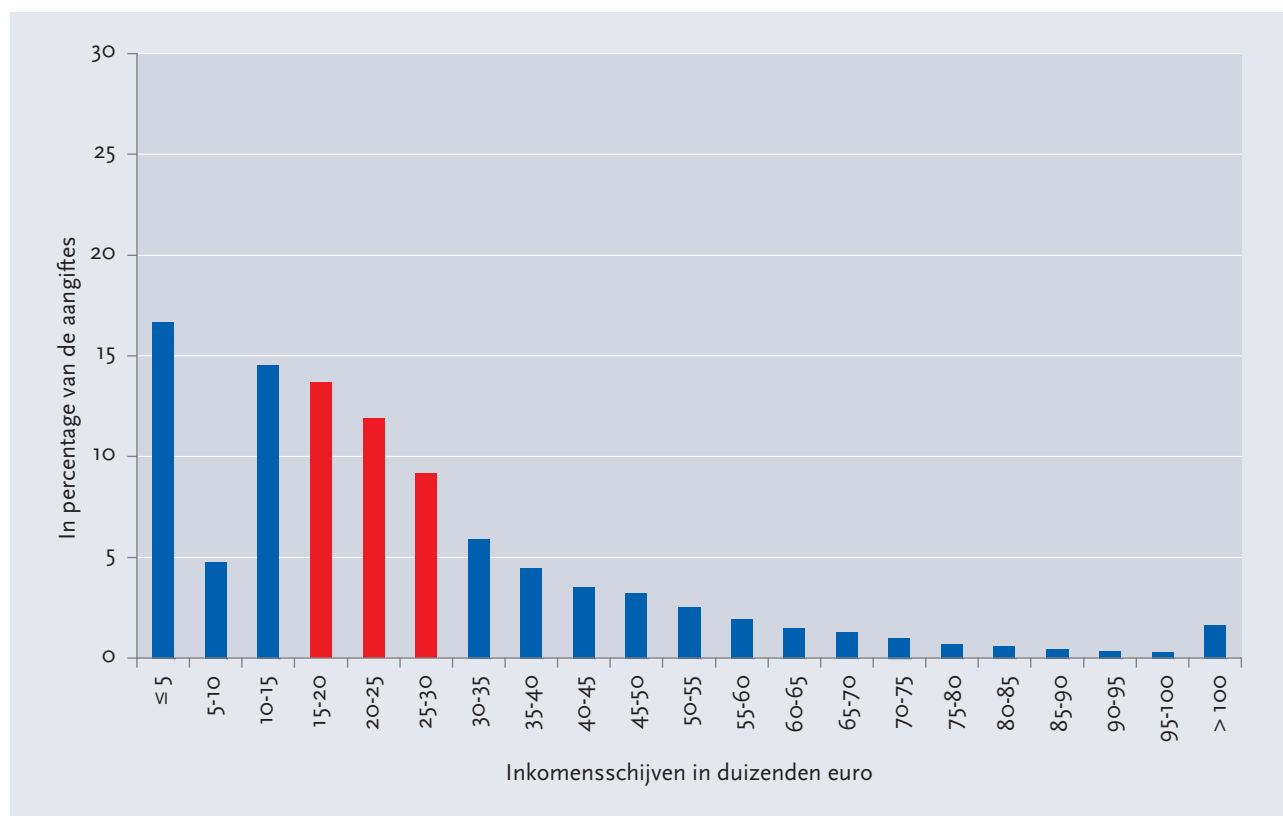
Tot slot vergelijken we de verdeling van de belastingaangiften en de totale fiscale bijdragen per inkomensschijf (de grafieken met betrekking tot het Brussels Gewest werden voorgesteld in hoofdstuk 3 cfr. grafieken 14 en 16).

De volgende vier grafieken weerspiegelen de inkomensverdeling in het Vlaams en het Waals Gewest. In het Vlaams Gewest, waar de inkomens op meer uniforme wijze verdeeld zijn, verloopt ook de verdeling van de belastingaangiften op het niveau van het TNBI op meer uniforme wijze (grafiek 19). De inkomensverdeling in het Waals Gewest vertoont zeer veel gelijkenissen met die van het Brussels Gewest. De verdeling van de aangiften is er vrijwel identiek aan de Brusselse verdeling, afgezien van het kleinere aandeel van de inkomensklasse onder de 5 000 euro (grafiek 21). Dit bedraagt 20,4 % in Wallonië, tegenover 27,8 % in Brussel.

De verdeling van de staatsbelastingen die in het Brussels Gewest en in het Waals Gewest betaald worden door de verschillende inkomensschijven is eveneens zeer vergelijkbaar. Er is een duidelijke piek rond de inkomensschijf van 25 000 euro tot 30 000 euro (grafiek 22). Hoewel de piek zich in het Vlaams Gewest ter hoogte van dezelfde inkomensschijf situeert, is de piek minder uitgesproken (grafiek 20). Er is eerder een trapsgewijze verdeling die veel eenvormiger is dan in de andere gewesten.

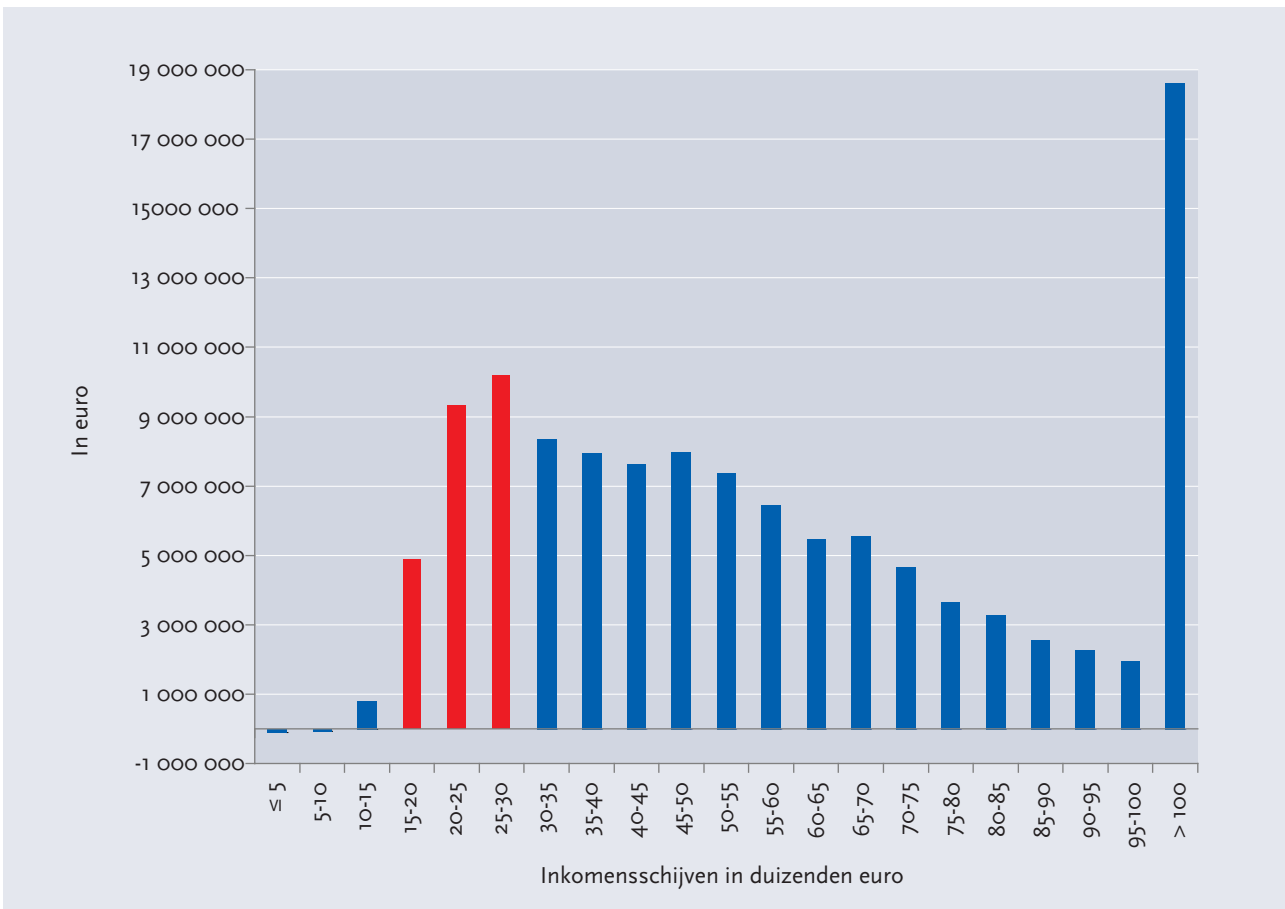
De bijdragen van de middenklasse bedragen 20,5 % van de totaal afgehouden staatsbelasting in het Vlaams Gewest en 21,66 % in het Waals Gewest, tegenover 23,2 % in het Brussels Gewest. De middenklasse draagt dus relatief gezien meer bij in de hoofdstad ondanks haar beperktere omvang. Dit komt door de omvang van de TNBI-schijven die niet of zeer weinig bijdragen en door het zwakste aandeel van de hogere TNBI-schijven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

GRAFIEK 19 : Verdeling van de aangiften per inkomensschijf in het Vlaams Gewest (2010)

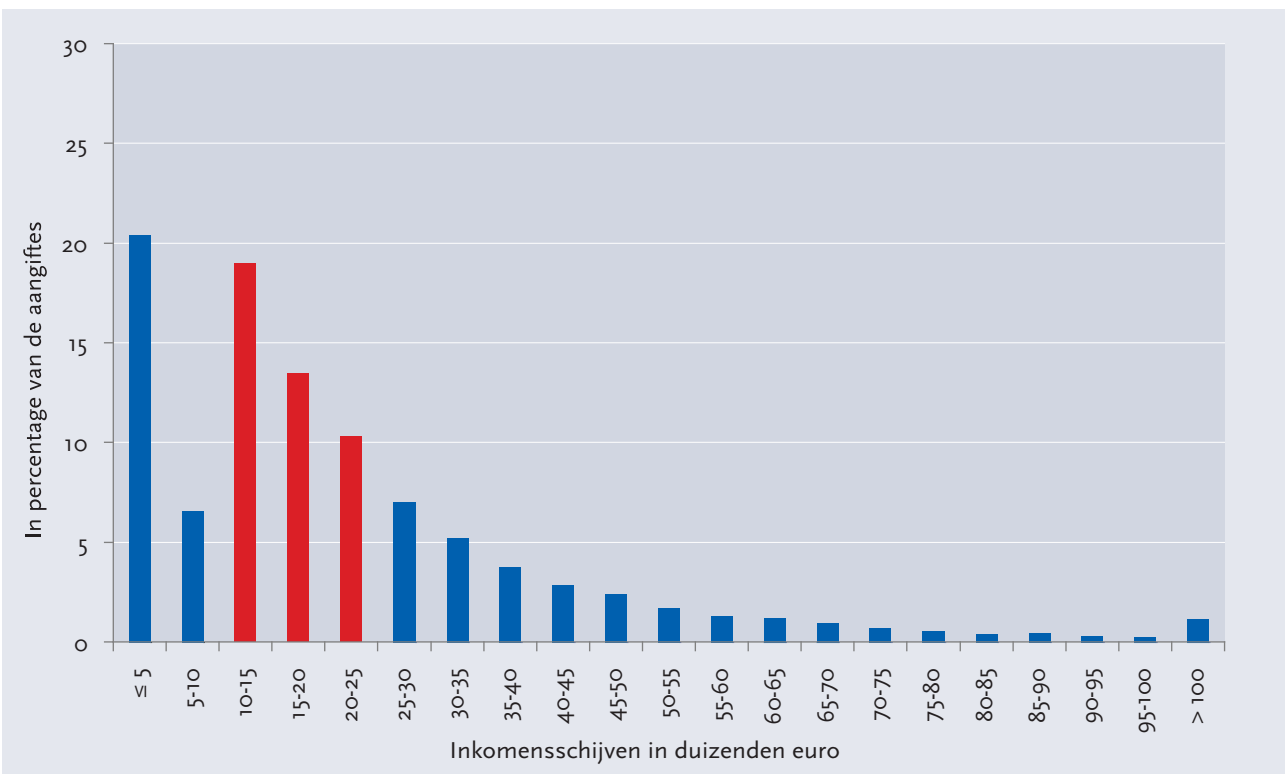
Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef en berekeningen CERB
Noot: De rode balken geven de middenklasse aan

GRAFIEK 20 : Totale federale staatsbelasting per inkomensslijf in het Vlaams Gewest (2010)

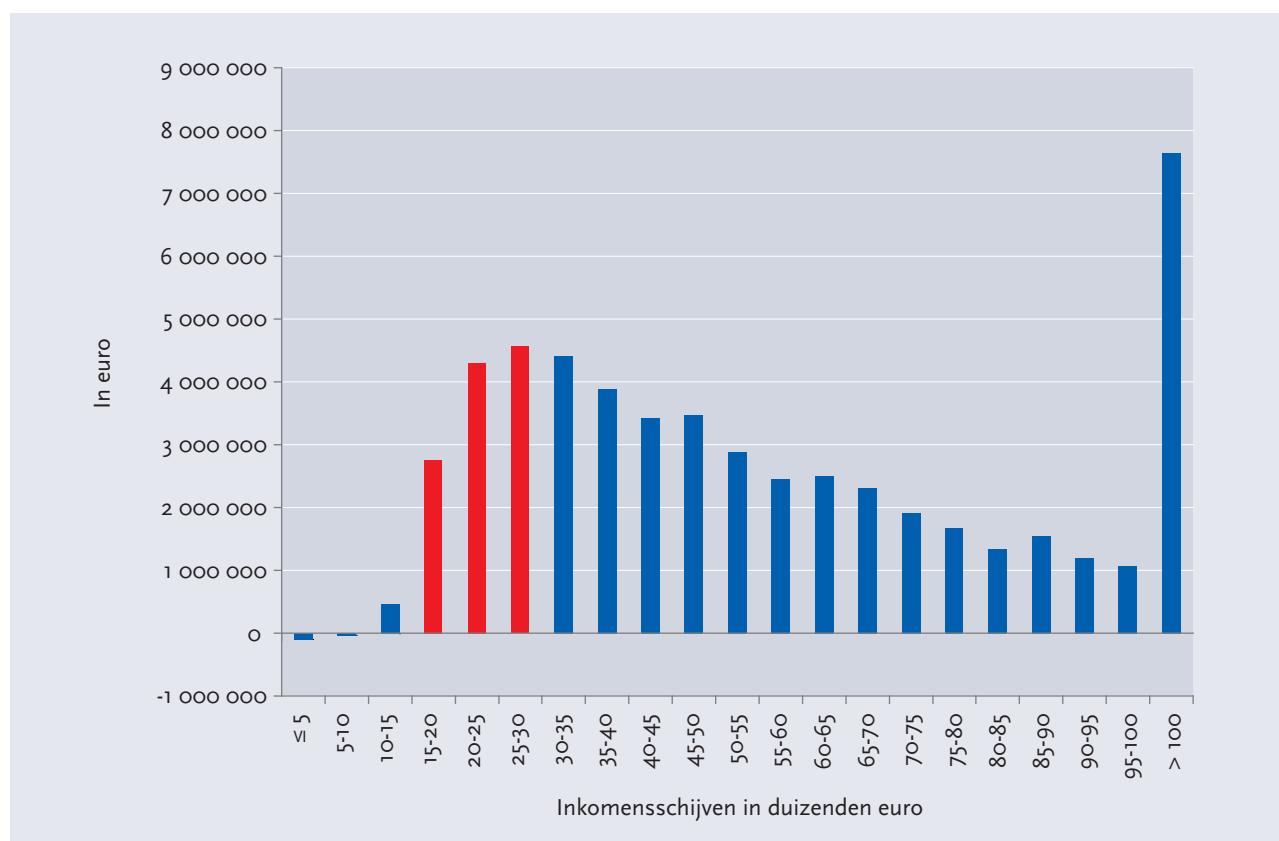
Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef - berekeningen CERB
 Noot : De rode balken geven de middenklasse aan

GRAFIEK 21 : Verdeling van de aangiftes per inkomensslijf in het Waals Gewest (2010)

Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef - berekeningen CERB
 Noot : De rode balken geven de middenklasse aan

GRAFIEK 22 : Totale federale staatsbelasting per inkomensschiif in het Waals Gewest (2010)

Bron: FOD Financiën, SIRE-steekproef en berekeningen CERB
 Noot : De rode balken geven de middenklasse aan

4.3 Analyse van de oorzaken van deze spatio-temporele evolutie

Wanneer men de maatregelen wil analyseren die het mogelijk moeten maken om de middenklasse in het Brussels Gewest te behouden of aan te trekken, is het van onontbeerlijk belang om eerst te begrijpen waarom de middenklasse de afgelopen jaren verkleind is. Als de evolutie het resultaat is van de evolutie van de leeftijds piramide, vraagt dat van de overheden andere ingrepen dan wanneer de evolutie het gevolg zou zijn van

het sociale en fiscale beleid. Om de juiste maatregelen te vinden, worden in dit deel vijf hypothesen onderzocht die een verkleining van de omvang van de middenklasse kunnen verklaren: de rol van de Brusselse economie, de evolutie van de leeftijds piramide, de evolutie van het type gezin, het sociale en fiscale beleid en de migraties. De conclusies die hieruit voortvloeien zijn nuttig voor het formuleren van aanbevelingen in hoofdstuk 6.

• Rol van de economie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

De bedoeling is hier om te na te gaan of de evolutie van de omvang van de middenklasse in eerste instantie verband houdt met die van het werkloosheidspercentage of in tweede instantie met de wijziging van de sectorale structuur van het gewest.

Tabel 5 weerlegt de eerste hypothese. Daaruit blijkt dat de evolutie van het werkloosheidspercentage afwijkt van die van de middenklasse. Ondanks een sterke stijging van het werkloosheidspercentage tussen 1988 en 1998 is de omvang van de middenklasse zeer stabiel gebleven. Tussen 1998 en 2008 daarentegen is de omvang van de middenklasse verkleind ondanks het stabiele werkloosheidspercentage.

TABEL 5 : Evolutie van de omvang van de middenklasse en van het werkloosheidspercentage in het Brussels Gewest (1988-2008)

	1988	1998	2008 na neutralisatie*
Omvang van de middenklasse (Percentage van de aangiftes)	40,1 %	40,2 %	34,2 %
Werkloosheidsgraad (Percentage van de aangiftes)	11,5 %	16,4 %	16,0 %

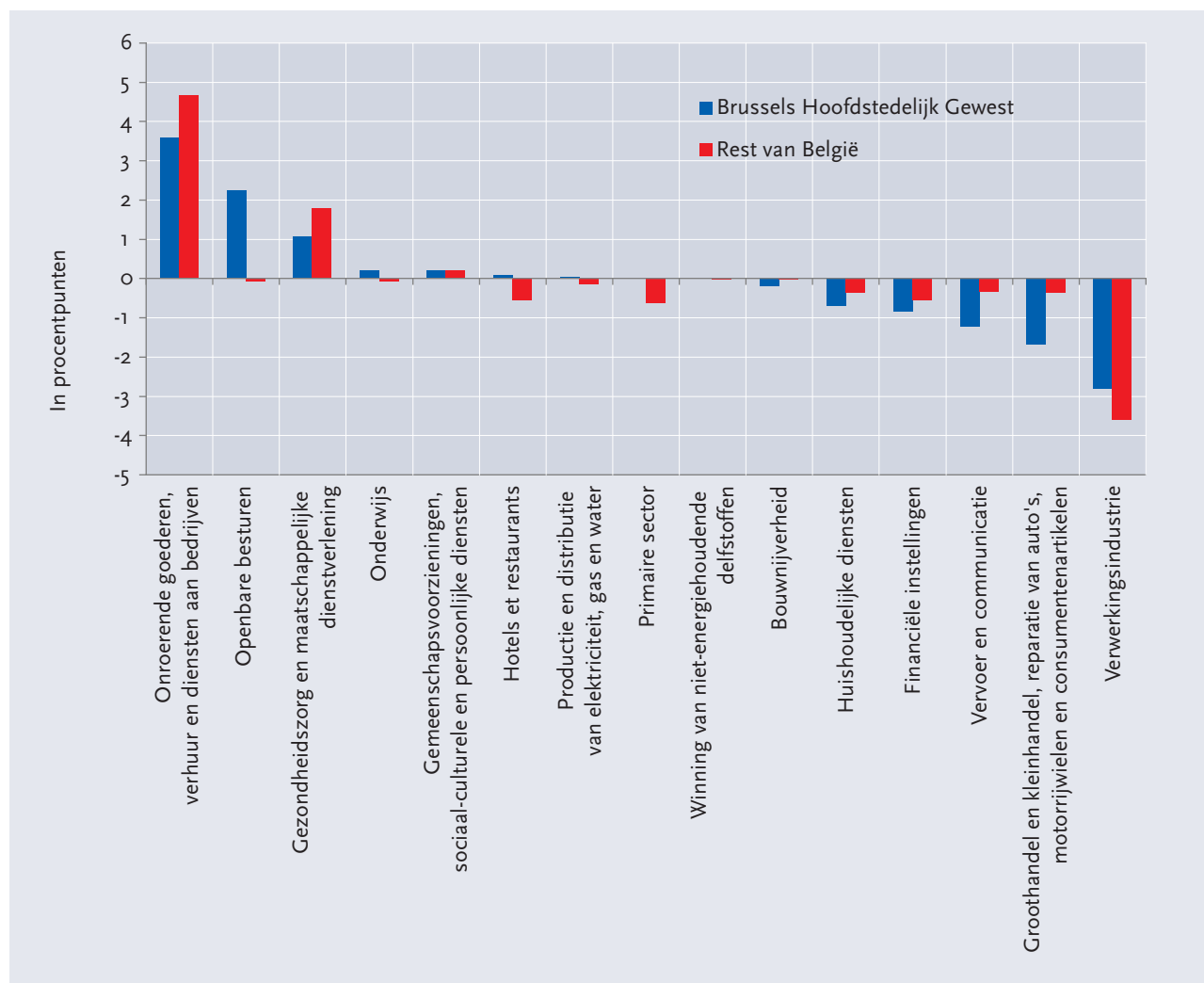
* Zie uitleg onder 4.1.

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

De tweede hypothese is dat de evolutie van de economische structuur van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, en dus van het type aangeboden banen, een invloed heeft op de evolutie van de omvang van de middenklasse. Een stijging van het aandeel van bepaalde sectoren kan leiden tot een

stijging van het aantal banen voor hooggekwalificeerde personen en personen met hoge inkomens en tot een daling van het aantal banen voor gemiddeld of laaggeschoolde personen, waardoor het aandeel van de middenklasse zou afnemen.

GRAFIEK 23 : Verschil in aandeel in de tewerkstelling op de werkplek 1998-2008 (in procentpunten)

Bron : INR - berekeningen BISA

Grafiek 23 geeft het verschil weer tussen het tewerkstellingsaandeel in België en in het Brussels Gewest (werkplek) tussen 1998 en 2008 per economische sector. We zien dat de sectoren die verantwoordelijk zijn voor de grootste drie opwaartse evoluties in Brussel de volgende zijn: vastgoed en diensten aan ondernemingen, overheidsadministratie, alsook gezondheid en sociale actie.

De sectoren die verantwoordelijk zijn voor de grootste drie neerwaartse evoluties zijn: de verwerkende industrie, de handel en garagebedrijven, alsook de transport- en communicatiesector.

Het is moeilijk een algemene conclusie te trekken uit deze beknopte analyse. Het lijkt er wel op dat intellectuele, a priori beter bezoldigde beroepen terug te vinden zijn in de

• Rol van de leeftijds piramide

Uit de analyse van de gekruiste gegevens van de inkomens en de leeftijdscategorie blijkt duidelijk het feit dat een individu zijn bezoldiging ziet toenemen in de loop van zijn carrière en dat bijgevolg het gemiddelde inkomen van de jongere bevolking lager is dan het gemiddelde inkomen van het oudere deel van de bevolking (zie hoofdstuk 3, deel 3.3.).

De evolutie van de omvang van de middenklasse in de tijd zou dus te wijten kunnen zijn aan een veranderende structuur van de leeftijds piramide.

Om te onderzoeken of de evolutie van de leeftijds piramide een verklaring kan vormen voor de waargenomen evolutie van de omvang van de middenklasse, berekenen we hoe deze zou zijn geëvolueerd mochten er zich geen demografische wijzigingen hebben voorgedaan tijdens de geanalyseerde periode⁴³.

eerste categorie en meer manuele beroepen in de tweede categorie. De analyse per sector wijst bijgevolg op een ten minste gedeeltelijke, maar niet kwantificeerbare rol van de economische structuur van het Brussels Gewest in de evolutie van de inkomens van de Brusselaars.

Om dit te bevestigen zouden drie bijkomende elementen moeten worden onderzocht: i) een analyse van het type diploma's en inkomens per subsector, ii) een studie van de verdeling van de Brusselaars in de verschillende activiteitstakken, aangezien niets erop wijst dat de verdeling eenvormig is tussen de arbeiders die afkomstig zijn van de verschillende gewesten en iii) de sectoren waarin de 15,5 %⁴² van de Brusselse werknemers werken die tewerkgesteld zijn in de andere gewesten.

Hiervoor moeten we er rekening mee houden dat de totale omvang van de huidige middenklasse een gewogen gemiddelde is van de omvang van elke demografische groep vermenigvuldigd met het percentage van de middenklasse in elk ervan.

In tabel 6 wordt deze oefening geïllustreerd met de cijfers van 2008.

Bij een ongewijzigde leeftijds piramide zou de omvang van de middenklasse geëvolueerd zijn van 36,03 % in 1998 naar 36,21 % in 2008. De interpretatie hiervan is dat de evolutie van de leeftijds piramide eerder de neiging zou hebben de verkleining van de middenklasse te temperen. Maar gezien dit zeer kleine verschil en de beperkingen van de oefening bij gebrek aan bepaalde gegevens, lijkt het ons aangewezen ervan uit te gaan dat de leeftijds piramide geen significant effect heeft gehad op de evolutie van de middenklasse.

TABEL 6 : "Shift-share"-analyse van de impact van de leeftijds piramide op de omvang van de middenklasse (1988-2008)

	Leeftijdsgroep van de aangevers				Totaal
	20-24	25-44	45-64	≥ 65	
Aandeel van deze leeftijdsklasse in de totale bevolking in 2008	6,6 %	44,7 %	29,8 %	18,9 %	100,0 %
Aandeel van de middenklasse in deze leeftijdsklasse in 2008 (zonder neutralisatie)	13 %	40 %	32 %	42 %	
Aandeel van de totale middenklasse	0,9 %	17,9 %	9,5 %	7,9 %	36,2%*
	20-24	25-44	45-65	≥ 65	Totaal
Aandeel van deze leeftijdsklasse in de totale bevolking in 1988	7,6 %	40,2 %	29,5 %	22,7 %	100,0 %
Aandeel van de middenklasse in deze leeftijdsklasse in 2008 (zonder neutralisatie)	13 %	40 %	32 %	42 %	
Aandeel van de totale middenklasse	1,0 %	16,1 %	9,4 %	9,6 %	36,0 %

Bron : FOD Economie, BISA - berekeningen CERB

* Het aandeel van de middenklasse dat in deze tabel wordt aangewend, verschilt van het bekomen aandeel in hoofdstuk 4. We maken hier immers gebruik van de cijfers met betrekking tot de verschillende leeftijdsklassen in de totale bevolking in plaats van enkel in de aangevers (omdat deze gegevens niet beschikbaar zijn voor 1988).

42 Enquête naar de arbeidskrachten, Statbel (2011).

43 Deze methode wordt "shift-share analysis" genoemd.

• Rol van de samenstelling van de gezinnen

Er is een aanhoudende stijging van het aantal aangiftes van alleenstaanden, nu reeds een meerderheid (en bijgevolg een omgekeerde tendens voor de gezamenlijke

aangiftes): het relatieve deel van het aantal alleenstaande belastingaangevers is gestegen van 67 % in 2000 naar 74 % in 2008 (grafiek 24).

GRAFIEK 24 : Evolutie van het aandeel aangiftes van alleenstaanden in het totale aantal aangiftes in het Brussels Gewest (2000-2008)

Bron : BISA en FOD Economie, ADSEI - berekeningen CERB

Twee elementen kunnen een verband leggen tussen het aandeel van de middenklasse en deze opwaartse tendens van het aandeel aangiftes van alleenstaanden.

Het ligt voor de hand dat jongeren aan het begin van hun loopbaan of bejaarde weduwen of weduwnaars en gepensioneerden relatief sterker vertegenwoordigd zijn in de categorie van de alleenstaanden. Hun inkomen is algemeen beschouwd lager in deze periode van hun leven, zoals wordt aangetoond in grafiek 7. Een toename van dit type van alleenstaanden kan dus ook het deel van de bevolking met een laag inkomen doen toenemen en bijgevolg het relatieve aandeel van de middenklasse doen afnemen.

Hierbij komt de tendens van het afbrokkelen van de gezinsstructuren, wat zich weerspiegelt in de fragmentatie van de fiscale huishoudens en wat eveneens aanleiding kan geven tot een verkleining van de middenklasse, bijvoorbeeld wanneer twee leden van een koppel uit de middenklasse zich na een scheiding individueel in de categorie van de lage inkomens bevinden (hetzelfde effect kan het gevolg zijn van een tendens om minder te trouwen of het feit dat men samenwoont minder aan te geven).

Om de impact te testen van de evolutie van de samenstelling van de gezinnen, gebruiken we opnieuw de “shift-share analysis”-methode en bekijken we hoe de middenklasse zou geëvolueerd zijn mochten zich geen wijzigingen hebben voorgedaan in termen van samenstelling van fiscale huishoudens gedurende de geanalyseerde periode.

Hiervoor moeten we er rekening mee houden dat de totale omvang van de huidige middenklasse een gewogen gemiddelde is van de omvang van elke gezinstypegroep vermenigvuldigd met het percentage van de middenklasse in elk ervan. In tabel 7 wordt deze oefening geïllustreerd met de cijfers van 2008.

Uit de oefening blijkt dat bij een identieke structuur van de bevolking in termen van type gezin in 2008 de omvang van de middenklasse 35,8 % zou zijn geweest in plaats van de 35,3 % die in werkelijkheid wordt waargenomen. Dit betekent dat de evolutie van de samenstelling van de gezinnen vrijwel geen invloed heeft gehad op de omvang van de middenklasse. Bijgevolg is ze niet de oorzaak van de vastgestelde evolutie en is het aangewezen andere hypotheses te testen.

TABEL 7 : “Shift-share”-analyse van de rol van de structuurwijziging van de fiscale huishoudens op de omvang van de middenklasse (1988-2008)

Type gezin	Alleenstaanden zonder personen ten laste	Alleenstaanden met personen ten laste	Koppels zonder personen ten laste	Koppels met personen ten laste	Totaal
Aandeel van dit type gezin in het totaal van de gezinnen in 2008	55,0%	15,0%	12,0%	18,0%	100,0%
Aandeel van de middenklasse in dit type gezin in 2008	32,7%	37,0%	43,5%	36,3%	
Aandeel van de totale middenklasse	18,0%	5,0%	5,2%	6,5%	35,3%*
Type gezin	Alleenstaanden zonder personen ten laste	Alleenstaanden met personen ten laste	Koppels zonder personen ten laste	Koppels met personen ten laste	Totaal
Aandeel van dit type gezin in het totaal van de gezinnen in 1988	51,0%	11,0%	17,0%	21,0%	100,0%
Aandeel van de middenklasse in dit type gezin in 2008	32,7%	37,0%	43,5%	36,3%	
Aandeel van de totale middenklasse	16,7%	4,1%	7,4%	7,6%	35,8%

Bron : FOD Economie, ADSEI en BISA - berekeningen CERB

* Het aandeel van de middenklasse dat in deze tabel wordt aangewend, verschilt van het bekomen aandeel in hoofdstuk 4. We maken hier immers gebruik van de cijfers met betrekking tot de verschillende leeftijdsklassen in de totale bevolking in plaats van enkel in de aangevers (omdat deze gegevens niet beschikbaar zijn voor 1988).

• Rol van het sociaalfiscale beleid

De evolutie van de omvang van de middenklasse kan in theorie het resultaat zijn van het overheidsbeleid op het vlak van fiscaliteit, sociale zekerheid en maatschappelijke steun. Het lijkt ons interessant om de impact van het sociaalfiscale beleid te testen. Aan de hand van deze benadering werd bijvoorbeeld aangetoond dat in de Verenigde Staten het fiscale beleid de economische situatie van de middenklasse de afgelopen twintig jaar heeft verslechterd: de overheid heeft gezinnen uit de middenklasse immers meer afgenomen in de vorm van belastingen dan ze hen gegeven heeft in de vorm van financiële voordelen⁴⁴. Hetzelfde geldt voor Frankrijk, waar de DREES (Direction de la Recherche, des Études, de l'Évaluation et de la Statistique) heeft aangetoond dat het sociaalfiscale systeem bijdraagt aan het herverdelen van 3 559 euro per jaar en per kind aan de 30 % rijkste gezinnen, tegenover slechts 2 846 euro voor de 5 % armste gezinnen en 2 090 euro voor de inkomens tussen 25 % en 30 % van de inkomensverdeling⁴⁵. De reden hiervoor is dat de gemiddelde gezinnen minder steun voor huisvesting of minder kinderbijslag krijgen en dat de belastingbesparingen die gekoppeld zijn aan het ouderschap veel kleiner zijn dan voor mensen met een hoog inkomen.

Een gelijkaardige analyse als diegene die in Frankrijk en

de Verenigde Staten werd uitgevoerd, kan niet worden uitgevoerd met de beschikbare gegevens aangezien deze geen rekening houden met het leefloon of de kinderbijslag⁴⁶. Wel kan ons een gedeeltelijk antwoord worden aangereikt door een analyse van de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI) die de impact test van de fiscaliteit op de ongelijkheid van de inkomens. In het Brussels Gewest daalt de Gini-coëfficiënt in 2008 van 0,444 naar 0,365 dankzij de fiscaliteit, wat wijst op een vermindering van de ongelijkheid. Uit de oefening blijkt eveneens dat zowel de inkomens voor belastingen als de inkomens na belastingen sinds 1990 een evolutie hebben gekend naar meer ongelijkheid. Maar de Gini-coëfficiënt voor belastingen is met slechts 21,8 % gestegen, terwijl deze na belastingen met 27,4 % is gestegen⁴⁷. Dit betekent dat het fiscale beleid steeds minder herverdelend is en dat de middenklasse mogelijk gekrompen is onder invloed van het fiscale beleid; dit effect is echter niet te kwantificeren.

We merken op dat het grootste deel van de herverdelende beleidsmaatregelen vandaag onder de bevoegdheid van de federale staat vallen. Het Brussels Gewest is bijgevolg niet in staat er onmiddellijk een correctie aan aan te brengen.

44 Pressman S. (2006), p.22.

45 Bigot R. (2008), p.18.

46 De enige mogelijkheid zou een analyse zijn van de individuele gegevens van de SILC-enquêtes die sinds 2004 jaarlijks uitgevoerd worden. Maar op het moment van de studie was het niet mogelijk toegang te krijgen tot deze gegevens.

47 http://statbel.fgov.be/fr/statistiques/chiffres/travailvie/fisc/inegalite_de_revenu/.

• Rol van de migratiestromen

In een klein gewest als het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunnen migratiestromen, die relatief aanzienlijker zijn dan in de andere gewesten, een significante invloed uitoefenen op de statistieken met betrekking tot de inkomens van de inwoners.

Het Brussels Gewest wordt gekenmerkt door een positief jaarsaldo inzake internationale migraties (inkomende stromen vanuit het buitenland – uitgaande stromen naar het buitenland). Dit positieve saldo kent een aanhoudende stijging en bedroeg +24 265 personen in 2009⁴⁸. Het is het gevolg van de groei van het Belgisch positief saldo, dat gestegen is van jaarlijks +15 000 personen in de jaren 1990 tot +55 357 personen in 2007, en van de concentratie van bijna 40 % van de internationale immigranten in de 19 Brusselse gemeenten⁴⁹, hoewel die slechts 10 % van de bevolking in België uitmaken.

Bovendien wordt het Brussels Gewest eveneens gekenmerkt door een negatief saldo aan interne migraties (inkomende

stromen vanuit het Vlaams en Waals Gewest – uitgaande stromen naar het Vlaams en Waals Gewest): - 12 041 in 2009⁵⁰ en minstens - 10 000 personen per jaar sinds 2003⁵¹.

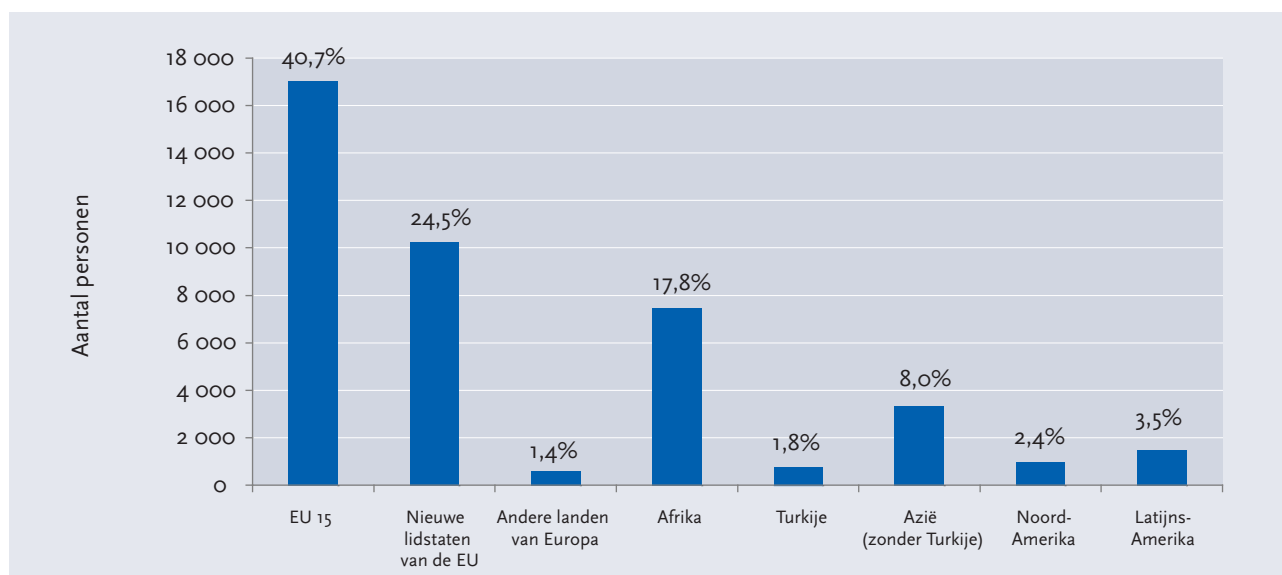
Wanneer we de inkomensverdeling van de “instromende” bevolking en van de “uitstromende” bevolking bestuderen, zouden we de impact kunnen inschatten van de migratiestromen op de waargenomen evolutie van de inkomens van de Brusselaars.

Er bestaan geen statistische bronnen die het mogelijk maken de gegevens over de inkomens en de gegevens over de opeenvolgende adressen van een gezin te kruisen. Vandaar wordt een onrechtstreekse benadering gehanteerd die gebaseerd is op bestaande studies en enquêtes.

a) De inkomenskenmerken van “instromende” gezinnen

Grafiek 25 de inkomende stromen vanuit het buitenland naar nationaliteit.

GRAFIEK 25 : Inkomende internationale migraties in het Brussels Gewest per nationaliteit (2009)

Bron : ADSEI

48 FOD Economie- Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie ADSEI - berekeningen BISA.

49 Willaert D. (2010).

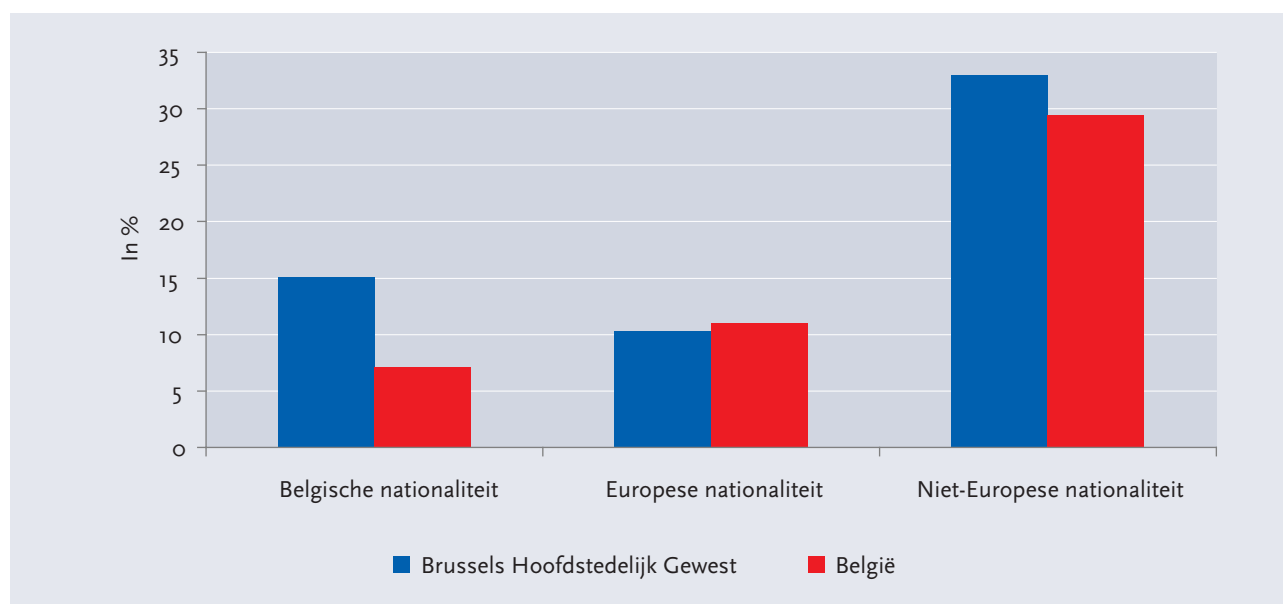
50 Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Welzijnsbarometer (2011).

51 FOD Economie – ADSEI Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie – berekeningen BISA.

Brussel is de belangrijkste toegangsweg voor de internationale immigratie in België. Zoals wordt geïllustreerd in grafiek 25 is de internationale immigratie in Brussel vooral Europees. In de loop van de afgelopen jaren zijn de landen van oorsprong van de migranten sterk gediversifieerd, met een steeds groter aandeel uit Oost-Europese landen en Sub-Saharisch Afrika⁵².

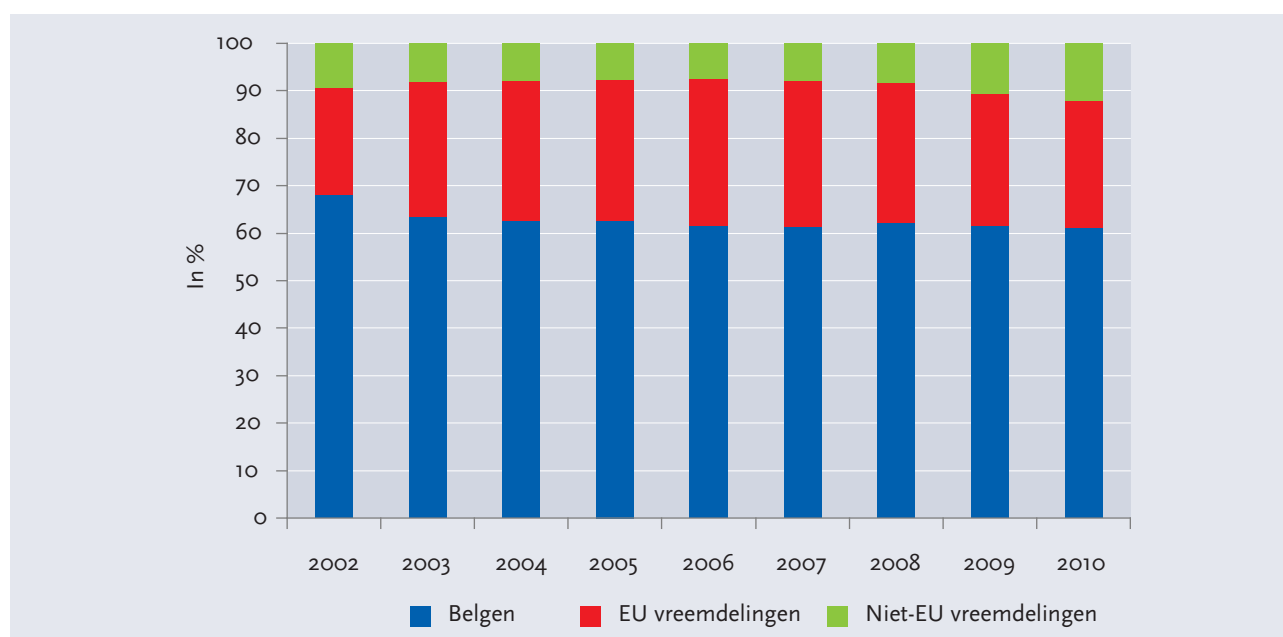
De internationale immigratie in Brussel is bijgevolg onderverdeeld in enerzijds migranten afkomstig uit meer gegoede landen die vaak beschikken over een hogere levensstandaard en (althans sommigen onder hen) naar hier komen met de zekerheid van een baan, maar niet altijd bijdragen aan de belastingen in België⁵³ en anderzijds migranten afkomstig uit armere landen die meer problemen hebben op de arbeidsmarkt.

GRAFIEK 26 : Werkloosheidsgraad van de 15 tot 64-jarigen per nationaliteit in het Brussels Gewest in 2009 (%)

Bron : Steunpunt WSE - berekeningen Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid

GRAFIEK 27 : Evolutie van de verdeling van de begunstigen van een leefloon per nationaliteit in het Brussels Gewest (2002-2010)

Bron : POD Maatschappelijke Integratie - berekeningen CERB

52 De Boosere *et al.* (2009).

53 Zie punt 3.2 voor meer verduidelijking.

Uit grafieken 26 en 27 blijkt dat de buitenlandse bevolking (31,5 % van de gewestelijke bevolking op 1 januari 2011⁵⁴) oververtegenwoordigd is in de werkloosheid en bij de begunstigden van maatschappelijke integratie.

In volgende uittreksels wordt het fenomeen van de internationale immigratie van arme bevolking in het Brussels Gewest bevestigd:

“Het zijn de gezinnen met één enkel vervangingsinkomen die naar het centrum worden getrokken” (Willaert, 2000)

“De sociaal-ruimtelijke tegenstellingen vertonen in de eerste plaats een concentrisch patroon, gaande van een eerder welvarende zone aan de rand naar een meer achtergestelde zone in het centrum, dat een aanhoudende instroom van armere bevolkingsgroepen kent, vooral afkomstig uit het buitenland, met of zonder papieren.” (Conjunctuurbarometer van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2010)

“(…) we weten dat de “arme” buitenlanders zich vooral vestigen in de arme wijken in het centrum van de stad, terwijl de “rijke” buitenlanders zich vestigen in het zuidoostelijke gedeelte van de stad. (...) Kortom, dit betekent dat de arme wijken van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een aanhoudende toestroom kennen van armen, van wie een deel er tijdelijk blijft wonen om vervolgens, wanneer ze over voldoende middelen beschikken, te verhuizen naar meer welgestelde wijken of zelfs buiten het Brussels Gewest.” (Welzijnsbarometer, 2010)

Hoewel er geen statistieken beschikbaar zijn over het inkomen van de bevolkingsgroepen waaruit de internationale immigratie is samengesteld, zijn er toch overtuigende aanwijzingen dat de levensstandaard van een groot deel van hen niet bijzonder hoog is en dat de immigranten op het ogenblik van hun aankomst geen deel

uitmaken van de middenklasse. De migraties afkomstig uit de Europese Unie (EU 15) of uit Noord-Amerika omvatten waarschijnlijk meer personen met een hoog inkomen, maar ze vertegenwoordigen slechts 43 % van de inkomende migratiestromen (zie grafiek 25); hierbij dienen nog de staatsburgers te worden toegevoegd die afkomstig zijn uit de nieuwe Europese landen, die van nabij of van veraf voor de Europese instellingen werken, en de staatsburgers van meer welgestelde landen die afkomstig zijn uit andere regio's in de wereld (met name Japan).

b) De inkomenskenmerken van de “uitstromende” gezinnen

Om de kenmerken te kennen van de gezinnen die het Brussels Gewest hebben verlaten, baseren we ons op bestaande demografische studies.

Een eerste reeks studies werd uitgevoerd door Willaert D. *et al.* (2010). Ze betreffen de Vlaamse Rand van de hoofdstad en zijn uitgevoerd op basis van een kruising van tellingsgegevens en gegevens uit het rijksregister.

Uit deze studies blijkt dat de gezinnen die het Brussels Gewest hebben verlaten voor de Vlaamse Rand voornamelijk gezinnen zijn die twee inkomens uit arbeid hebben, wat hen bijna automatisch tot gezinnen met een middelgroot tot groot inkomen maakt.

Een tweede reeks studies werd uitgevoerd door Hermia J-P. *et al.* (2007) en betreft Waals-Brabant. De resultaten van deze studies zijn gebaseerd op een enquête die in 2002 werd uitgevoerd bij 350 gezinnen die tussen 1993 en 1998 het Brussels Gewest hebben verlaten voor Waals-Brabant.

Volgens deze enquête omvat de groep gezinnen die het Brussels Gewest hebben verlaten voor Waals-Brabant een groot aantal gezinnen waarvan het gezinshoofd een hoger diploma heeft. Er is een vrijwel rechtstreeks verband tussen het opleidingsniveau en het inkomen, wat ook wordt aangegeven in onderstaande tabel.

TABEL 8 : Beschikbaar equivalent gemiddeld jaarinkomen volgens het studieniveau van het gezinshoofd (2009)

	Studieniveau		
	Maximum basis	Secundair	Hoger
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	14 606	17 416	30 234
Vlaams Gewest	17 421	21 696	26 739
Waals Gewest	16 448	19 697	24 850
Rijk	16 811	20 744	26 598

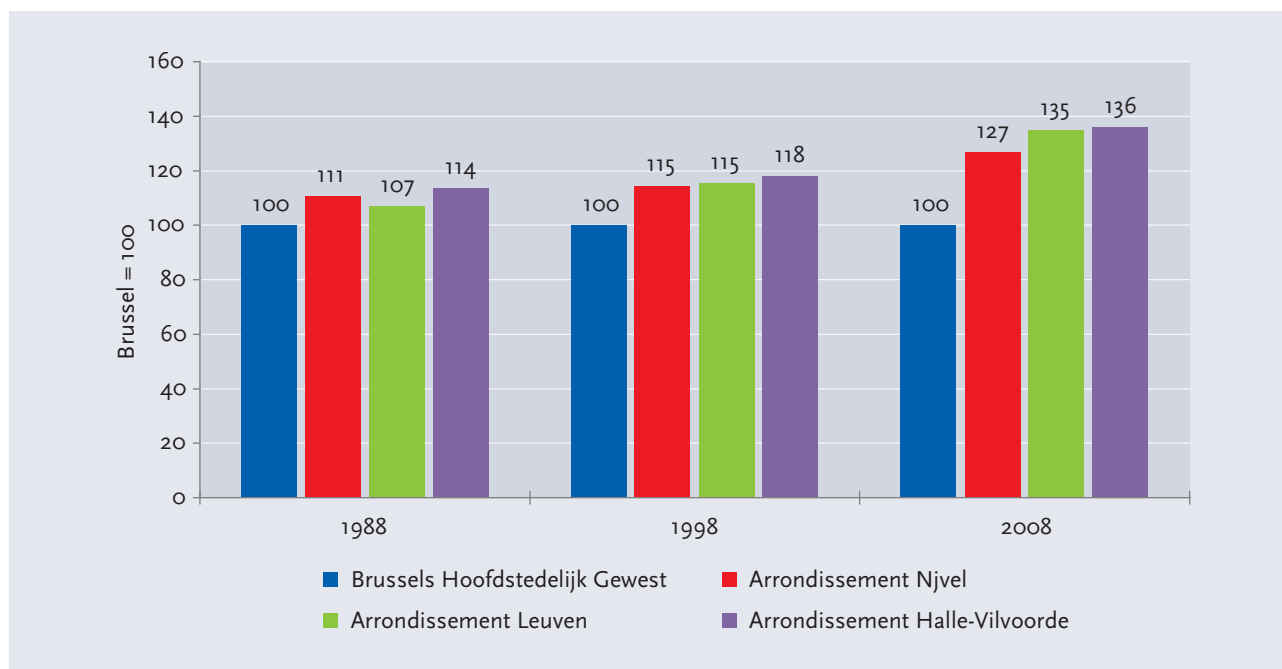
Bron : SILC Enquête (2009)

Hieruit blijkt dat de inkomens van gezinnen waarvan het gezinshoofd een hoger diploma heeft, hoger zijn dan het nationale gemiddelde.

Bijgevolg kunnen we veronderstellen dat het Brussels Gewest een uittocht kent van inwoners met een inkomen dat hoger ligt dan het gemiddelde, ten voordele van de bevolking met een inkomen lager dan het gemiddelde.

Het resultaat van deze migratiestromen in functie van het inkomen is duidelijk zichtbaar in grafiek 28. We stellen vast dat het verschil tussen het mediaan inkomen van het Brussels Gewest en het mediaan inkomen van de omliggende arrondissementen mettertijd enkel toeneemt, ten nadele van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

GRAFIEK 28 : Evolutie van het mediaan inkomen per arrondissement van 1988 tot 2008 (met index 100 voor Brussel)

Bron: FOD Economie, ADSEI, Fiscale inkomens - berekeningen CERB

• Synthese van de mogelijk oorzaken van de inkrimping van de middenklasse

We kunnen de mogelijke oorzaken van de inkrimping van de middenklasse als volgt samenvatten:

- 1 De impact van de evolutie van de structuur van de Brusselse economie en van het sociale en fiscale beleid kon niet nauwkeurig worden ingeschat. Op basis van de aanwijzingen kunnen we wel stellen dat een eventuele impact eerder een neerwaarts effect heeft gehad op de omvang van de middenklasse.
- 2 De evolutie van de types gezinnen en van de leeftijds piramide heeft niet op significante wijze meegespeeld in de ongunstige evolutie van de omvang van de middenklasse.
- 3 Ook al kon hun impact niet worden geïsoleerd, blijken de migratiestromen de belangrijkste oorzaak te zijn van de evolutie van de inkomensverdeling in het Brussels Gewest.

5. De verwachtingen van de middenklasse

De analyse in hoofdstuk 4 heeft aangetoond dat de daling van de relatieve belastbare grondslag van het Brussels Gewest deels te verklaren is door de uittocht van gezinnen met een behoorlijk inkomen naar de Brusselse Rand. In dit hoofdstuk staan we stil bij deze gezinnen die naar de stadsrand zijn getrokken. We onderzoeken er de motieven voor de stadsvlucht. Op basis daarvan gaan we in hoofdstuk 6 na wat de gezinnen uit de middenklasse en in het bijzonder van de “hogere middenklasse” (zoals we

deze hebben gedefinieerd in deel 6.2.) ertoe zou kunnen brengen in de hoofdstad te blijven.

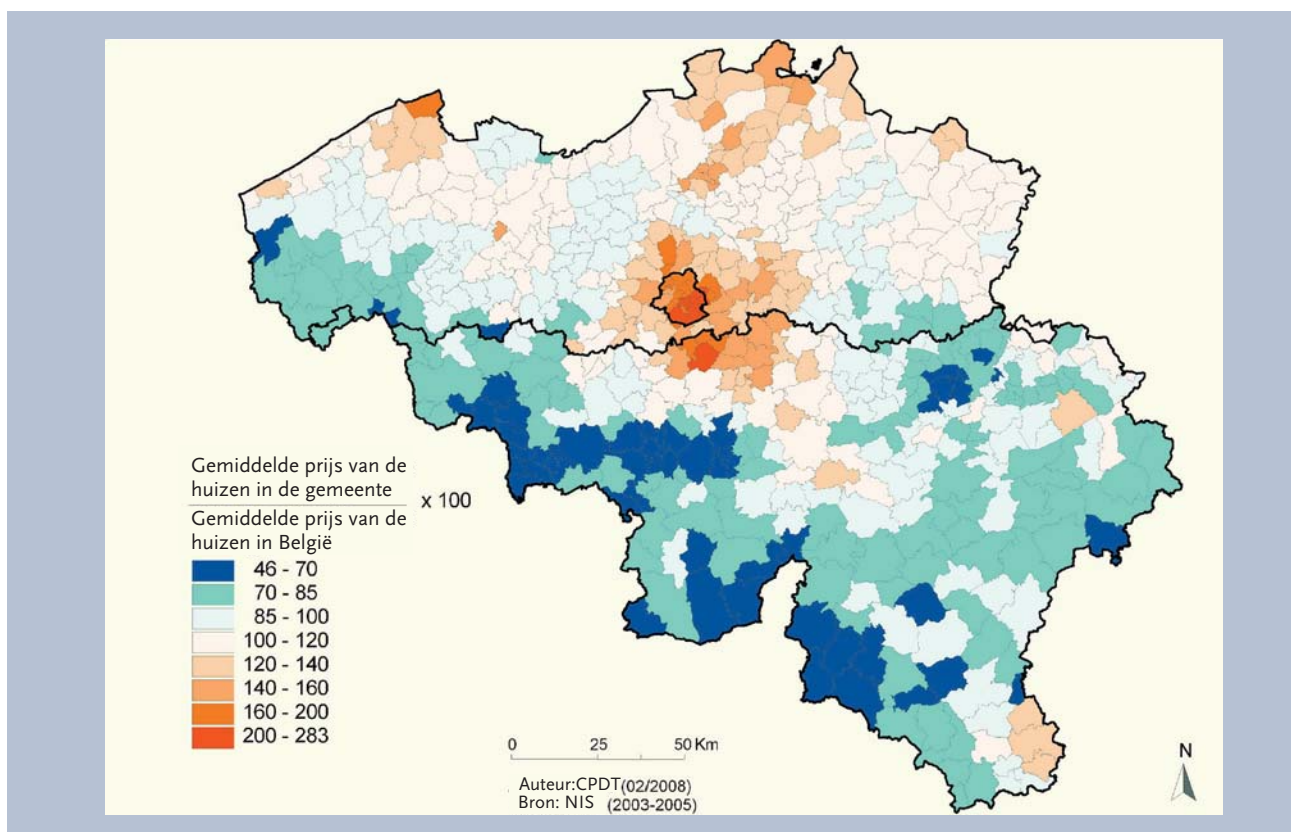
We staan eerst stil bij de levenscyclus van de gezinnen en proberen de verwachtingen van de hogere middenklasse af te bakenen in het licht van een algemene en theoretische stedelijke context (deel 5.1.). Vervolgens gebruiken we een specifiekere benadering voor Brussel die gebaseerd is op enquêtes (deel 5.2.).

5.1 De algemene beweegredenen van de stedelijke uittocht van de middenklasse

Ter herinnering: beweegredenen voor migraties houden vaak verband met de levenscyclus. Jongeren leven vaker in de stad omdat dat voordelen biedt op het gebied van openbaar vervoer, culturele activiteiten en opleidingscentra. Daarna, wanneer het gezin groter wordt en de financiële middelen

toenemen, willen vele mensen een grotere woning kopen, die financieel haalbaarder wordt naarmate men verder van de stad zoekt. Kaart 1 toont de mate waarin prijzen van eengezinswoningen dalen naargelang van de afstand tot het centrum van de hoofdstad.

KAART 1 : Gemiddelde prijs van eengezinswoningen per gemeente in België.

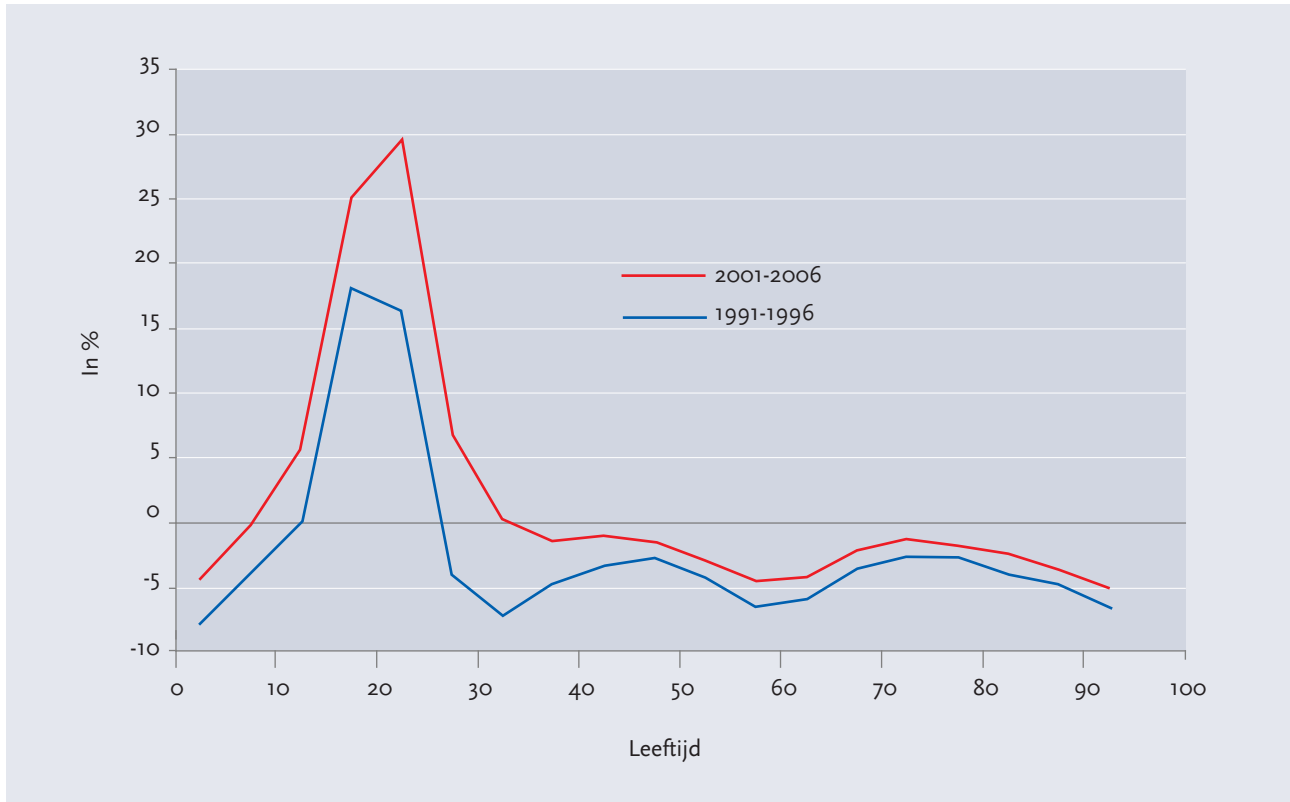

Bron : Conférence Permanente du Développement Territorial (2008)

Bovendien worden sommige voordelen die verbonden zijn tijdelijk- minder gewaardeerd. aan de stad in die periode van gezinsuitbreiding- zeker

GRAFIEK 29 : Evolutie van de migratiebalansen (in %) per leeftijdscategorie van vijf jaar tussen 1991-1996 en 2001-2006

Bron : Wijkmonitoring (2010)

Grafiek 29 geeft de evolutie weer van de migratiebalansen per leeftijdscategorie in het Brussels Gewest. Er is een positief saldo rond de leeftijdscategorieën die overeenstemmen met de studies en het begin van het beroepsleven. Voor de periode 2001-2006 wordt het saldo negatief vanaf de leeftijdscategorie 35-39 jaar. Een vergelijking met de periode 1991-1996 toont aan dat de leeftijd vanaf dewelke het saldo negatief wordt, gestegen is. Vandaag de dag verlaten de jonge volwassenen de hoofdstad op latere leeftijd dan vroeger.

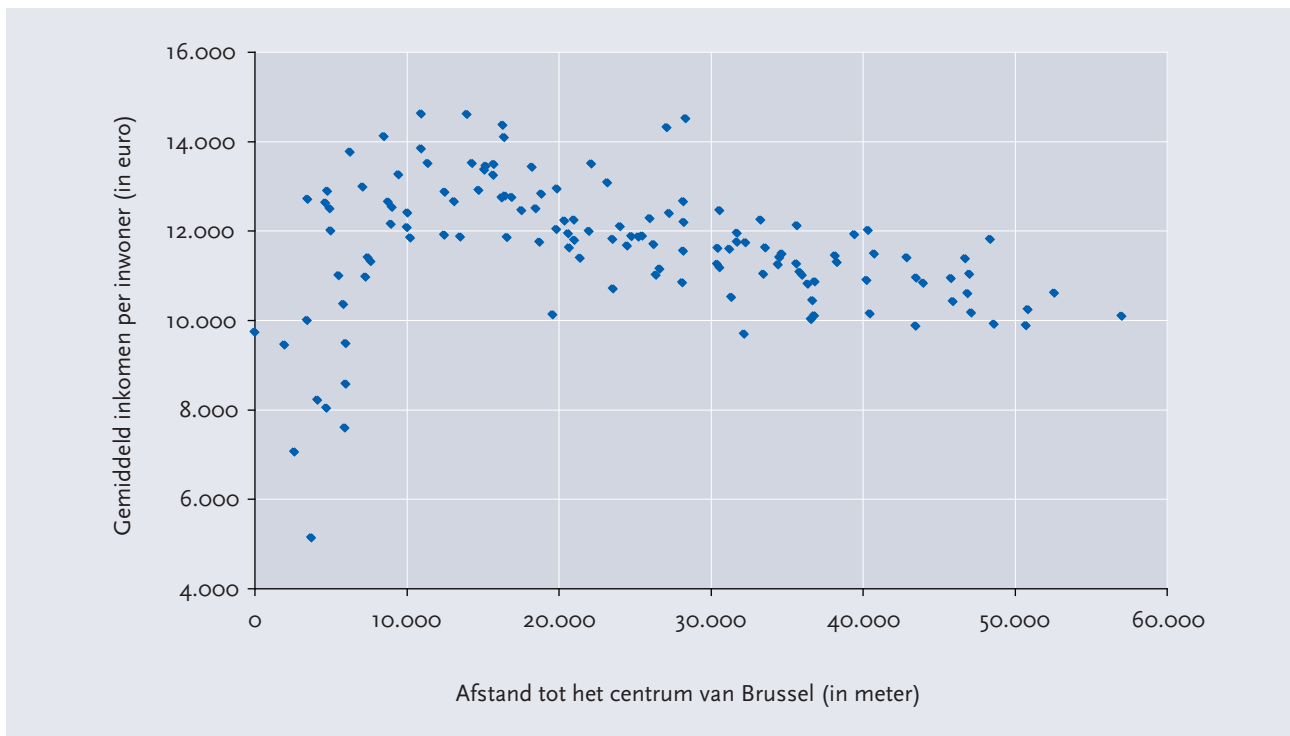
De stadsvlucht is bijgevolg een relatief natuurlijk fenomeen. Met andere woorden: deze kadert binnen de levenscyclus en is niet uitsluitend afhankelijk van het beleid

dat gevoerd wordt in de stad. Deze uittocht uit de stad is kenmerkend voor elk stadscentrum dat over moderne communicatiemiddelen beschikt.

Gezinnen gaan ook verder van de stad wonen naarmate hun financiële middelen kleiner zijn. Het is zo dat de lokalisatie van de gezinnen ten opzichte van het stadscentrum sterk afhangt van hun inkomen, zoals wordt aangegeven in grafiek 30, die gebaseerd is op het gemiddeld TNBI per inwoner en per gemeente. Om de informatie die vervat zit in deze stippenwolk beter te kunnen beoordelen, dient opgemerkt te worden dat de afstand tussen het centrum van Brussel en de gewestelijke grens schommelt tussen 4 km (naar het westen) en 10 km (naar het zuidoosten).

GRAFIEK 30 : Gemiddeld inkomen per inwoner en per gemeente in functie van de afstand tot het centrum van Brussel – Waalse, Vlaamse en Brusselse gemeenten van het grootstedelijk gebied Brussel in euro (1999)

Bron : Dubois en Halleux (2003)

Grafiek 30 geeft ook een interessant drempel-effect weer. Ervan uitgaande dat een groot deel van de gezinnen een kwaliteitswoning wil in een levenskader dat overeenstemt met hun verwachtingen, lijkt het erop dat onder een bepaald inkomensniveau de gezinnen die niet over de middelen beschikken om een dergelijke woning te kopen in het Brussels Gewest, noch om te verhuizen en de mobiliteitskosten te financieren die onlosmakelijk verbonden zijn aan wonen in de stadsrand, in het centrum blijven wonen. In het licht van de stijging van de vastgoed- en huurprijzen moeten zij zich tevreden stellen met kleinere woningen en/of woningen van mindere kwaliteit. Boven deze inkomensdrempel, maar onder de hoge inkomensniveaus, zijn kwaliteitswoningen in de stad nog altijd niet betaalbaar voor een deel van de gezinnen, maar worden bepaalde woningen in de rand dit wel. Hierbij wordt de afstand tot het stadscentrum groter naarmate de beschikbare middelen bescheidener zijn. Dit zou de opvallende, niet-lineaire vorm van de stippenwolk in grafiek 30 deels kunnen verklaren. Daarbij komt dat de kostprijs van een woning natuurlijk niet het enige criterium is dat een rol speelt bij de keuze van een woonplaats (zie verder voor de uitwerking van dit punt).

Volgens Vandermorten C. (2007) zijn het gezinnen met

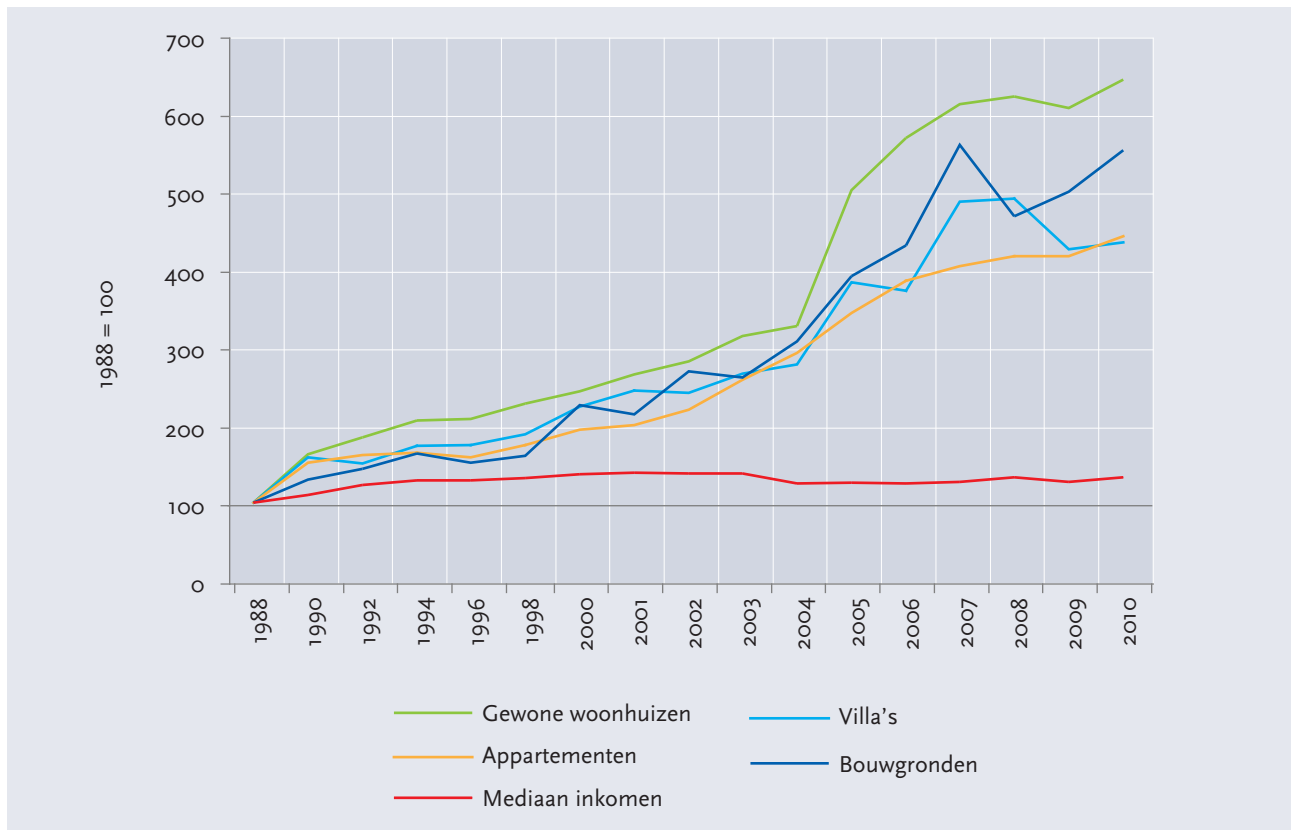
een “gemiddeld” sociaal-professioneel statuut die zich in de voorstad vestigen terwijl ze in Brussel blijven werken: meestal hebben ze hoger secundair onderwijs of hoger niet-universitair onderwijs genoten. Hooggeschoolde werknemers (universitair diploma of hoger) beschikken over een voldoende hoog inkomen om zich op het grondgebied van het gewest een woning aan te schaffen die overeenstemt met hun verwachtingen. Dit fenomeen dreigt nog versterkt te worden nu de verkoopprijzen voor vastgoed tussen 2001 en 2007 met 115 % zijn gestegen (voor appartementen) en met 178 % voor huizen (tegenover een nationaal gemiddelde van respectievelijk + 105 % en + 116 %).

Ook de huurprijzen zijn sterk gestegen: volgens het Observatiecentrum van de Huurprijzen 2010 stijgen de huurprijzen sneller dan de gezondheidsindex en is het deel van de huurmarkt dat toegankelijk is voor elk inkomensdecil nog verder verkleind tussen 2008 en 2010. Tot het achtste inkomensdecil bevindt de bevolking zich momenteel in een moeilijke situatie wat de huurmarkt betreft (wanneer maximaal 30 % van het gezinsinkomen wordt besteed aan de huur, heeft zelfs het achtste decil geen toegang tot de helft van de huurmarkt).

Een belangrijk element is vanzelfsprekend dat de inkomens minder snel stijgen dan deze huurprijzen en vastgoedprijzen. In grafiek 31 wordt duidelijk aangetoond dat er geen parallel bestaat tussen de stijging van de verkoopprijzen van huizen, villa's, appartementen en

gronden en de evolutie van het mediaan inkomen. Het Observatorium van de Huurprijzen⁵⁵ leert ons bovendien dat de mediane huurprijs tussen 1998 en 2008 met 43 % is gestegen terwijl het mediaan inkomen daalde, om vervolgens opnieuw zijn niveau van 1998 te bereiken.

GRAFIEK 31 : Evolutie van de mediane verkoopprijzen voor vastgoed en van het mediaan inkomen in het Brussels Gewest (1988-2008)

Bron : FOD Economie, ADSEI - berekeningen CERB

Het fenomeen van de stedelijke uittocht van gezinnen met een hoger gemiddeld inkomen is ook in andere steden vrij courant. Sommige types van steden ontsnappen hier evenwel aan. Het is interessant om na te gaan waarom.

Brueckner, Thisse en Zenou (1999) stellen de volgende vraag: "Waarom is het centrum van Parijs rijk en is het centrum van Detroit arm?". Hun theorie houdt verband met de voorzieningen. Ze vertrekken vanuit de vaststelling dat de uittocht uit de stad van de welgestelde gezinnen een natuurlijk fenomeen is aangezien ze veel woonruimte gebruiken en daarom op zoek gaan naar een lage prijs per vierkante meter. Enkel de aanwezigheid van kwaliteitsvolle voorzieningen in de stad kan zorgen voor een ommekeer van deze natuurlijke tendens omdat de marginale waarde

van deze voorzieningen zeer snel toeneemt samen met de inkomens.

Ze onderscheiden drie types voorzieningen. In de eerste plaats zijn er natuurlijke voorzieningen, zoals heuvels, een rivier of de kust. Ten tweede zijn er de historische voorzieningen, zoals het erfgoed, de architectuur, parken en alle stadsinfrastructuur uit het verleden die de esthetische waarde van de plaats waar de stedelingen wonen doet toenemen. Tot slot zijn er de endogene voorzieningen, waarvan het niveau afhangt van de economische omstandigheden van de plaats. De endogene voorzieningen kunnen aangereikt worden door de private sector (restaurants, theaters, ...) of door de overheidssector (openbaar vervoer, zwembad, ...). Toch zijn historische

55 Observatiecentrum voor de huisvesting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2011).

voorzieningen niet volledig exogeen zijn aangezien het onderhoud en de renovatie ervan afhangt van politieke keuzes.

Tal van hoofdsteden lijken op Parijs, met een relatief rijk centrum en arme voorsteden. Brussel lijkt daarentegen

op de Amerikaanse steden, waar de welgestelde gezinnen wegvluchten uit het centrum. De voorzieningen zouden er ontoereikend zijn om de tendens van de uittocht uit de stad van de goeude klassen te compenseren.

5.2 Enquêtes met betrekking tot de uittocht uit Brussel

Een tweede benadering van de vraag rond de verwachtingen van de hogere middenklasse is gebaseerd op de enquêtes⁵⁶ die in 2002⁵⁷ uitgevoerd werden door Hermia *et al.* (2007) bij 346 gezinnen die tussen 1993 en 1998 verhuisden van Brussel naar de provincie Waals-Brabant, en door Janssens R. (2007) bij 1 657 personen die in Brussel of in het Vlaams Gewest wonen en naar Brussel pendelen.

• Motieven om uit Brussel weg te trekken

Hoewel de enquête van Hermia *et al.* (2007) een grote verscheidenheid aan motieven om uit Brussel weg te trekken aan het licht brengt, tekenen twee tendensen zich af: de toegang tot de eigendom is belangrijk voor meer dan een kwart van de migranten en bijna 80 % van de ondervraagden stipt de omgeving aan als een van de motieven om weg te trekken. Meer specifiek betreffen de omgevingsfactoren enerzijds de verontreiniging (lawaai, wegverkeer, uitstoot van verontreinigende gassen, gebrek aan groenzones) en het stedelijk verval, en anderzijds de kenmerken die verband houden met gevoelens van onveiligheid, anonimiteit of beklemming die te wijten zijn

• Motieven om te kiezen voor Waals-Brabant

In de enquête van Hermia *et al.* (2007) overheersen de milieugebonden motieven in de keuze voor Waals-Brabant: deze worden aangehaald door 92 % van de migranten. Het type van beschikbare woningen in Waals-Brabant is slechts voor een beperkt deel van de migranten een bepalend criterium.

Bij het kruisen van de gegevens die verband houden met de keuze om te vertrekken en de keuze om naar Waals-Brabant te trekken, onderscheiden Hermia *et al.* (2007) vier groepen: gezinnen die omwille van redenen die verband houden met de levenscyclus terugkeren naar hun regio of in de buurt van hun familie of op zoek zijn naar een woning

De enquête van Hermia *et al.* (2007) had tot doel de motiveringen van personen die naar Waals-Brabant zouden verhuizen na te gaan voordat ze verhuisden, alsook de perceptie van hun situatie na hun verhuizing.

De enquête van Janssens R. (2007) onderzocht de factoren die Brussel aantrekkelijk maken en over de motieven om uit Brussel weg te trekken of om niet naar Brussel te migreren.

aan de bevolkingsdichtheid en soms de aanwezigheid van vreemdelingen die als overmatig wordt beschouwd.

Veel van deze motieven vinden we als dusdanig terug in de enquête van Janssens R. (2007), waarbij de Nederlandstaligen werden ondervraagd die Brussel hebben verlaten. De voornaamste factoren die werden aangehaald zijn de levenscyclus (het gezin wordt groter, men wil een huis met een tuin in een groene omgeving, vastgoedprijzen), de wens om een eigendom te bezitten, de terugkeer naar de ouderlijke regio en, in mindere mate, de wens om in een Nederlandstalige omgeving te wonen.

die aangepast is aan de grootte van hun gezin, gezinnen die hun leefomgeving wensen te verbeteren, gezinnen voor wie een eigendom niet betaalbaar was in het Brussels Gewest en voor wie migratie het mogelijk maakte over te stappen van het statuut van huurder naar het statuut van eigenaar, en de laatste groep die heterogener is.

Een groot deel van de migranten wijst Brussel dus af omwille van de omgeving of de vastgoedprijzen. Ongeveer 20 % van de migranten gaat in zekere zin terug naar de bakermat verbonden aan de levenscyclus. De maatregelen die de uittocht uit de stad moeten beperken, zijn niet in de eerste plaats op deze groep gericht.

⁵⁶ Hermia, Bahri, Eggerickx en Sanderson (2007) en Janssens (2007).

⁵⁷ Deze enquête werd al enige tijd geleden uitgevoerd, maar we gaan uit van de veronderstelling dat de antwoorden die deze kan bevatten, niet fundamenteel gewijzigd zijn in 10 jaar.

• De troeven en zwakke punten van de voorstedelijke gebieden

Migranten stellen hun nieuwe woonomgeving in de eerste plaats op prijs omwille van de rust en de gemoedelijke leefomgeving (goede relaties met de burens, lokale activiteit en buurtleven, ...), alsook omwille van de geografische omgeving (ruimte, groene zones, platteland, landelijkheid).

Als voornaamste zwakke punten worden de verre afstand en de moeilijke toegang tot invalswegen en openbaar vervoer aangehaald. Vervolgens vermeldt men dat de winkels te veraf liggen, de onveiligheid op de weg, een gebrek aan

gastvrijheid (dorpsmentaliteit), het lawaai, het gevoel ver weg van alles te wonen en geïsoleerd te leven.

Het is opmerkelijk dat, ondanks al deze zwakke punten, meer dan 80 % van de ondervraagden er nooit (70,9 %) of zelden (10,7 %) aan denkt opnieuw te verhuizen. Dit geldt des te meer wanneer de redenen om te verhuizen verband houden met huisvesting of de toegang tot een eigendom. Er dient wel vermeld te worden dat 15 % van de ondervraagde gezinnen een terugkeer naar de hoofdstad overweegt.

• De troeven en zwakke punten van Brussel

Het leven in de stad biedt in elk geval het voordeel dat winkels, het centrum of de werkplek dichtbij zijn. Het openbaar vervoer wordt in vele gevallen aangehaald als een troef.

De zwakke punten die het vaakst terugkeren in de antwoorden zijn het lawaai, de verontreiniging en de onveiligheid.

Tot slot werken 58 % tot 62 % van de migranten die door Hermia *et al.* (2007) werden ondervraagd nog steeds in het Brussels Gewest en wonen meer dan 10 000 leerlingen⁵⁸ van de Brusselse scholen niet in het gewest. Migrantenvolgen dus in grote mate verbonden met de stad.

In de enquête van Janssens R. (2007) staan de belangrijkste troeven van Brussel die door de migranten naar Waals-Brabant werden aangehaald. Ze voegen er nog de charme van Brussel (niet gedefinieerd in het rapport van de enquête)

en de multiculturele en meertalige omgeving aan toe.

Opmerkelijk is dat het vooral jongeren met een hoog tot zeer hoog opleidingsniveau zijn die in het stadscentrum wensen te wonen en de culturele activiteit en de kosmopolitische omgeving naar waarde schatten.

Er komen drie elementen naar voren uit deze enquêtes naar de verwachtingen van migranten en/of pendelaars die in de Brusselse rand wonen. Ten eerste is de rand aantrekkelijk op het gebied van huisvesting. Verder wil men de afstand tot de werkplek ondanks alles tot een minimum beperken. Het derde element omvat de voorzieningen, die op verschillende manieren wordt geëvalueerd afhankelijk van het individu en de levenscyclus. Daarbij voegt zich nog het gebruik van het Nederlands in de stad, wat voor sommige ondervraagde Nederlandstaligen een rol speelt.

58 Zie Taymans M. *et al.* (2009).

6. Analyse en voorstellen met betrekking tot de bestaande maatregelen om de middenklasse aan te trekken of te behouden

6.1 De maatregelen om de middenklasse aan te trekken of te behouden

Bepaalde beleidsmaatregelen die ingesteld zijn binnen het gewest zouden een al dan niet rechtstreeks en al dan niet voorspelbaar effect kunnen hebben op het behoud van de middenklasse in Brussel.

Ze kunnen worden onderverdeeld in drie groepen:

- 1 de bouw van nieuwe woningen en stadsvoorzieningen, via verschillende kanalen:
  - a) de wijkcontracten en de duurzame wijkcontracten (herwaarderingsprogramma's op initiatief van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, die in partnerschap met de gemeenten worden uitgevoerd in verschillende kwetsbare wijken⁵⁹);
  - b) het Woningfonds (toekennen van hypothecaire kredieten, bouw en renovatie van woningen die vervolgens worden verkocht);
  - c) de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (GOMB) (bouw van woningen voor gezinnen met een gemiddeld inkomen in wijken die gekenmerkt worden door een tekort aan woongebouwen);

d) het "Huisvestingsplan" (bouw van 5 000 sociale en middelgrote woningen in partnerschap met verschillende overheidspartners (BGHM, GOMB, GIMB, OVM, gemeenten enz.);

- 2 steun bij het kopen/reoveren van woningen, in de vorm van belastingverminderingen bij de aankoop van een eerste woning, van hypothecaire leningen tegen rentevoeten die lager liggen dan die van de markt, aanvullende leningen voor jongeren, energieprestatiekredieten, diverse renovatiepremies, een sociale groene lening (isolatie);
- 3 steun bij het huren, via de sociale woningen van de Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij (BGHM), de verhuis- en installatietoelage en bijdrage in het huurgeld (VIBH), de huurtoelage, de huurhulp van het Woningfonds, het Sociaal Immobiliënkantoor in Brussel (SIKB) en de gemeentelijke woningen met omkaderd huurloon.

6.2 De toereikendheid van de bestaande maatregelen voor de eigenheid of verwachtingen van de middenklasse

Het lijkt ons nuttig de bestaande maatregelen te onderzoeken in functie van twee aspecten: hun geschiktheid voor de inkomensklassen waarvoor ze bedoeld zijn en de

geschiktheid in termen van de inhoud of het onderwerp van de maatregelen.

• De geschiktheid in termen van inkomens

Tabel 9 stelt ons in staat de inkomens van de middenklasse te vergelijken met de inkomensdrempels die toegang geven tot de verschillende steunmaatregelen inzake huisvesting.

Het is geen rechtstreekse vergelijking omdat inkomensstatistieken per aangifte worden gebruikt om

de middenklasse te definiëren, terwijl de voorwaarden voor toegang tot de steunmaatregelen van het gewest of van de gemeenten uitgedrukt worden in termen van gezinsinkomen. Daarbij wordt altijd rekening gehouden met het aantal personen ten laste en daarbij wordt soms

⁵⁹ Meer in het bijzonder voor de zone RVOHR "Ruimte voor versterkte ontwikkeling van de huisvesting en de renovatie".

onderscheid gemaakt tussen de plafonds in functie van de beschikbaarheid van een of twee inkomens. Toch lijken de ordes van grootte ons voldoende om bepaalde conclusies te trekken.

Ter herinnering: het Belgisch mediaan inkomen bedraagt 20 142 euro en het inkomen van de Belgische middenklasse bevindt zich in 2008 tussen 15 107 euro en 30 213 euro totaal netto belastbaar inkomen⁶⁰ (TNBI) per aangifte. Het is meestal dit TNBI, dat vermeld staat op het aanslagbiljet, dat als bewijs dient voor de overheidsinstanties die de steun geven. Voor het jaar 2011 zijn het over het algemeen de inkomsten van het jaar 2008 die tellen⁶¹, hetzij de inkomsten op basis waarvan de statistieken van hoofdstuk 3 zijn opgemaakt.

Uit de vergelijking van de inkomens van de middenklasse en van de verschillende plafonds die opgenomen zijn in tabel 9, blijkt dat de gezinnen uit de lage middenklasse, diegene waarvan het inkomen zich onder het mediaan inkomen

bevindt, toegang hebben tot vrijwel alle geïnventariseerde steunmaatregelen, met inbegrip van de steun die a priori is voorbehouden voor de minst gegoede gezinnen (sociale woningen, verhuis- en installatietoelagen en bijdragen in het huurgeld, huurtoelage, Sociaal Immobiliënkantoor in Brussel). De gezinnen uit de middenklasse waarvan het inkomen hoger is dan het mediaan inkomen kunnen ook nog toegang krijgen tot de meeste steunmaatregelen, vooral wanneer ze personen ten laste hebben, behalve in bepaalde gevallen waarbij het gaat om alleenstaanden (geconventioneerde en gemeentelijke woningen in het kader van “Wijkcontracten”). Sommige steunmaatregelen komen ten goede aan gezinnen waarvan het inkomen hoger ligt dan dat van de middenklasse zoals die statistisch gedefinieerd werd (geconventioneerde woningen GOMB, gemeentelijke woningen met omkaderd huurloon, leningen en woningen van het Woningfonds, aanvullende lening voor jongeren en energie- en renovatiepremies).

60 Ter herinnering, het betreft het totaal van de inkomsten voor belastingen, verminderd met de aftrekbare uitgaven en met uitsluiting van de sociale uitkeringen, de kinderbijslag en andere uitkeringen voor ziekte-invaliditeit.

61 Zo zijn het bij de BGHM en bij de GOMB bijvoorbeeld de inkomsten van het op twee na laatste jaar voorafgaand aan de ondertekening van het contract waarmee rekening wordt gehouden, ofwel, voor het jaar 2011, 2011 – 3 = 2008.

TABEL 9 : Synthèse van de inkomensplafonds volgens de steunmaatregelen voor huisvesting

Steunmaatregel	Grensbetragens (in euro)
Geconventioneerde woningen in het kader van de 'Wijkcontracten'	23 100 voor een alleenstaande 30 987 voor een gezin met twee inkomens + 2 500 per persoon ten laste
Geconventioneerde woningen GOMB	55 740 voor een gezin zonder personen ten laste 60 941 met één persoon ten laste 63 543 met twee personen ten laste + 2 602 per bijkomende persoon ten laste
Gemeentelijke woningen met huurbegeleiding	30 318 voor een alleenstaande en 38 500 voor een gezin met 2 inkomens + 2 887 per kind ten laste + 5 775 per gehandicapte persoon
Gemeentelijke woningen in het kader van de 'Wijkcontracten'	21 075 voor een alleenstaande en 29 088 voor een gezin met 2 inkomens + 1 603 per kind ten laste + 3 103 per gehandicapte persoon
Leningen en woningen van het Woningfonds	40 000 voor een gezin zonder personen ten laste 50 000 indien de aanvragers jonger dan 35 jaar zijn + 5 000 per persoon ten laste
Aanvullende jongerenlening	50 000 voor een gezin zonder personen ten laste + 2 500 per persoon ten laste
"Hoge" energie- en renovatiepremies	30 000 voor een gezin zonder personen ten laste + 5 000 indien < 35 jaar + 5 000 per persoon ten laste
"Gemiddelde" energie- en renovatiepremies	Tussen 30 000 en 60 000 voor een gezin zonder personen ten laste + 5 000 indien < 35 jaar + 5 000 per persoon ten laste
"Lage" energie- en renovatiepremies	Boven 60 000 voor een gezin zonder personen ten laste + 5 000 indien < 35 jaar + 5 000 per persoon ten laste
Sociale woning GHMB, huurtoelage, huursteun van het Woningfonds, SIKB	19 965 voor een alleenstaande en 25 352 voor een gezin met 2 inkomens + 1 901 per kind ten laste + 3 803 per gehandicapt kind ten laste
VIHT	17 990 voor een alleenstaande + 1 205 per kind ten laste + 5 220 per inwonende persoon die niet ten laste is + 1 205 per gehandicapte
Groene sociale lening	30 000 voor een alleenstaande en 60 000 voor een koppel + 5 000 per persoon ten laste + 5 000 indien < 35 jaar

Bron : CERB

Uit deze analyse blijkt dat wanneer overheidsinstanties steunmaatregelen ontwerpen voor de minst bedeelde gezinnen ze in werkelijkheid ook een groot deel van de middenklasse raken. Parallel hiermee, en samenhangend met wat voorafgaat, richten steunmaatregelen bedoeld voor de middenklasse of de gemiddelde inkomens zich in feite tot de bevolkingsgroepen

die welgestelder zijn dan de middenklasse. De "gemiddelde" premies voor energiebesparende investeringen en renovatie komen bijvoorbeeld gezinnen met een inkomen van 30 000 tot 60 000 euro ten goede, ofwel uitsluitend gezinnen met een inkomen boven de bovengrens van de middenklasse.

Zo stellen we duidelijk vast dat de middenklasse van de beleidsmakers zich boven de middenklasse bevindt zoals die statistisch gedefinieerd wordt op basis van de fiscale inkomens, en dat de aangehaalde gemiddelde inkomens hoger zijn dan het statistische gemiddelde van de inkomens, dat 26 722 euro per aangifte bedraagt. De middenklasse, zoals het concept door beleidsmakers wordt begrepen wanneer ze voor haar maatregelen instelt, stemt eerder overeen met de inkomensklassen die op fiscaal vlak in totaal relatief het meest bijdragen, zoals we hebben aangetoond in deel 3.3.

• De geschiktheid in termen van inhoud

Aan de hand van de verwachtingen van de middenklasse analyseren we de geschiktheid van de inhoud van de bestaande maatregelen in het behouden en aantrekken van de middenklasse. We behandelen eerst de positieve punten en vervolgens de leemtes. Hierbij houden we in het achterhoofd dat deze beleidsmaatregelen andere doelstellingen kunnen hebben dan het in stand houden van de middenklasse in het gewest.

a) *De huisvesting is een mooi doel*

De steunmaatregelen voor huisvesting zijn de enige die duidelijk bedoeld zijn om gezinnen met een gemiddeld inkomen aan te moedigen zich langdurig in het Brussels Gewest te vestigen. De aandacht voor huisvesting is ongetwijfeld een goede zaak. De moeilijkheden van de middenklasse om een woning te vinden die aan haar normen voldoet, wakkeren duidelijk de stadsvlucht aan.

b) *De aandacht voor jongeren is een goede strategie*

Een meerderheid van deze steunmaatregelen is vaak gericht op personen jonger dan 35 jaar. Gezien het feit dat de meeste migratiebewegingen zich voordoen bij de gezinnen van dertigers, is het aangewezen deze strategie te handhaven en misschien zelfs uit te breiden tot de veertigers. Vrouwen krijgen immers steeds later een eerste kind en de Wijkmonitoring heeft vastgesteld dat jonge volwassenen de hoofdstad op latere leeftijd verlaten dan vroeger het geval was.

c) *Voor de hogere middenklasse is het de aankoop die telt*

De steunmaatregelen voor huisvesting worden onderverdeeld in steun voor aankoop en steun voor huur. Gezien de verwachtingen van de middenklasse lijkt de steun voor huur eerder onnodig voor het in stand houden of het aantrekken van de middenklasse. Als deze gezinnen een woning huren, bestaat het risico dat ze de hoofdstad verlaten wanneer ze een woning kunnen kopen. Willaert D. (2009) heeft duidelijk aangetoond dat huurders mobieler zijn dan eigenaars.

d) *De combinatie woningtype/toegankelijk levenskader stemt niet overeen met de verwachtingen*

Zelfs wanneer de aankoop van een woning wordt aangemoedigd, bestaat het risico dat de doelstelling om de

In het licht van deze vaststelling bestuderen we in het volgende deel de geschiktheid van de inhoud van de maatregelen om de middenklasse te behouden en aan te trekken. Daarbij hebben we aandacht voor de statistische middenklasse en voor de middenklasse zoals die naar voren komt uit de acties die ten voordele van haar worden ondernomen in de beleidsmaatregelen van de overheden, de zogenaamde “hogere middenklasse”.

middenklasse te handhaven of aan te trekken niet wordt gerealiseerd, in het bijzonder de hogere middenklasse.

Om een lening te krijgen van het Woningfonds, mag de venale waarde van de gekochte woning niet meer bedragen dan 265 500 euro na werkzaamheden. Laat ons, uitgaande van de veronderstelling dat de werkzaamheden in totaal 25 500 euro kosten, even kijken wat de zoekertjessite Immoweb begin november 2011 aan te bieden heeft voor 240 000 euro:

- ofwel een huis met een oppervlakte tussen 120 en 170 m², veelal met 2, 3 en soms 4 slaapkamers, voor de grote meerderheid zonder tuin. De meeste van deze huizen die te koop worden aangeboden liggen in Brussel, Laken, Schaarbeek of Anderlecht;
- ofwel een appartement met een oppervlakte tussen 90 en 110 m², vaak met 2 en soms met 3 slaapkamers, in alle gemeenten. De appartementen hebben over het algemeen een betere standing dan de huizen voor dezelfde prijs.

Deze woningen lijken niet echt overeen te stemmen met de verwachtingen van de gezinnen die tot de hogere middenklasse behoren. Bovendien liggen ze in gemeenten waar sommige van deze gezinnen misschien niet naartoe willen verhuizen. Het gaat hier eigenlijk om een vergelijking tussen het zuidoosten van het Brussels Gewest (waar de prijzen nog hoger zijn) en de rand.

Voor de aanvullende lening voor jongeren, ofwel de belangrijkste doelgroep, is de limiet vastgelegd op een venale waarde van 150 000 euro. Voor die prijs biedt de vastgoedmarkt het volgende aan:

- ofwel een appartement waarvan de oppervlakte schommelt tussen 65 m² en 85 m², met 1 of 2 slaapkamers;
- ofwel een flat met één slaapkamer;
- ofwel één (slechts één) huis in Sint-Joost met een oppervlakte van 97 m² en één slaapkamer.

Het spreekt voor zich dat dit helemaal niet in de buurt komt van datgene wat de rand te bieden heeft aan kandidaat-emigranten die op zoek zijn naar een ruime woning, idealiter een huis met een tuin, zelfs al zijn deze woningen niet perfect vervangbaar omdat de voorzieningen in de stad en de

voorstedelijke gebieden zeer verschillend zijn.

Op Immoweb staan voor 240 000 euro te koop:

- in alle gemeenten van Vlaams-Brabant, halfopen en alleenstaande huizen en villa's met 3-4 slaapkamers en een oppervlakte van 150 tot 200 m² en appartementen, duplexen en penthouses met 1-2-3 slaapkamers en een oppervlakte van 95 tot 120 m²;
- in alle gemeenten van Waals-Brabant, halfopen en alleenstaande huizen en villa's met 3-4 slaapkamers en een oppervlakte van 155 tot 200 m² en appartementen, duplexen en penthouses met 2-3 slaapkamers en een oppervlakte van 90 tot 150 m².

Voor 150 000 euro zijn er:

- in alle gemeenten van Vlaams-Brabant, huizen en villa's met 2 of 3 gevels, 2-3-4 slaapkamers en een oppervlakte van 120 tot 150 m² en appartementen met 1-2-3 slaapkamers en een oppervlakte van 75 tot 120 m²;
- in alle gemeenten van Waals-Brabant, huizen en villa's met 2 of 3 gevels, 2-3-4 slaapkamers en een oppervlakte van 120 tot 220 m² en appartementen met 1-2-3 slaapkamers en een oppervlakte van 80 tot 100 m².

Naast het argument van de huisvesting, geven de

middenklassen en de gezinnen met een gemiddeld inkomen beweegredenen aan die verband houden met de netheid, het veiligheidsgevoel, de omgeving (lawaaï, verontreiniging, groene ruimtes) en het gemeenschapsleven om hun vertrek uit de stad te verklaren. Men merkt op dat de wijkcontracten de goede richting uitgaan aangezien sommige van deze aspecten uitdrukkelijk opgenomen zijn in de te realiseren doelstellingen. De wijken waarvoor die contracten bedoeld zijn, bevinden zich over het algemeen in een slechte beginsituatie met tekortkomingen op deze verschillende gebieden.

Wanneer de steunmaatregelen voor huisvesting worden versterkt, is het in de wijken die in principe minder dan de andere de kenmerken vertonen waar de migrerende gezinnen naar op zoek zijn.

Om de woorden van Bernard N. (2006) in een analyse van het regionale beleid op het vlak van de gemiddelde woning te gebruiken, "op zich zal de gemiddelde woning er niet voor zorgen dat de middenklassen in Brussel blijven. Indien er gelijklopend geen andere initiatieven worden ondernomen om de levenskwaliteit, [...] de omgeving en de mobiliteit te verbeteren, valt te vrezen dat de uittocht uit de stad zich zal voortzetten, ten nadele van de gewestelijke financiën en, fundamenteeler gezien, van de sociale gemengdheid."

6.3 Voorstellen

We sluiten deze analyse af met enkele voorstellen om de middenklasse in het Brussels Gewest in stand te houden en aan te trekken, en die klasse breder te maken door de minst bedeelden naar boven te trekken op de sociale lift.

1. Het lijkt belangrijk om aandacht te blijven besteden aan huisvesting als belangrijke maatregel. De doelstellingen moeten echter duidelijk worden onderscheiden. Enerzijds zijn er de sociale woningen voor gezinnen met een laag inkomen, waarbij de huurprijs een belangrijke rol speelt. Anderzijds zijn er de woningen voor de middenklasse, waarbij de klemtoon moet liggen op de steun voor aankoop en waarbij het type woning moet worden aangepast aan de verwachtingen van dit publiek. De klemtoon leggen op kwaliteitsvoorzieningen (tuin, feestzaal, sportinfrastructuur enz.) die voorbehouden zijn aan de bewoners van deze woningen en die gefinancierd kunnen worden dankzij de schaaieconomieën die gekoppeld zijn aan de bevolkingsdichtheid, kan de kleinere oppervlakte van de woningen in de stad en het gebrek aan toegang tot een privétuin compenseren.
2. Het is zeker en vast aangewezen in te zetten op andere aspecten dan de huisvesting, zoals geluidsoverlast, verontreiniging, verkeersdruk, netheid en een aangename woonomgeving. Deze aspecten komen alle gezinnen ten goede, ongeacht hun inkomen, en dragen bij aan de

instandhouding van de middenklasse in de stad. Wat de aangename woonomgeving betreft, dragen de bestaande wijkhuizen misschien iets te veel de hedendaagse connotatie "sociaal". Een aanvullend aanbod van plaatsen waar het gezellig vertoeven is en die meer overeenstemmen met de leefwereld van de middenklasse zou welgekomen zijn.

3. Het milieu is een van de belangrijkste motieven die worden aangehaald om de uittocht uit de stad te verklaren. De aanwezigheid van de natuur in de stad versterken via blauwe en groene netwerken, de vergroening van binnenterreinen van huizenblokken, de ontwikkeling van collectieve moestuinen en de ondersteuning van begroeiende daken is een beleidsmaatregel die het verdient nagestreefd en geconsolideerd te worden.
4. Toch zal Brussel nooit een plattelandsdorpje worden; het is niet mogelijk om gezinnen die zich door landelijkheid aangetrokken voelen aan te zetten om te blijven. Voor de anderen is het daarentegen wenselijk de klemtoon te leggen op de niet te negeren voordelen die de stad in het algemeen te bieden heeft, door te profiteren van de schaaieconomieën die eigen zijn aan de stadszones voor wat het leveren van openbare goederen en diensten betreft. Het gaat erom in te zetten op de natuurlijke, historische en endogene voorzieningen.

Van de voordelen die de stad te bieden heeft, brengen we de volgende in herinnering:

- De nabijheid van en de toegankelijkheid tot banen, winkels, ontspanningsmogelijkheden en medische, culturele en sportvoorzieningen.
  - De mogelijkheid om zonder auto te leven dankzij het openbaar vervoer en verplaatsingen te voet of met de fiets. Daardoor wordt de autonomie van adolescenten en jonge volwassenen verzekerd.
  - Het aantal, de diversiteit en de kwaliteit van de handelszaken.
  - Kwaliteitsvolle groene ruimten.
  - De culturele activiteit en het kosmopolitische karakter.
  - Het historische erfgoed en de innovatieve architectuur.
  - De energiebesparingen⁶².
5. Deze maatregelen moeten worden aangevuld met een dynamische visie op de middenklasse. De inkomens van de Brusselaars zijn niet bevroren in de tijd. De jonge Brusselaars die vandaag een laag inkomen hebben zijn de toekomstige vijftigers of zestigers met een gemiddeld of zelfs hoog inkomen: het inkomen stijgt immers met de leeftijd. Men moet hen in de stad houden door het aanbod aan openbare goederen en diensten toe te spitsen op de noden van de jonge gezinnen (kinderdagverblijven, kwalitatief hoogstaande scholen, kindvriendelijke zones en ontspanningsmogelijkheden, aangepaste openbare ruimten enz.). Bovendien kunnen de inkomens van de Brusselaars stijgen wanneer ze uit de sociale bijstand of de werkloosheid treden. Door te investeren in het aanleren van de landstalen en in vorming zou niet alleen het aantal gezinnen met een gemiddeld inkomen kunnen toenemen maar zou ook het aantal gezinnen met een laag inkomen kunnen afnemen.
6. Naast suggesties over te nemen maatregelen, zijn er ook suggesties over de beleidsmaatregelen die moeten worden vermeden. Hiervoor baseren we ons op de analyse van Dubois (2005) over de rol van de overheidsmaatregelen op de stedelijke afbrokkeling in België. Het Brussels Gewest is niet op alle genoemde gebieden bevoegd, maar het zou, in zoverre het dit kan, invloed kunnen uitoefenen op de beslissingen die op andere niveaus worden genomen ter aanmoediging of vereenvoudiging van het pendelverkeer tussen woonplaats en werk: fiscaliteit rond de transportwijzen, investeringen aan wegen of spoorwegen, ruimtelijke ordening.
7. Met andere woorden, gelijklopend met de maatregelen die tot doel hebben de keuze voor de stad aan te moedigen, bijvoorbeeld door een betere levenskwaliteit te bieden, kan het Brussels Gewest middelen ontwikkelen om

mensen die in Brussel werken, te ontmoedigen in het voorstedelijke gebied te gaan wonen. Enkele voorbeelden zijn de stadstol, zoals in Londen; het beperken van het aantal parkeerplaatsen, zoals in Parijs; of de gedifferentieerde tarieven voor bepaalde openbare diensten, die voor Brusselaars goedkoper zijn dan voor niet-Brusselaars, zoals reeds het geval is in sommige Brusselse gemeenten (zwembaden enz.). Dergelijke mogelijkheden zullen des te belangrijker worden bij de invoering van het GEN (Gewestelijk Express Netwerk), dat, in combinatie met een beperking van de toegankelijkheid van de hoofdstad voor automobilisten, de levenskwaliteit in de stad zou kunnen verbeteren en ervoor zou kunnen zorgen dat welgestelde gezinnen opnieuw naar het Brussels Gewest komen. Voor mensen met een behoorlijk inkomen zijn de opportuniteitskosten⁶³ van de tijd die wordt besteed aan de verplaatsing hoger dan die van personen met een bescheiden salaris. Dat is de reden waarom in de andere Europese hoofdsteden deze laatste groep meer bereid is om dagelijks lange verplaatsingen met het openbaar vervoer te maken, terwijl de rijkere ervoor kiezen zich in de buurt van het werk en van vrijetijdslocaties te vestigen.

8. Tot slot is het ideaalbeeld van de voorstedelijke eengezinswoning vrij algemeen aanwezig in het collectief onderbewustzijn. Om een ommekeer van de stedelijke uittocht te bewerkstelligen, is een opwaardering van de perceptie van de stad een mogelijkheid die in overweging moet worden genomen. We denken bijvoorbeeld aan promotiecampagnes; we vinden dit soort initiatieven al terug in Frankrijk⁶⁴.

Het is nuttig om in het achterhoofd te houden dat ook exogene elementen de intensiteit van de uittocht uit de stad zowel neerwaarts als opwaarts zullen beïnvloeden. De tendens om uit de stad weg te trekken zou bijvoorbeeld kunnen worden afgezwakt door de waarschijnlijke stijging van de kostprijs van energie, het verminderen van de faciliteiten in termen van bedrijfsvoertuigen, de stijging van de kostprijs van een woning in de rand als gevolg van de steeds grotere bevolkingsdichtheid in dit gebied, en het “Inschrijvingsdecreet”, dat gezinnen afremt die gehoopt hadden in de rand te gaan wonen en hun kinderen naar een school met een goede reputatie te sturen op het grondgebied van de hoofdstad. Anderzijds zou de tendens om uit de stad weg te trekken versterkt kunnen worden door de aanhoudende instroom van kansarme geïmmigreerde bevolkingsgroepen, aangezien de kostprijs van de beleidsmaatregelen inzake opvang en integratie onvermijdelijk afgeschoven zal worden op de meer gegoede klassen die hieraan mogelijk zouden willen ontsnappen.

62 Een studie die in de Verenigde Staten is uitgevoerd heeft aangetoond dat de inwoners van New York een derde minder energie verbruiken per inwoner dan hun landgenoten die niet in de stad wonen. Dit dankzij het kleinere brandstofverbruik voor verplaatsingen en van energie voor verwarming (Glaeser, 2011).

63 Het betreft de waarde van de tijd die verloren wordt door niet te werken. Deze waarde staat in verhouding tot het uurloon.

64 www.habiter-en-ville.fr

Bibliografische referenties

- Aristoteles (4de eeuw v. Chr.), *Politika*, Boek VI.
- Baldewijns K., Boeckx H., Casman M.-T., Deflandre D., Leysens G., Storms B., Van den Bosch K. en Van Thielen L. (2010), *Minibudget, Wat hebben gezinnen nodig om menswaardig te leven in België?* - KUL, ULg, UA Antwerpen, Onderzoek gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid.
- Beckett A. (2010), "Is the British middle class an endangered species?", *The Guardian*, www.guardian.co.uk, pagina geraadpleegd in augustus 2011.
- Bernard N. (2006), "Le logement moyen à Bruxelles : enjeux et perspectives", *Comptes rendus du Cercle Royal Gaulois*, Brussel, 2006, <http://www.ffue.org>, pagina geraadpleegd in augustus 2011.
- Bigot R. (2008), "Les classes moyennes sous pression", *Cahiers de recherche*, nr. 248, Centre de Recherche pour l'Etude et l'Observation des Conditions de Vie, Parijs.
- Booza J., Cutsinger J. en Galster G. (2006), "Where did they go? The decline of middle-income neighborhoods in metropolitan America", *Metropolitan Policy Program*, The Brookings Institution, Washington D.C.
- Bosc S. (2008) "Les classes moyennes existent-elles?", *Alternatives Économiques*, nr. 265, www.alternatives-economiques.fr, pagina geraadpleegd in augustus 2011.
- Bouzou N. (2011), *Le chagrin de la classe moyenne*, Editions Lattès, Frankrijk.
- Brück L. (2002), *Dossier à destination des professeurs de l'enseignement secondaire. La périurbanisation en Belgique : comprendre le processus de l'étalement urbain*, SEGEFA-LMG, Universiteit Luik.
- Brueckner J.K., Thisse J-F. en Zenou Y. (1999), « Why is central Paris rich and downtown Detroit poor? An amenity-based theory », *European Economic Review*, 43, 91-107.
- Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2010), *Algemene Toelichting bij de begroting 2011*, <http://www.bruxelles.irisnet.be/a-propos-de-la-region/accueil/3/1/le-budget-regional>
- Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (2010), «De armoede in Brussel: vaststellingen en evoluties», *Conjunctuurbarometer van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, nr. 19 BISA.
- Cassiers I. (2000), "Que nous est-il arrivé? Un demi-siècle d'évolution de l'économie belge", directie van het volume XXXIX, 1, over Reflets et perspectives de la vie économique, De Boeck Universiteit.
- Cassiers I. (2005), "De l'État providence à l'État social actif : quelles mutations sous-jacentes", *Regards économiques*, nr. 36.
- Charlot S., Hilal M. en Schmitt B. (2009), "La périurbanisation renforce-t-elle la ségrégation résidentielle urbaine en France?", *Espace populations sociétés*, <http://eps.revues.org/index3556.html>, pagina geraadpleegd in augustus 2011.
- Chauvel L. (2006), *Les classes moyennes à la dérive*, Éditions Seuil, Parijs.
- Conférence Permanente du Développement Territorial (2008), *Atlas des dynamiques territoriales*, Jambes.
- Conseil Supérieur Des Finances (2010), *Les variations de la clé de répartition de la part d'IPP attribuée aux Régions*, Advies van de Afdeling "Fiscaliteit en Parafiscaliteit".
- Deboosere P., Eggerickx T., Van Heck E. en Wayens B. (2009) « États généraux de Bruxelles. La population bruxelloise : un éclairage démographique », *Brussels Studies*, Samenvattende nota nr. 3, IRSIB.
- Defeyt P. (2010), "Évolution de l'inégalité de revenus avant et après impôts en Belgique : un commentaire critique des résultats publiés par l'INS", *Instituut voor Duurzame Ontwikkeling*.
- Defeyt P. (2009), "Le bleus de la classe moyenne : Statistiques et perceptions", www.etopia.be.
- Dubois O. en Halleux JM. (2003), "Marchés immobiliers résidentiels et étalement urbain contraint. L'accessibilité au logement au sein des communes wallonnes de la région métropolitaine bruxelloise", *Belgeo* nr. 3, pp. 303-327.

- Dubois O. (2005), “Le rôle des politiques publiques dans l'éclatement urbain : l'exemple de la Belgique”, *Développement durable et territoires*, Dossier 4: La ville et l'enjeu du Développement Durable, online.
- Dussart L. (2007), « Dégradation de la “Clé IPP” pour la Wallonie. Tentative d'interprétation au regard de l'évolution et de la composition du revenu imposable à l'impôt des personnes physiques», *Discussion Papers* n° 0704, IWEPS, september 2007.
- Frank R. (1999), *Luxury Fever: Why Money Fails to Satisfy in an Era of Excess*, Free Press Editions, New York.
- Glaeser E. (2011), *Triumph of the City*, The Penguin Press, New York.
- Hermia J.-P., Bahri A., Eggerickx T. en Sanderson J.-P. (2007), “Migrations et stratégies résidentielles de citoyens en milieu périurbain : attentes et perceptions des migrants”, *Territoire(s) Wallon(s)*, n°1, Conférence Permanente du Développement Territorial.
- Hulchanski D. (2010), *The Three Cities within Toronto: Income polarization among Toronto's neighbourhoods, 1970-2005*, Cities Centre, University of Toronto, Toronto.
- Janssens R. (2007), *Nederlandstalige verhuizers van en naar Brussel. Een wetenschappelijk onderzoek naar de verhuisbewegingen van de Nederlandstalige bevolkingsgroep in en uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Onderzoek in opdracht van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, Brussel: BRIO, via de website <http://www.briobrusssel.be>.
- Layard R. (2005), *Happiness*, Penguin Editions, New York.
- Lord S., Cassiers T., Hermia J.-P., Eggerickx T., Kesteloot C., Gerber P. en Sohn C. (2011), “The impact of Migration on Spatial Dualisation in the Metropolitan Areas of Two European Capitals (Luxembourg and Brussels)”, Voorstelling aan de Chaire Quételet, Katholieke Universiteit Leuven, november 2011.
- Maron L. en Meulders D. (2008), “Les effets de la parenté sur l'emploi”, *DULBEA Working Paper*, nr. 08-21.RS, Université Libre de Bruxelles.
- Observatiecentrum voor de Huisvesting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2011), Observatiecentrum van de Huurprijzen – Enquête 2010, BGHM, Brussel.
- Observatorium voor Gezondheid en Welzijn (2010), Welzijnsbarometer 2010, Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
- Observatorium voor Gezondheid en Welzijn (2011), Welzijnsbarometer 2011, Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
- POD Maatschappelijke Integratie (2011), *Helikopternota*, www.mi-is.be/be-fr/etudes-publications-et.../note-helicoptere
- Pressman S. (2009), “Public Policies and the Middle Class throughout the World in the Mid2000s”, *Luxembourg Income Study Working Paper Series*, Working Paper n°517, July 2009.
- Pressman S. (2006), “The Decline of the Middle Class: An international Perspective”, *Luxembourg Income Study Working Paper Series*, Working Paper n°280, October 2001 – revised March 2006.
- Rampell C. (2011), “Everyone is middle class, right?”, *The New York Times*, www.nytimes.com, pagina geconsulteerd in augustus 2011.
- Romainville A. (2010), “A qui profitent les politiques d'aide à l'acquisition de logements à Bruxelles ?”, *Brussels Studies* nr. 34, januari 2010.
- Scott J. (2006), “Cities Shed Middle Class and Are Richer and Poorer for It”, *New York Times*, July 23, 2006.
- Siegel F. (2011), “Who Lost the Middle Class?”, *City Journal*, 11 August 2011.
- Smith A. (2011), “We are losing the middle class”, *Investopedia*, www.investopedia.com, pagina geraadpleegd in augustus 2011.
- Studie- en Documentatiecentrum (2004), *Mémento fiscal*, nr. 16, FOD Financiën.
- Taymans M., Van Droogenbroeck N. en Verdonck M. (2009), *Étude comparative des communes flamandes, wallonnes et bruxelloises du point de vue institutionnel et financier – Cas de Bruxelles, Anvers, Gand, Charleroi et Liège*, voor rekening van het ministerie van het Brussels Gewest.
- Thurow L.C. (1984), “The Disappearance of the Middle-Class”, *New York Times*, February 5, p. F3.
- Vandermotten C. et al (2007), “Objectivering van de verschillen en omvang als lokalisatiecriterium”. *Conjunctuurbarometer van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest - Dossier De gemeentelijke en gewestelijke fiscale druk op de gezinnen*.

- Willaert D. (2009), “Verhuisbewegingen vanuit en naar de Vlaamse Rand rond Brussel”, *Interface Demography Working Paper*, n° 2009-5, Vrije Universiteit Brussel.
- Willaert D. (2010), “De recente internationalisering van het Brussels Gewest en de Vlaamse Rand”, *Interface Demography Working Paper*, n° 2010-2, Vrije Universiteit Brussel.
- Willaert D., Surkyn J. en Lesthaeghe R. (2000), *Stadsvlucht, verstedelijking en interne migraties in Vlaanderen en België, Steunpunt Demografie*, Vakgroep Sociaal Onderzoek (SOCO), Vrije Universiteit Brussel, Onderzoeksrapport t.a.v. de Vlaamse Gemeenschap (PBO 1997) en DWTC/NIS (Agora 1998)1.
- <http://www.le-buzz-immobilier.com/2010/04/paris-la-capitale-qui-chasse-ses-classes-moyennes-au-profit-des-speculateurs-et-des-touristes-0030184>
- <http://lapresseaffaires.cyberpresse.ca/economie/immobilier/201012/19/01-4353830-paris-la-folie-immobiliere-chasse-les-classes-moyennes.php>
- <http://magimmo.seloger.com/a-la-une/marche-de-l-immobilier/les-classes-moyennes-sont-les-plus-mal-logees-t218569>
- http://www.paris.fr/viewPDFServlet?file_id=13629 « Les classes moyennes ont leur place dans Paris » 2007
- <http://www.inegalites.fr>

Lijst van tabellen

TABEL 1 :	Evolutie van het aandeel van de middenklasse tussen 1980 en 2000 in 11 landen (in %)	10
TABEL 2 :	Verdeling van de aangiftes in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2008) - na neutralisatie	15
TABEL 3 :	Evolutie van de omvang van de Brusselse middenklasse tussen 1988 en 2008	27
TABEL 4 :	Evolutie van de omvang van de middenklasse 1988 - 1998 - 2008	29
TABEL 5 :	Evolutie van de omvang van de middenklasse en van het werkloosheidspercentage in het Brussels Gewest (1988-2008)	33
TABEL 6 :	“Shift-share”-analyse van de impact van de leeftijdspiramide op de omvang van de middenklasse (1988-2008)	34
TABEL 7 :	“Shift-share”-analyse van de rol van de structuurwijziging van de fiscale huishoudens op de omvang van de middenklasse (1988-2008)	36
TABEL 8 :	Beschikbaar equivalent gemiddeld jaarinkomen volgens het studieniveau van het gezinshoofd (2009)	39
TABEL 9 :	Synthese van de inkomensplafonds volgens de steunmaatregelen voor huisvesting	49

Lijst van grafieken

GRAFIEK 1 :	Perceptie van de Fransen van hun positie op de sociale ladder (2008)	4
GRAFIEK 2 :	Evolutie van de middenklasse in enkele landen van de OESO in procent van de huishoudens (1981-2000)	11
GRAFIEK 3 :	Evolutie van de Franse inkomens en van de vastgoedprijzen in Île-de-France (1996 - 2008)	12
GRAFIEK 4 :	Evolutie van de bevolking van de stad Toronto, per inkomenscategorie, in percent van de geïnventariseerde antwoorden (1970-2005)	13
GRAFIEK 5 :	Verdeling van de jaarlijkse inkomens in het Brussels Gewest in duizenden euro (inkomsten 2008)	15
GRAFIEK 6 :	Verdeling van de jaarlijkse inkomens in het Brussels Gewest in duizenden euro op basis van de SIRE-steekproef (totaal netto belastbaar inkomen 2010)	16

GRAFIEK 7 :	Gemiddeld inkomen per leeftijdscategorie van het gezinshoofd in het Brussels Gewest in euro (2008)	18
GRAFIEK 8 :	Leeftijdscategorie van het gezinshoofd per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)	19
GRAFIEK 9 :	Samenstelling van de inkomens per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2008)	20
GRAFIEK 10 :	Personen ten laste per deciel van de aangiftes van fiscaal alleenstaanden in het Brussels Gewest (2008)	22
GRAFIEK 11 :	Personen ten laste per deciel van de gezamenlijke aangiftes in het Brussels Gewest (2008)	22
GRAFIEK 12 :	Aantal kinderen per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)	23
GRAFIEK 13 :	Type gezin en equivalent gemiddeld inkomen in Brussel (2009)	24
GRAFIEK 14 :	Verdeling van de aangiftes per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)	25
GRAFIEK 15 :	Gemiddelde federale staatsbelasting per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)	25
GRAFIEK 16 :	Totale federale staatsbelasting per inkomensschijf in het Brussels Gewest (2010)	26
GRAFIEK 17 :	Verdeling van de inkomens in vijf Belgische gebieden (2008)	28
GRAFIEK 18 :	Evolutie van de verhouding tussen het mediaan inkomen en het gemiddeld inkomen in 6 Belgische gebieden (1990-2008)	29
GRAFIEK 19 :	Verdeling van de aangiftes per inkomensschijf in het Vlaams Gewest (2010)	30
GRAFIEK 20 :	Totale federale staatsbelasting per inkomensschijf in het Vlaams Gewest (2010)	31
GRAFIEK 21 :	Verdeling van de aangiftes per inkomensschijf in het Waals Gewest (2010)	31
GRAFIEK 22 :	Totale federale staatsbelasting per inkomensschijf in het Waals Gewest (2010)	32
GRAFIEK 23 :	Verskil in aandeel in de tewerkstelling op de werkplek 1998-2008 (in procentpunten)	33
GRAFIEK 24 :	Evolutie van het aandeel aangiftes van alleenstaanden in het totale aantal aangiftes in het Brussels Gewest (2000-2008)	35
GRAFIEK 25 :	Inkomende internationale migraties in het Brussels Gewest per nationaliteit (2009)	37
GRAFIEK 26 :	Werkloosheidsgraad van de 15 tot 64-jarigen per nationaliteit in het Brussels Gewest in 2009 (%)	38
GRAFIEK 27 :	Evolutie van de verdeling van de begunstigden van een leefloon per nationaliteit in het Brussels Gewest (2002-2010)	38
GRAFIEK 28 :	Evolutie van het mediaan inkomen per arrondissement van 1988 tot 2008 (met index 100 voor Brussel)	40
GRAFIEK 29 :	Evolutie van de migratiebalansen (in %) per leeftijdscategorie van vijf jaar tussen 1991-1996 en 2001-2006	42
GRAFIEK 30 :	Gemiddeld inkomen per inwoner en per gemeente in functie van de afstand tot het centrum van Brussel – Waalse, Vlaamse en Brusselse gemeenten van het grootstedelijk gebied Brussel in euro (1999)	43
GRAFIEK 31 :	Evolutie van de mediane verkoopprijzen voor vastgoed en van het mediaan inkomen in het Brussels Gewest (1988-2008)	44

Lijst van kaarten

KAART 1 :	Gemiddelde prijs van eengezinswoningen per gemeente in België	41
-----------	---	----

Bijlage 1 : Vergelijking van de verschillende beschikbare gegevensbronnen

	Fiscale inkomens	SIRE-steekproef	Beschikbaar inkomen – Rekening van de gezinnen	Huishoudbudgetenquête (HBS)	Enquête “Statistics on Income and Living Conditions” (SILC)
Bron	FOD Economie Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie – Levensstandaard	FOD Economie Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie – Levensstandaard	Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) – Nationale Bank van België (NBB)	FOD Economie Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie – Levensstandaard	FOD Economie Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie – Levensstandaard
Belangrijkste variabele	“Totaal netto belastbaar inkomen” (TNBI)	“Totaal netto belastbaar inkomen” (TNBI)	Beschikbaar inkomen	Beschikbaar inkomen	Beschikbaar jaarlijks inkomen
Basis	- Belastingaangiftes - Ingekohierde inkomsten	- Belastingaangiftes - Ingekohierde inkomsten	Nationale en regionale rekeningen gebaseerd op de SEC95	Enquêtes bij een representatief panel van huishoudens	Enquêtes bij een representatief panel van huishoudens
Populatie/ Steekproef	Alle belastingaangiftes van de ingekohierde inkomsten (behalve de nulaangiftes)	Representatieve steekproef van 3 964 belastingaangiftes van de ingekohierde inkomsten (behalve de nulaangiftes)	De volledige bevolking (benadering van de inkomsten van de nationale rekeningen)	In Brussel: 656 huishoudens (Vlaanderen: 1 740, Wallonië: 1 203)	In Brussel: 1 000 huishoudens (Vlaanderen: 3 000, Wallonië: 2 000)
Periodiciteit	Jaarlijks Aanslagjaar t – Inkomsten t-1	Jaarlijks Aanslagjaar t – Inkomsten t-1	Jaarlijks sinds 1995	Jaarlijks sinds 1999	Jaarlijks sinds 2004
Statistische eenheid	Belastingaangiftes, fiscale huishoudens, inwoners	Belastingaangiftes, fiscale huishoudens, inwoners	Totale bevolking, inwoners	Private huishoudens: Een huishouden omvat alle bloedverwanten en andere personen die onder hetzelfde dak wonen	Private huishoudens: Een huishouden omvat alle bloedverwanten en andere personen die onder hetzelfde dak wonen
Houdt rekening met de reële omvang van de huishoudens	Neen	Neen	Neen	De resultaten per huishouden worden herberekend per gewijzigde verbruikseenheid (gemodificeerde schaal van de OESO): - referentiepersoon = 1 - andere volwassenen en kinderen ouder dan 13 jaar = 0,5 - kinderen jonger dan 13 jaar = 0,3	De resultaten per huishouden worden herberekend per gewijzigde verbruikseenheid (gemodificeerde schaal van de OESO): - referentiepersoon = 1 - andere volwassenen en kinderen ouder dan 13 jaar = 0,5 - kinderen jonger dan 13 jaar = 0,3

<p>Bestanddelen</p>	<p>Het TNBI is samengesteld uit alle netto inkomens (m.a.w. na aftrek van de aftrekbare bestedingen). Het betreft de som van de netto belastbare inkomsten in zijn geheel (= inkomsten belastbaar tegen een progressieve aanslagvoet) en de netto belastbare inkomsten afzonderlijk (= inkomsten die belastbaar zijn tegen een afzonderlijke aanslagvoet, zoals de achterstallen, het vervroegd vakantiegeld, de eindbelasting op pensioensparen).</p> <p>Het TNBI omvat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de beroepsinkomsten (salarissen, lonen, pensioenen, winsten, vervangingsinkomens) - de inkomsten uit onroerende goederen (huuropbrengsten en inkomsten uit woningen (kadastraal inkomen)); - de opbrengsten van roerende goederen en kapitalen (dividenden, interesten, ...); - de diverse inkomsten (onderhoudsuitkeringen) <p>verminderd met aftrekbare bestedingen (onderhoudsuitkeringen, giften, bezoldigingen van een huisbediende, uitgaven voor kinderopvang, de interesten van hypothecaire leningen, ...)</p>	<p>Het beschikbaar inkomen omvat:</p> <ul style="list-style-type: none"> + zelfstandigen + huuropbrengsten + exploitatieoverschot (fictieve huurprijs van de woning die bewoond wordt door de eigenaar) + inkomsten uit vermogen + Sociale uitkeringen + Andere overdrachten <p>- Belastingen op het inkomen en het vermogen</p> <p>- Sociale bijdragen</p> <p>- Andere overdrachten</p>	<p>Het beschikbaar inkomen omvat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de inkomsten uit de economische activiteit; - het inkomen uit vermogen, met inbegrip van een fictieve huurprijs voor een woning die bewoond wordt door de eigenaar - de sociale zekerheid (pensioenen, vergoedingen voor arbeidsongeschiktheid, andere sociale toelagen, OCMW, studiebeurzen, ...) - de andere inkomensoverdrachten (onderhoudsuitkeringen, verzekeringen, vakbonden, Lotto) 	<p>Het beschikbaar inkomen omvat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de inkomsten uit de economische activiteit; - het inkomen uit vermogen (de fictieve huurprijs van een woning die bewoond wordt door de eigenaar niet inbegrepen) - de sociale overdrachten
----------------------------	--	--	---	--

Bijlage 2: Hervorming van de PB

De vergelijking in de tijd op basis van de fiscale inkomens wordt bemoeilijkt door een wijziging van de administratieve praktijk. Dit verklaart een grote sprong die wordt waargenomen in het aantal ingekohierde belastingaangiften tussen 2004 (inkomsten 2003) en 2005 (inkomsten 2004).

De hervorming van de personenbelasting werd geleidelijk ingevoerd gedurende de periode tussen de belastingjaren 2002 tot 2005, ofwel de inkomsten voor de jaren 2001 tot 2004. In volgende tabel wordt een samenvatting gegeven van het verloop van de inwerkingtreding⁶⁵.

Verloop van de hervorming				
Inkomstenjaar	2001	2002	2003	2004
I. Vermindering van de fiscale druk op de inkomsten uit arbeid				
I.a. Belastingkrediet op de lage inkomsten uit beroepsactiviteit		G	G	
I.b. Verhoging van de forfaitaire beroepskosten voor loontrekkenden		G		
I.c. Verbreding van de centrale schijven van het barema			G	
I.d. Afschaffing van de hoogste marginale aanslagvoeten		G		
II. Neutraliteit ten opzichte van de samenlevingsvorm				
II.a. Gelijkschakeling van de vrijgestelde basisbedragen			G	
II.b. Individualisering van de belastingverminderingen voor vervangingsinkomens				
II.c. Veralgemening van de afzonderlijke belasting van de niet-beroepsinkomsten				
III. Meer in rekening brengen van de kinderlast				
III.a. Terugbetaalbare belastingverminderingen				
III.b. Verhoging bovengrens van de middelen voor alleenstaanden				
III.c. Vrijgesteld bedrag voor alleenstaanden met kinderen ten laste				
IV. Vergroening van de fiscaliteit				
IV.a. Aftrek van verplaatsingskosten				
IV.b. Energiebesparende uitgaven				
G = gedeeltelijke inwerkingtreding - Grijs achtergrond = volledige inwerkingtreding				

De belastingverminderingen voor kinderen ten laste alsook de belastingkredieten voor de lage inkomens uit de beroepsactiviteit werden terugbetaalbaar gemaakt, waarbij deze twee maatregelen volledig van kracht werden voor de inkomsten 2004.

De toekenning van deze terugbetalingen vereist een inkohiering die niet systematisch noodzakelijk was wanneer geen enkele belasting verschuldigd was of niets moest worden terugbetaald. Deze veralgemening van de inkohiering heeft vanzelfsprekend een grotere impact op het lage deel van de verdeling en duwt het gemiddeld inkomen per aangifte naar beneden.

Andere, moeilijker identificeerbare, factoren hebben bijgedragen aan de veralgemening van de inkohiering en hebben gelijkaardige effecten. Zo verloopt bijvoorbeeld het verkrijgen van bepaalde sociale voordelen, zoals de toegang tot een sociale woning, steeds vaker via het voorleggen van een fiscaal document waarin het

ontoereikende inkomen wordt aangetoond. Vandaar dat dit een inkohiering noodzakelijk maakt, zelfs al is er geen belasting verschuldigd⁶⁶.

Om de gevolgen van deze wetswijziging in onze berekeningen te neutraliseren hebben we de volgende methodologie gehanteerd.

Het aandeel van de aangiften van minder dan 5 000 euro in het Brussels Gewest tussen 1998 en 2003 bedroeg gemiddeld 7,1 %. In 2004 is dit aandeel in een klap gestegen tot 11,1 %. Het verschil tussen deze twee percentages dienen we te beschouwen als zijnde het gevolg van de nieuwe fiscale praktijk en daarom schrappen we 20 432 inkomstenaangiften uit de berekeningen van 2004 (11,1 % - 7,1 % van het totale aantal in 2004). Wetende dat alle uit de berekeningen geschrapte aangiften tot de lage inkomens behoren, herberekenen we de relatieve delen van de inkomensklassen.

De vergelijking voor en na de neutralisatie levert het

65 Fiscaal memento (2004), p. 48.

66 Hoge Raad van Financiën (november 2010), p. 21.

volgende resultaat op: de omvang van de middenklasse in 2004 stijgt van 33,2 % naar 36,3 %. De inkrimping van de middenklasse zet bijgevolg de tendens verder die werd waargenomen tot in 2003, maar deze is gematigder dan wat de cijfers voor de neutralisatie doen veronderstellen.

De neutralisatie van het effect van de wetgeving op de cijfers van 2008 interesseert ons eveneens, maar hiervoor is een bijkomende hypothese nodig. Het aandeel van de aangiftes van minder dan 5 000 euro bedroeg 12,7 % in

2008. We veronderstellen dat de verhouding 7,1 %/11,14 % (de hierboven onderstreepte cijfers) dezelfde is gebleven in 2008 en 8,1 %/12,66 % wordt. We voeren op deze basis dezelfde berekening uit als diegene die beschreven wordt voor de neutralisatie in 2004. Zo verkrijgen we een aandeel van de middenklasse van 34,1 % in plaats van 32,6 % zonder neutralisatie. De neutralisatie verzacht het cijfer van de inkrimping van de middenklasse, maar dit blijft aanzienlijk.

© 2012 **Brussels Hoofdstedelijk Gewest – Alle rechten voorbehouden**
V.U.: Christian Lamouline, Secretaris-generaal
Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest,
Kruidtuinlaan 20 – 1035 Brussel

IRIS uitgaven – D/2012/6374/229

